Megéri több lábon állni? – Debrecen gazdasági teljesítményének és gazdaságszerkezeti koncentrációjának elemzése

Tarnóczi Tamás Bence – Bauerné Gáthy Andrea
közgazdász, PhD hallgató – közgazdász, egyetemi docens
Debreceni Egyetem

A gazdasági helyzetet és lehetőségeket jelenleg nagyban befolyásoló tényezők – a Covid-19 okozta járványhelyzet, az orosz-ukrán konfliktus, az emelkedő energiaárak és a magas infláció – jelentős és kiszámíthatatlanul gyors változásokat mutatnak *(Boissay – Rungcharoenkitkul, 2020).*

Ezért is kiemelten fontos ebben a bizonytalan helyzetben felmérni és megtalálni azokat a jellemzőket, amelyek megfigyelhetők Magyarország gazdasági központjaiban, azaz a helyi gazdaságokban. Ezáltal választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy melyek azok a tényezők, amelyek hozzájárulnak egy város, jelen esetben Debrecen gazdasági növekedéséhez és vállságállóságához.

Tanulmányunk három konkrét kérdés megválaszolására irányul:

1. Az elmúlt években pontosan hogyan alakult Debrecen gazdasági teljesítménye, azaz a helyi szintű bruttó hozzáadott értéke?
2. Hogyan épül fel a debreceni gazdaság iparági szerkezete?
3. Kimutatható-e összefüggés az iparági koncentráció és a gazdasági teljesítmény között?

A debreceni gazdaság iparági szerkezetének felépítését tekintve előzetes feltételezés az, hogy iparági szinten kimutatható eltérések vannak az egyes ágazatok gazdaságban képviselt súlyát tekintve, azonban ezek valamelyest homogén csoportokra bonthatók. A második hipotézis az, hogy a város helyi szintű bruttó hozzáadott értékének növekedési üteme magasabb volt az elmúlt években, mint az ország bruttó hazai termékének növekedési üteme ugyanezen időszakban. Ez a feltételezés arra alapozható, hogy Debrecen célzott gazdaságfejlesztési politikát folytatott, illetve egyben az ország egyik legjelentősebb gazdasági központja is, tehát relatíve több vállalkozás köthető ide, mint az ország egyéb területeihez. Ezzel szemben azt se szabad elfelejteni, hogy magasabb bázisról adott esetben nehezebb nagyobb ütemű növekedést produkálni, mint egy még kezdeti fejlődési szakaszban lévő kisebb gazdaság eleve alacsonyabb szintű teljesítménye esetében.

A harmadik és egyben fő hipotézis az iparági koncentráció és a gazdasági teljesítmény közötti összefüggés vizsgálata. Előzetes feltevés szerint olyan városokban, amelyekben a gazdaság szerkezete diverzifikált, több lábon áll és kevésbé koncentrált, ott nagyobb mértékben tudnak fejlődni és jobban tudnak átvészelni egy válsághelyzetet, esetleg kisebb gazdasági visszaesést tapasztalnak. Ezt a feltevést a diverzifikáció jellemzőire és előnyeire alapozhatjuk, legyen szó akár befektetésekről és pénzügyi stabilitásról.

A gazdasági teljesítmény és városi hozzáadott érték számítási lehetőségei

A gazdasági teljesítmény és városi hozzáadott érték kalkulációjának definícióját vettük először vizsgálat alá, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy választ kapjunk a kutatási kérdésekre. A bruttó hazai termék (GDP) a gazdasági teljesítmény mértéke, amely az adott terület javainak és szolgáltatásainak összességét jelenti, függetlenül attól, hogy azokat mely ország illetékességi területén működő vállalatok hozták létre. A GDP más szemszögből az egy év alatt előállított jövedelmet és fogyasztást mutatja *(Áldorfainé Czabadai et al., 2018).*

Nemzetgazdasági szinten a gazdasági teljesítményt könnyen azonosíthatjuk a GDP-vel. Ezen túlmenően a megtermelt jövedelmet gyakorlatilag a teljes ország által egy év alatt megtermelt hozzáadott értékként is értelmezhetjük. A gazdasági teljesítmény fogalmát tehát a GDP, a bruttó hazai termék és a hozzáadott érték fogalmával azonosíthatjuk *(Zsupanekné Palányi, 2009).*

Az országos szintű GDP meghatározásával nincs probléma, mivel a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) készít GDP kalkulációt a NUTS nomenklatúra alapján még a régiók és megyék szintjén is. Azonban az adatok nem állnak rendelkezésre ennél mélyebben, járási és települési szinten. A városi GDP meghatározása így jóval nehezebb, mivel az ilyen részletes adatokhoz általában nincs közvetlen hozzáférés. Vannak azonban módszerek és becslések, amelyek segítségével közelítő értéket lehet számítani a városi hozzáadott értékhez.

Az egyik módszer a gazdasági szektorok alapján alulról-felfelé történő becslés. Ez azt jelenti, hogy az egyes gazdasági szektorokban tevékenykedő vállalkozások becsült hozzáadott értékét összeadják, hogy meghatározzák a városi GDP-t. Egy másik módszer a felülről-lefelé történő megközelítés, amely a városi hozzáadott értéket valamilyen jellemző kulcs alapján arányosítja a regionális/megyei GDP adatból. Ez a módszer azon az alapon működik, hogy ha meg tudjuk mondani milyen arányban oszlik meg a GDP-vel együtt mozgó tényező (kulcs), ezek alapján feloszthatóa regionális adat helyi GDP értékekre *(Kahoun – Sixta, 2013).*

Fontos megjegyezni, hogy ezek a módszerek csak becsült értékeket szolgáltatnak, és a városi GDP tényleges méréséhez a gazdasági adatok részletesebb és pontosabb gyűjtésére lenne szükség. Azonban az ilyen részletes adatgyűjtés gyakran óriási erőfeszítést igényelne, és igen költséges lenne. Ezekkel a módszerekkel azonban igen pontosan kalkulálható a városi gazdasági teljesítmény és hozzáadott

érték, ami fontos információ lehet a város fejlődésének és gazdasági potenciáljának felméréséhez *(Ónodi, 2005).*

A gazdaságszerkezeti több lábon állás és koncentráltság jelentése

A diverzifikáció a gazdaságban a több lábon állás elvének feleltethető meg. Ez azt jelenti, hogy egy ország/város gazdasága nemcsak egy-két ágazatra épül, hanem számos iparág hozzájárul a gazdaság teljesítményéhez. Egy diverzifikált gazdaságban tehát nincs sok igazán jelentős szakadék az egyes iparágak között, így az ilyen egységek gazdasága kevéssé koncentrált *(Wiig – Kolstad, 2011).*

A gazdasági koncentráció elemzéséhez meg kell vizsgálni egy adott régió ágazatainak gazdasági súlyát. Elmondható, hogy 2019-ben már minden globális régió esetében a GDP több mint felét a szolgáltatási szektor adta. Európában a szolgáltatások közel háromnegyedét, az ipar egynegyedét, míg a mezőgazdaság alig 2%-át tette ki a teljes gazdasági hozzáadott értéknek *(Statista – World Bank, 2019).*

Megfigyelhető, hogy minél fejlettebb egy régió, annál nagyobb súlyt kap a szolgáltató szektor a gazdaságában, míg az ipar és a mezőgazdaság szerepe csökken. Azonban az iparági szerkezetet nem lehet egyszerűen három részre osztani, mert a szolgáltató szektoron belül számos eltérő tevékenység és aliparág található, amelyek között jelentős diverzifikáció lehet *(Heston – Rouwenhorst, 1994).*

A gazdasági koncentráció mérésére számos módszer létezik. Az egyik ilyen módszer a Herfindahl–Hirschman Index (HHI), amely a szerkezeti koncentrációt méri egy adott gazdaságban *(Hirschman, 1945 és Herfindah, 1950)*. A HHI az ágazatban lévő összes alany s_i(i=1,2,...,n) piaci részesedése négyzeteinek összegeként határozható meg:

$$HHI = \sum_{i=1}^{n} (s_i)^2$$

Tekintsük azt az esetet, amikor egy adott piacon csak egyetlen vállalat működik, és az iparág teljes kínálatát az képviseli (s_i=1), akkor a HHI értéke egy (HHI=$(1)^2$=1).

Fordított esetben, ha azt tekintjük, amikor n darab egy adott piacon egyenlő piaci részesedéssel s_i =1/n, (i=1,2,...,n) akkor a HHI-t a következő képlettel fejezzük ki:

$$HHI = \sum_{i=1}^{n} \left(\frac{1}{n}\right)^2, \quad i = 1, 2, \ldots, n.$$

Mivel ebben az esetben valamennyi gazdálkodó egység piaci részesedése megegyezik, a következők érvényesek:

$$HHI = n\left(\frac{1}{n}\right)^2 = \frac{1}{n}$$

Így a HHI két szélsőséges értéket eredményezhet, egy maximális értéket (abban az esetben, ha a piaci kínálatot egyetlen működő vállalkozás képviseli), vagy egy minimális értéket 1/n (abban az esetben, ha minden vállalkozás egyenlő piaci részesedéssel rendelkezik) *(Hirschman, 1945 és Herfindah, 1950).*

A szélesebb körben elfogadott ágazati koncentrációs szintek osztályozása az Európai Bizottság által használt osztályozás, a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről szóló tanácsi rendeletek szerinti horizontális összefonódások értékeléséről szóló iránymutatás szerint *(Rhoades, 1993).*

Eszerint, ha egy adott piacon a koncentrációs index értéke 0,15 (vagy 15%) alatt van, akkor nem koncentráltnak, ha 0,15 és 0,25 (15% <HHI< 25%) között van, akkor közepesen koncentráltnak, ha pedig 0,25 (vagy 25%) felett van az index, akkor nagymértékben koncentrált minősítjük *(Brezina et al., 2014).*

Magyarország gazdasága hosszú ideig jellemzően ipari jellegű volt, és a nagymértékben koncentrált kategóriába tartozott. Különösen nagy koncentráltság volt az ipari termelésben, mint például az autóipar, elektronikai gyártás és gépipar területén. Azonban az utóbbi években a szolgáltatási szektor is jelentős növekedést mutatott, beleértve az üzleti szolgáltatásokat, a pénzügyi szektor és a turizmus területeit is *(World Integrated Trade Solution, 2022).*

Az *Eurostat (2011–2019)* adatai alapján Magyarország gazdasága az Európai Uniós átlagnál koncentráltabb, főként a nyugati tagállamokhoz képest. A gazdasági szerkezet diverzifikációja és a koncentráció mértéke függ a gazdasági fejlettségtől, a régió jellemzőitől, és a gazdaságpolitikáktól is. Az Európai Unió általános célja a gazdasági diverzifikáció előmozdítása és a koncentráció csökkentése, hogy fenntarthatóbb és ellenállóbb gazdasági struktúrát hozzanak létre *(Bajgar et al., 2019).*

A városi hozzáadott érték és koncentráció kalkulációjának, illetve az összefüggés vizsgálatának módszertana

A pszeudo top-down kalkulációs módszerből adódóan az elemzés elvégzéséhez jelentős mennyiségű adatra volt szükség *(Hermann, 2018)*. Ezeket az adatokat két különböző adatbázisban kezeltük. Az első adatbázisra azért volt szükség, hogy létrehozható legyen a városi szintű iparági szerkezet időbeli alakulását bemutató adatsor. A beszámoló adatok az EMIS, ceginformáció.hu és az e-beszamolo oldalakról származnak. Ebben az adatbázisban a vállalati beszámolókból származó főbb adatok kaptak helyet. Ilyen adat volt a hozzáadott érték kalkulációjához szükséges nettó árbevétel, anyagköltség, az eladott áruk beszerzési értéke, a közvetített szolgáltatások és aktivált saját teljesítmények, illetve a főtevékenységi (TEÁOR) kód.

A főtevékenységi kódok alapján a vállalkozásokat, a későbbi szerkezeti elemzés érdekében iparágakba kellett sorolni. Az iparágak megválasztásánál kézenfekvő módon a KSH által is használt A-tól U-ig terjedő (1-21) ágazati szerkezetre esett a választás *(Blumné Bán – Kresalek, 2011).*

A második fő adatbázis a top-down eljárással készülő GDP számításhoz szükséges adatokat tartalmazza. Ez jelenti a KSH megyei szintű GDP adatait, melyeket 2000 és 2021 között exportáltuk a KSH STADAT rendszerből. Ezen felül – a városi szintű GDP számításhoz – szükség volt egy a Koppány és munkatársai tanulmányában említett település szintű kulcs adatra is *(Koppány et al., 2018)*. Ezek közül a számításokhoz, azaz a megyei GDP település szintre osztásához, a helyi iparűzési adó (HIPA) adatok kerültek kiválasztásra. Ezen HIPA adatokat Debrecenre vonatkozóan szintén tartalmazta az adattábla.

A debreceni GDP számításához a megye minden településének HIPA adatára szükség volt. Ennek oka, hogy azt is tudni kellett az arányosító kulcs kialakításához, hogy a megyén belül Debrecen HIPA-ja mekkora arányt tett ki. A vizsgált időszakban ezek alapján Debrecen a hajdú-bihari GDP megközelítőleg 60%-át adta minden évben (a netjogtár és a TEIR adatai alapján).

A települési GDP becslésére a Koppány-féle metódust vettük alapul. A KSH megyei GDP adatából felülről-lefelé haladva becsültük meg Debrecen GDP-jét. Ezen módszertan lényege az volt, hogy a megyei GDP-t egy települési szinten is elérhető kulcs alapján osztják rá a városokra. Ennek a helyeségét a győri tanulmány azzal igazolta, hogy hasonló elven próbát tett az országos GDP kulcsok alapján történő megyékre osztására. Ezek után 2000 és 2013 közötti adatokra nézve korrelációt számítottak az így felosztott kulcsok alapján megkapott megyei GDP értékek és a tényleges megyei GDP-k között. Első lépésben azt határoztuk meg, hogy a MJV mekkora súlyt képvisel a megyén belül. Ezt úgy számítottuk ki, hogy Debrecen HIPA bevételét elosztottuk a megye összes településének HIPA bevételével, így kapva egy százalékos súlyt, ami az említett 60% lett *(Központi Statisztikai Hivatal, 2021).*

A kulcs kiszámítása után, egyszerű szorzással kapjuk meg az egyes évek megyei GDP adataiból a helyi GDP értéket. Ezen helyi GDP érték változásokból képzett bázis viszonyszámokat az elemzés során függő változóként használtuk fel, többek között korrelációszámítások során. A kutatásunk központi célja annak vizsgálata volt, hogy a gazdasági teljesítményre van-e hatása az iparági szerkezetbeli koncentrációnak.

Az iparági koncentrációt vizsgálva a hagyományos megoszlási viszonyszámokon kívül a Herfindahl–Hirschman-indexet alkalmaztuk. Az index segítségével meghatározható Debrecen iparági szerkezetének koncentráltsága. A HHI számításához először a teljes gazdaságot egy adott dimenzió alapján bontottuk fel, amelyet a TEÁOR struktúrájához és a KSH iparági nomenklatúrájához igazodva határoztunk meg. Ezután az index számításában meghatároztuk azt a mutatót,

amely alapján az iparágak megoszlását vizsgáltuk. Az elemzés mikro szintű megalapozásának érdekében az iparágak megoszlását az ágazati hozzáadott érték szerint számítottuk ki.

Miután meghatározásra kerültek az iparági súlyok, a súlyok négyzetösszegét vettük, így kapva meg a HHI indexet. Az indexet százalékos formában is meg lehet jeleníteni, ám leggyakrabban egyszerű számként írják ki, miután a százalékokat százzal felszorozzák. Az elemzésben az abszolút koncentráció értéke 10 000, míg az elméleti minimum (ha 21 iparág GDP szerinti súlya teljesen egyenlő) 476 lenne. Ezt a HHI indexet független változóként használtuk a modellben.

A következő lépésben a gazdasági teljesítmény, azaz a helyi GDP, és a gazdasági koncentráció közötti kapcsolatot lineáris regresszió segítségével vizsgáltuk. A városi hozzáadott érték alakulása szolgált függő változóként, míg a gazdasági koncentráció indexe volt a független változó a modellben. A GDP alakulását százalékos formában határoztuk meg Debrecen esetében 2010 és 2021 között, azaz 12 éves időszakra vonatkozóan, a 2010-es bázisnak megfelelően. A GDP-nél a nominális érték került használatra, mivel az iparűzési adó adatai is ebben a formában vannak megadva, ezért ehhez kellett igazodni. A koncentrációt is erre az időszakra vonatkozóan elemeztük, azonban itt az adott év abszolút HHI értékét használtuk a vizsgálat során. Megállapítható, hogy Debrecen esetében szignifikáns a kapcsolat, mivel a p-érték 5% alatt volt.

Debrecen város helyi hozzáadott értéke és annak alakulása

A debreceni helyi GDP alakulása az 1. ábrán 2010 és 2021 között látható a nominális értéken. Megfigyelhető, hogy a kezdeti évben 661 milliárd forint volt a városban előállított hozzáadott érték összege, mely 2021-re elérte az 1 272 milliárd forintot. Ezen növekedés a teljes időszak alatt összesen 611 milliárd forint volt, ezért elmondható, hogy a debreceni GDP értéke csaknem kétszeresére tudott növekedni. A kalkuláció során a megyei GDP-ből indultunk ki, melynek értéke 2021-ben elérte a 2 122 milliárd forintos értéket. Így tehát Debrecent, a saját megyéjének kontextusába helyezve, megállapítható a szakirodalom által meghatározott 60%-os arány. Azaz a megyeszékhely gazdasági súlya a teljes Hajdú-Bihar megye GDP-jének közel kétharmadát adja, kiemelve a város vezető szerepét. A megye gazdaságát várhatóan az elkövetkező években is igen nagy, talán még nagyobb mértékben fogja meghatározni Debrecen a közeljövőben beérő gazdaságfejlesztések eredményeképpen.

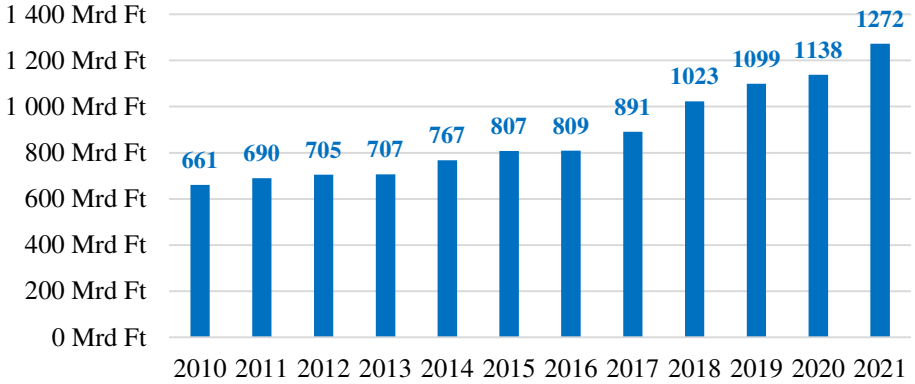

1. ábra: A debreceni nominális GDP abszolút értékének alakulása (2010-2021)
Forrás: Saját szerkesztés (a KSH, netjogtár és TEIR 2010-2021 adatai alapján)

A GDP nominális vizsgálata mellett érdemes annak lefolyását is elemezni. Ezt mutatja be a 2. ábra, ahol a debreceni és magyarországi nominális GDP százalékos változása látható a 2010-es bázisról egészen 2021-ig. Ahogy már az előző ábrán is látszott, a debreceni GDP a vizsgált periódusban csaknem kétszeresére, 2010 óta összesen 93%-kal növekedett. Ehhez képest az országos GDP valamivel több, mint duplájára tudott bővülni, pontosan 101%-os volt ezen expanzió. Ez azt jelenti, hogy az előzetes várakozásokkal ellentételesen Magyarország gazdasága (nem sokkal ugyan, de) nagyobb mértékben tudott növekedni, mint Debrecené. Az ok, amiért a cívisváros növekedése éppen csak követni tudta az országét, azonban nem egyértelmű. Talán a legnagyobb befolyásoló tényező a külföldi tőkeberuházásokban rejlik, melyek nagyban fűtötték a magyar GDP gyors növekedését. Ezzel szemben Debrecenben is történt számos tőke-beruházási projekt, azonban ezek döntően 2018 utáni események, így hatásukat még nem fejtették ki, csupán kis mértékben. Az igazán nagy növekedési ütem a 2020-as évtized második felében fog jelentkezni, amikor teljes kapacitással elindulnak az elektromobilitás ágazatához köthető vállalkozások. Kiemelhető azonban, hogy a kezdeti hatások már láthatók a debreceni tudatos gazdaságfejlesztésben, hiszen a 2016-os évben 10%-os különbség volt a város, és az ország fejlődési üteme között, amit azonban csökkenteni tudott Debrecen. A már említett külföldi tőkeberuházások első kisebb hatásainak hála, a város fel tudott zárkózni az elmúlt években a magyar GDP bővüléséhez, melyet a pandémia okozta válság sem tudott megtörni, sőt ellenkezőleg. A Covid-19 első teljes évében a magyarországi GDP nominális értelemben 2019-hez képest 1%-ot tudott növekedni, ugyan reál értelemben 3% körüli visszaesés volt tapasztalható. Ehhez képest Debrecen város nominális értelemben közel 4%-

os növekedést produkált, melyből bátran lehet arra következni, hogy reál értelemben is történt GDP bővülés. Feltételezhetően 1% körüli reálnövekedés történhetett, amely igen nagy eredmény a gazdasági visszaesés kezdeti évében.

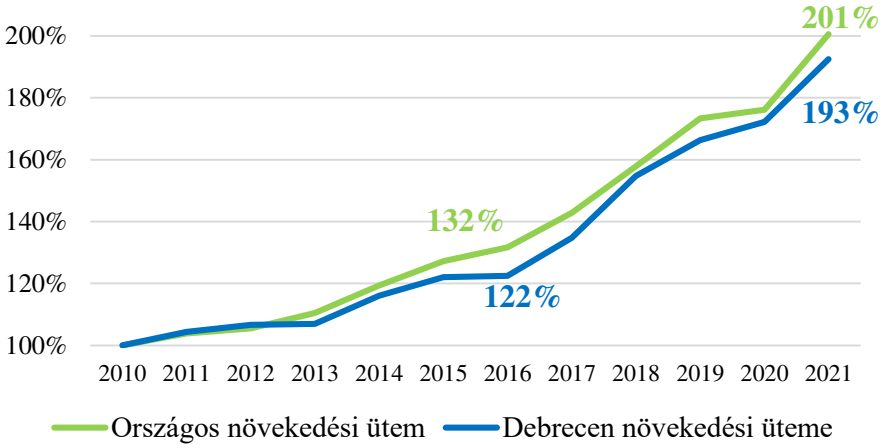

2. ábra: A nominál GDP százalékos alakulása országosan és debreceni szinten (2010-2021)
Forrás: Saját szerkesztés (a KSH, netjogtár és TEIR 2010-2021 adatai alapján)

Debrecen 2020-as jó teljesítménye és 2021-es további stabil növekedése arra enged következtetni, hogy a város gazdasága igen magas fokú rezilienciával rendelkezik. Ennek mélyebb felméréséhez érdemes a gazdaság szerkezetét is vizsgálni.

Debrecen gazdaságának iparági szerkezete és koncentráltsága

Debrecen gazdaságának szerkezetét az 1. táblázat mutatja be, melyben látható az egyes ágazatok GDP-ben képviselt súlya. A táblázatban a legjelentősebb nemzetgazdasági ágazatok megoszlási viszonyszámait találhatjuk a város gazdaságára vonatkozóan, az időszak kezdeti évét összevetve a tanulmány írásakor legfrissebb, 2021-es értékekkel. A teljes periódusban a legnagyobb gazdasági súllyal rendelkező iparág a feldolgozó-ipar volt, melynek GDP-n belüli aránya 30% körül mozgott. Ezen ágazat nagyobb bővülés előtt áll a már említett külföldi beruházási projektek révén, így aránya várhatóan jelentősen változni fog. A második legnagyobb súlyú ágazat a kereskedelem volt, valamivel 20% feletti hányaddal. Ezen ágazatnak természetesen része a nagy- és kiskereskedelmi tevékenység is, illetve kereskedő város réven Debrecenben az egyik hagyományos történelmi iparágnak tekinthető. E két említett ágazat adja tehát a város gazdasági teljesítményének megközelítőleg felét. További jelentős nemzetgazdasági ágazatok a városban még az

építőipar, a szakmai, tudományos, műszaki tevékenységek, illetve az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységek. A legnagyobb súlyú felsorolt öt ágazat adja a debreceni GDP több mint kétharmadát. A fennmaradó 16 iparág teszi ki a másik egyharmadnyi gazdasági súlyt.

1. táblázat: Debrecen GDP szerinti iparági szerkezetének százalékos megoszlása (2010, 2021)

KSH nemzetgazdasági ágazatok (GDP súlya)	**2010**	**2021**	***változás***
Feldolgozóipar	32,0%	26,0%	*-6,0%*
Kereskedelem, gépjárműjavítás	20,4%	21,6%	*1,2%*
Építőipar	6,6%	8,2%	*1,6%*
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	5,7%	7,5%	*1,9%*
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	5,5%	6,3%	*0,8%*
Humán-egészségügyi, szociális ellátás	5,7%	5,9%	*0,1%*
Szállítás, raktározás	4,9%	5,1%	*0,2%*
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	3,6%	4,0%	*0,4%*
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	3,3%	2,2%	*-1,1%*
További 12 ágazat összes súlya	12,3%	13,2%	*0,9%*

Forrás: Saját szerkesztés (az EMIS, ceginformacio.hu és e-beszamolo adatai alapján)

A fent említett megoszlási viszonyszámokból már tudunk levonni következtetéseket a debreceni gazdaság koncentráltságára. Érdemes összevetni a tényt, hogy a városban két teljes ágazat kellett a GDP felének eléréséhez, azzal, hogy Győrben ugyanezen 50%-os arányt csupán az Audi Hungária Kft, és a városban lévő beszállítói önmagukban képviselik. *(Dusek et. al., 2015)*

Ez egyrészt pozitívum a jelenre nézve, hiszen Debrecen relatíve diverzifikált gazdasággal rendelkezik. Másrészt intelem is a jövő tekintetében, hiszen a koncentrációt nagymértékben növelő kiterjedt autóipari vállalkozások hálózata Győrben már megvalósult, Debrecenben most van kialakulóban. Ez azonban még nincs kőbe vésve, és a városnak van lehetősége megakadályozni vagy tompítani a potenciális egyoldalú gazdasági szerkezet felé tolódást.

A megoszlási viszonyszámoknál jóval pontosabb képet kapunk a város ágazati koncentráltságáról, ha a számított HH indexet vizsgáljuk. A 3. ábrán látható a HHI értéke Debrecen gazdasági szerkezetére vonatkozóan 2010 és 2021 között. Az időszak kezdetén a debreceni koncentráció értéke 1 652 volt, mellyel a kissé koncentrált gazdaságok közé sorolható a szakirodalmi csoportosítások szerint. Ezen index érték szinte folyamatosan csökkent a teljes vizsgált periódusban, azaz

a debreceni gazdaságban koncentrációcsökkenés ment végbe. Így 2019 után a diverzifikációnak köszönhetően a város gazdasága már a nem koncentrált kategóriába esett, melyet az 1500-as elméleti érték határol felülről.

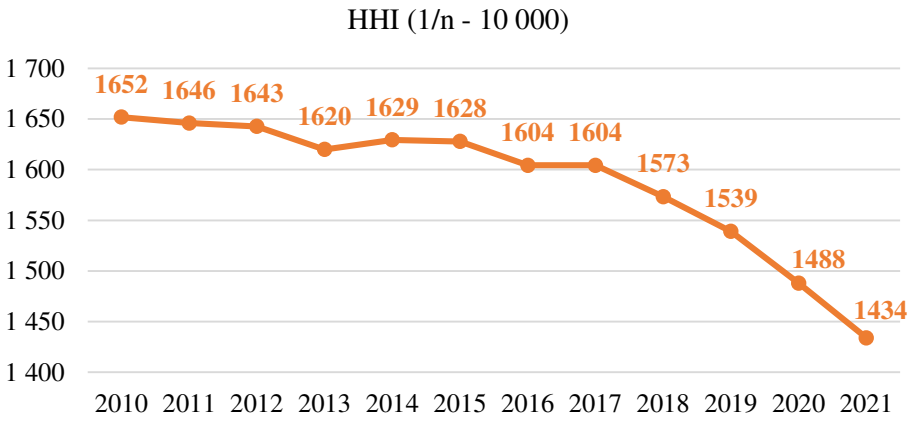

3. ábra: A koncentráció alakulása Debrecenbe HHI alapján 1/n és 10 000 között (2010-2021)
Forrás: Saját szerkesztés (a KSH, netjogtár és TEIR 2010-2021 adatai alapján)

Elmondható, hogy a debreceni gazdaság diverzifikált, és a város az iparágakat tekintve több lábon áll.

A gazdasági növekedés és koncentráció kapcsolatának feltárása

A kutatás utolsó kérdése a bemutatott debreceni gazdaság szerkezetének és GDP-beli alakulásának kapcsolatára vonatkozott, melyre regresszió-vizsgálattal válaszolunk. Az összefüggés-vizsgálat 2010 és 2021 éveit érintette, függő változóként a debreceni GDP százalékos változása, függetlenként pedig a HH index értéke került a modellbe. Az R^2 értéke 90% felett volt a korrelációs vizsgálat során, így a kapcsolat a két tényező esetében Debrecenre vonatkozóan nagyon erős. Ezen vizsgálatot szemlélteti részletesen a 4. ábra.

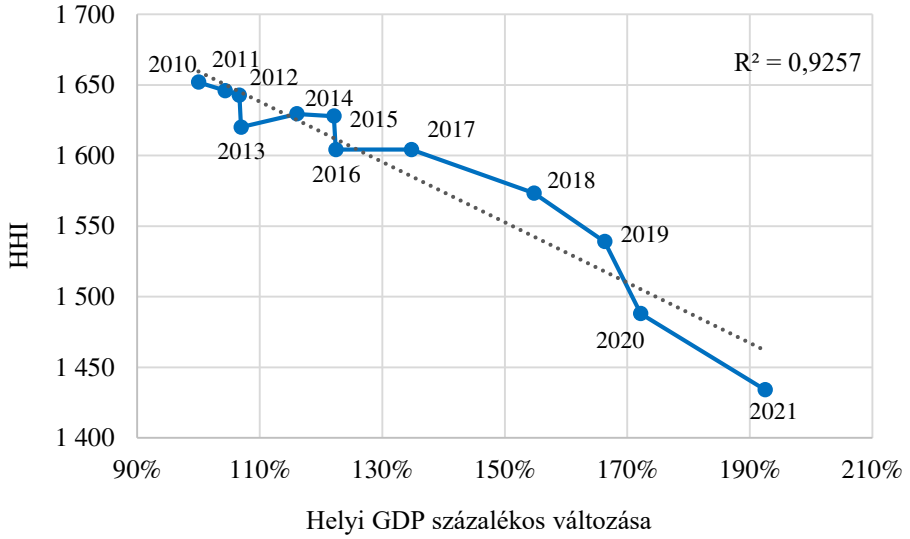

4. ábra: GDP változás és a HHI közötti összefüggés (2010-2021)
Forrás: Saját forrás (a ceginformaio.hu, az önkormányzati rendelettár és a KSH adatai alapján)

A vizsgálat eredménye egyértelmű: a GDP növekedése és a koncentráció között szoros kapcsolat van. A kapcsolat pedig negatív irányú, azaz, ha csökken a város gazdaságszerkezeti koncentrációja, a GDP-je növekszik. Megfordítva azt is mondhatjuk, hogy ha a koncentráció növekszik, az egyértelműen gátolja, legalábbis lassítja a gazdasági növekedést. Ezen összefüggés a gyakorlatban potenciálisan felhasználható előrejelzések elkészítéséhez a gazdasági növekedésre a koncentráció alakulása mentén.

Összefoglalás és következtetések

A kutatás eredményeképpen elmondható, hogy a debreceni gazdaság dinamikusan növekszik, gazdasági szerkezete pedig relatíve nem koncentrált. Debrecen már most tett néhány lépést a gazdasági diverzifikáció felé. Az elektromobilitás és az autóipar területén végrehajtott beruházások, valamint az informatikai és szolgáltató szektorban történt fejlesztések mind hozzájárultak a gazdaság sokszínűségének növeléséhez. Ugyanakkor fontos, hogy ezeket az erőfeszítéseket tudatos gazdaságfejlesztési és befektetés-ösztönzési politikával folytassa, és erősítse meg a város vezetése a jövőben.

A több lábon állásnak számos előnye van, ami a jövedelemforrások diverzifikációjából ered. Ha egy város vállalkozásai különböző ágazatokban működnek, akkor a bevétel forrásai változatosak lehetnek. Ez azt jelenti, hogy ha az egyik ágazatban csökken a kereslet vagy a profitabilitás, akkor más ágazatokban még mindig lehetnek stabil bevételek. Emellett a több lábon állás lehetőséget nyújt a

gyors növekedésre is. Ha egy város több iparágban is jelentős szerepet vállal, akkor nagyobb a lehetősége arra, hogy elérjen új piacokat és befektetőket. Ezáltal növelheti a gazdaságát, és diverzifikálhatja portfólióját.

Ugyanakkor a több lábon állásnak vannak kihívásai is. A különböző ágazatokban működő vállalkozások városvezetői koordinálása és irányítása komplex feladat. Szükség lehet különböző szakértelmek és erőforrások bevonására, valamint a város- és gazdaságfejlesztési folyamatok, stratégiák alkalmazkodására az egyes ágazatok sajátosságaihoz.

Fontos megjegyezni, hogy a diverzifikáció stratégiája nem minden város számára megfelelő. Az ágazati specializáció és a koncentrált tevékenységek is hatékonyak lehetnek, attól függően, hogy az adott település céljai, erőforrásai és a piaci lehetőségek milyenek.

Az eredmények alapján azonban a gazdasági diverzifikáció hosszú távon nagyban hozzájárulhat Debrecen gazdasági stabilitásához és ellenálló-képességéhez. Az olyan válsághelyzetekben, mint amilyet a COVID-19 járvány vagy az orosz-ukrán konfliktus indukált, a diverzifikált gazdaság rugalmasabb, és jobban képes alkalmazkodni a változó piaci körülményekhez *(Jackson et. al., 2015 és Astrov et. al., 2022).*

Megfelelő stratégiával Debrecen tovább erősítheti helyét Magyarország és a régió gazdasági központjaként, és ezen keresztül tovább növelheti a városi lakosság életszínvonalát és jólétét is.

Új Nemzeti Kiválóság Program

„A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-2-I és ÚNKP-22-2-II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült."

Kulturális és Innovációs Minisztérium

Irodalomjegyzék:

Áldorfainé Czabadai L. M. – Némediné Kollár K. – Péli L. – Urbánné Malomsoki M. (2018): Oktatási segédanyag – Regionális gazdaságtan. Szent István Egyetem, Budapest, 46 p.

Astrov, V. – Grieveson, R. – Kochnev, A. – Landesmann, M. –Pindyuk, O. (2022): Possible Russian Invasion of Ukraine, Scenarios for Sanctions, and Likely Economic Impact on Russia, Ukraine and the EU. Policy Notes and Reports Vol. 1. No. 55. pp. 19-28.

Bajgar, M. – Berlingieri, G. – Callaigaris, S. – Criscuolo, C. – Timmis, J. (2019): INDUSTRY CONCENTRATION IN EUROPE AND NORTH AMERICA. OECD PRODUCTIVITY WORKING PAPERS, Párizs, 53 p.

Blumné Bán E. – Kresalek P. (2011): A vállalati tevékenységek elemzésének módszertana I. Perfekt Kiadó, Budapest, 12-13 p.

Boissay, F. – Rungcharoenkitkul, P. (2020): Macroeconomic effects of Covid-19: an early review. Bank for International Settlements Bulletin. Vol. 1. No. 7. pp. 5-9.

Brezina, I. – Pekár, J. – Cicková, Z. – Reiff, M. (2014): Herfindahl–Hirschman index level of concentration values modification and analysis of their change. Springer-Verlag, Berlin, 24 p.
Céginformació.hu (2010-2021): Crefoport Scholar adatbázis, https://www.ceginformacio.hu/ , Letöltés dátuma: 2023.01.15.
Dusek T. – Koppány K. – Kovács N. – Szabó D. R. (2015) A győri járműipari körzet hozzáadott értékének becslése. Területi Statisztika, 2015/1. szám, 76-87. o
Elektronikus Beszámoló Portál (2010-2021): Beszámoló adatok, https://e-beszamolo.im.gov.hu/ , Letöltés dátuma: 2023.01.15.
EMIS (2022): Macroeconomic Statistics and Forecasts, https://www.emis.com/php/macro , Letöltés dátuma: 2022.09.03.
29. EUROSTAT (2011-2019): Sectoral analysis, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do , Letöltés dátuma: 2021.09.11.
Herman K. (2018): Gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszere 2008. KSH, Budapest, 1 p.
Heston, S. L. – Rouwenhorst, K. G. (1994): Does industrial structure explain the benefits of international diversification? Journal of Financial Economics. Vol. 36 No. 3. pp. 4-25.
Jackson, J. K. – Weiss, M. A. – Schwarzenberg, A. B. – Nelson, R. M. – Sutter, K. M. – Sutherland, M. D. (2021): Global Economic Effects of COVID-19. Congressional Research Service, Washintgton, 115 p.
Kahoun, J. – Sixta, J. (2013): Regional GDP Compilation: Production, Income and Expenditure Approach. University of Economics in Prague, Prága, 13 p.
Koppány K. – Kovács Z. – Dusek T. (2018): A gazdasági teljesítmény területi eloszlása és koncentrációja Magyarországon. Széchenyi István Egyetem, Győr, 12 p.
Központi Statisztikai Hivatal (2021): Magyarország települései jogállás szerint. KSH, Budapest, 4 p.

A debreceni CATL akkumulátorgyár vízgazdálkodása szakmai szemmel

Hancz Gabriella
építőmérnök, okleveles vízgazdálkodási és környezetvédelmi szakmérnök, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, MK

BEVEZETÉS

A debreceni Déli Ipari Parkba tervezett egyik új beruházás a CATL akkumulátorgyár. A cikkben a szakirodalom és az engedélyezési eljárás folyamán közzétett környezetvédelmi hatástanulmány alapján elemzem a tervezett tevékenység vízgazdálkodását, kiemelve a szürkevízként emlegetett tisztított kommunális szennyvíz felhasználásának a nyilvánosság körében is közismertté vált kérdését.
A 6. fenntartható fejlődési célkitűzés a tiszta víz és a szennyvíztisztítás biztosítása, mely célkitűzést hat alpontra bontva értelmezik, mindegyikhez követhető, egzakt mutatókat rendelve, hogy a változás nyomon követhető legyen [10]. A 6.3 alpont szerint 2030-ig a szennyezés csökkentésével, a hulladéklerakás korlátozásával, a veszélyes anyagok kibocsátásának korlátozásával el kell érni a vízminőség javulását. Felére kell csökkenteni a tisztítatlanul kibocsátott szennyvíz mennyiségét, egyúttal globálisan nagymértékben növelni kell a visszaforgatással újrahasznosított víz mennyiségét. Ennek a mutatói a megfelelő mértékben megtisztított kommunális és ipari szennyvíz aránya és a jó állapotú vizek aránya. Európában a következő értékek ismertek [11]:

- A felszíni vizeknek csak 40%-a van jó ökológiai állapotban.
- Az európaiaknak 11%-át érinti vízhiány.
- Évente 1 milliárd m^3 tisztított kommunális szennyvíz kerül újrahasznosításra.
- A jelenleg újrahasznosított víznek hatszorosa újrahasznosítható [11].

A szennyvíz jó alternatív vízkészlet, felhasználásával csökkenthetjük a frissvíz készletekre háruló nyomást és elősegíthetjük az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást [11]. A víz újrahasznosítása még alapvetően kihasználatlan, bár már van benne tapasztalat és van rá példa. A széleskörű elterjedését egyelőre késlelteti a bizalmatlanság, az ismeretek és a megfelelő támogatás hiánya.

A debreceni Déli Ipari Parkba tervezett beruházás több más beruházás közvetlen szomszédságában a CATL akkumulátorgyár. A lítiumion-akkumulátor vagy Li-ion-akkumulátor hordozható készülékekben történő használatra kifejlesztett villamosenergia-forrás, ezért az elektromos autók használatára történő

nagyléptékű átállást tesz lehetővé. Emiatt végső célját tekintve környezetvédelmi célú beruházásként is tekinthető, ugyanakkor ez egy környezetvédelmi hatásvizsgálat (KHV)-köteles tevékenység. A KHV során a beruházás terve, illetve tervváltozatai alapján előzetesen meg kell határozni, hogy a beruházás célját melyik alternatíva valósítja meg a lehető legkisebb negatív környezeti hatások mellett a tervezett helyszínen és hogy ez a kiválasztott változat mint optimális megoldás megfelel-e az elvárásoknak, vagy módosítani kell ehhez a technológiát, vagy a helyszínt, vagy a termelés volumenét. Mivel világszerte több helyen kezdik gyártani ezeket az akkumulátorokat, illetve ezek alkatrészeit, ismert és korszerű technológiát kell széleskörűen bevezetni.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A CATL tervezett vízgazdálkodására vonatkozó technológiát az ezen a területen született szakirodalom alapján elemzem az esettanulmányban. A szakirodalom feldolgozása elsősorban a tisztított kommunális szennyvíz újrahasznosítására vonatkozó területét ismerteti a terjedelmi korlátok miatt nem teljeskörűen [3]. A KHT (Környezetvédelmi hatástanulmány) - a vizsgálat eredményeit magában foglaló dokumentáció - a vonatkozó rendelet szerint tartalmazza mindazokat az adatokat, amelyek a létesítés, üzemeltetés és felhagyás környezeti hatásait meghatározzák. A nyilvánosság kötelező bevonása során egyrészt mindenki számára elérhető a KHT, másrészt a nyilvánosság részéről a készítők felé megfogalmazott kérdésekre adott válaszok is egyenértékű, hiteles részét képezik a KHT-nak és szintén elérhetők az engedélyező hatóság oldalán. Ez alapján ismertetem a vonatkozó részleteket [1].

1. ÚJ IRÁNYZATOK A VÍZGAZDÁLKODÁSBAN A SZAKIRODALOM ALAPJÁN

A népességnövekedés a hagyományos vízgazdálkodási megoldások – pl. völgyzárógátas tározók – mellett is új vízgazdálkodási megoldásokat igényel. A vízkészletekre egyre növekvő igény jelentkezik az ivóvíz-ellátás, a mezőgazdaság és az ipar részéről is. A leglényegesebb alapvető változás a vízzel való takarékos bánásmód a technológiák fejlesztése révén és új-, alternatív vízkészletek feltárása [7].

Európában is növekszik a vízhiány problémája. Elsősorban a déli országokat érinti, de az egész kontinensen jellemzővé válik a vízkészletekért megnyilvánuló versengés. A vízkészletekre nyomást gyakorol a szennyezőanyag-kibocsátás, a medermódosító beavatkozások, a növekvő vízkivételek, a földhasználat és a gazdasági tevékenységek. A nyomás csökkentésére egyre sürgetőbb a fenntartható vízkészlet-gazdálkodási módszerek bevezetése, elterjedt alkalmazása.

1.1. A VÍZHASZNÁLAT CSÖKKENTÉSE, VÍZKÉSZLETEK MEGÓVÁSA

A vízhatékony módszerek fenntartható, költséghatékony megoldások a vízhiányos helyzetek kezelésére. Nem különíthetők el az egyéb költségektől, vagyis nem lehet egy megoldás vízhatékony az energiahatékonyság rovására. A Blueprint többek között javasolja, hogy a szabályozás korlátozza hatékonyabban a vízgyűjtők szintjén, valamint az egyedi, lokális megoldások szintjén is a vízhatékonyságot mellőző vízgazdálkodási módszerek megvalósulását [2].

Egy hatvanöt éves időszakra -1950 és 2015 között - kiterjedő felmérés szerint az USA egy főre jutó vízhasználata jelentősen csökkent, 1985 óta stagnál [5]. Míg a lakosszám duplájára nőtt, az ipar vízfogyasztása az első 20 évben alig nőtt, utána pedig csökkenő tendenciát mutatott a vízhatékony felhasználást propagáló és támogató programok, a víz és energia árának növekedése és a gyártás külföldre telepítése eredményeképpen. Az **öntözés**re felhasznált víz 1980-ban volt a legmagasabb, mostanra viszont az 1970-es évihez hasonló mértékűre csökkent a korszerűbb öntözési technológiáknak köszönhetően, amelyek várhatóan további jelentős csökkenést eredményeznek majd [9]. A **hőerőművek hűtővíz-felhasználása** is csökken 1980 óta, ezt viszont nem lehet felszabadult vízkészletként számításba venni, mivel az átfolyó rendszerű hűtővíz-használást követően a felmelegedett vizet visszavezetik a felszíni vízbe, ahonnan kiemelik [5]. Ezen túl ezeket az erőműveket általában olyan helyszínre telepítik, ahol bőségesen áll felszíni víz rendelkezésre, így nem kell versenyezni más vízhasználókkal.

A mezőgazdasággal és az iparral szemben a **lakossági vízhasználat** növekszik. 1950 és 2005 között háromszorosára nőtt, vagyis nagyobb ütemben, mint a népességszám, elsősorban az arid területeken kialakított zöldfelületek öntözése miatt. Ebben a szektorban tehát jelentős potenciál mutatkozik a fajlagos vízhasználat csökkentése terén.

1.2. ÚJ, ALTERNATÍV VÍZKÉSZLETEK FELTÁRÁSA, A MEGLÉVŐK FEJLESZTÉSE

A víztakarékos megoldások mellett a még feltáratlan, alternatív vízkészletek is új lehetőséget jelentenek [2]. Ezek rangsorolás nélkül:

- a tengervíz és magas sótartalmú felszín alatti víz sótalanításával
- az elszennyeződött talajvíz megtisztításával nyert vízkészlet
- a vízfelesleggel járó időszakokban a fölös víz visszatartásával és beszivárogtatásával nyert vízkészlet a felszín alatti természetes közegben
- az esővíz visszatartásával nyert vízkészlet
- szürke víz helyben történő újrahasznosításával nyert vízkészlet (a szürke víz a háztartásokból kikerülő szennyvíz, ami nem tartalmaz emberi eredetű szennyvizet [azaz vizeletet és fekáliát] és élelmiszer-maradványokat)
- a tisztított kommunális szennyvíz újrahasznosításával nyert vízkészlet

A lehetőségek kihasználását a helyi adottságok, az egészségügyi, pénzügyi megfontolások, a vízhiány mértéke és a jogi szabályozás egyaránt befolyásolják.

2. A TISZTÍTOTT KOMMUNÁLIS SZENNYVÍZ ÚJRAHASZNOSÍTÁSÁNAK GYAKORLATA

Az elmúlt évtizedekben két fő céllal hasznosították újra a tisztított szennyvizet:

- új vízkészlet biztosítása, ezáltal a hagyományos vízkészletre irányuló mennyiségi igények csökkentése – idővel ez a cél egyre dominánsabb;
- az elnövényesedésre (idegen kifejezéssel eutrofizációra) érzékeny környezetbe kibocsátott tisztított szennyvíz eutrofizációs hatásának csökkentése [7].

2.1. A TISZTÍTOTT KOMMUNÁLIS SZENNYVÍZ ÚJRAHASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A tisztított kommunális szennyvíz újrahasznosításának nem ivóvíz célú felhasználási lehetőségei lehetnek, rangsorolás nélkül [7].:

1. mezőgazdaságban öntözésre
2. élőhely helyreállítása ökológiai vízigény biztosításával, vagy épített mocsár létesítésével
3. a tengervíz édesvízbe történő beszivárgásának megakadályozása hidrosztatikus gát létrehozásával
4. városokban ivóvízellátásra és egyéb célokra

A tisztított kommunális szennyvíz újrahasznosítható ivóvíz-ellátás céljára közvetlen vagy közvetett módon:

- közvetlenül, ha a tisztított szennyvíz az ivóvíz-hálózatba kerül;
- közvetetten, ha a felhasználás előtt az ivóvíz-tisztító üzembe kerül tisztítás céljából, vagy bizonyos időt még a környezetben is tölt a tisztított szennyvíz, figyelembe véve a természetben lezajló öntisztuló képességet, például a talajba történő elszikkasztást követően szivattyúzzák ki és tisztítják meg ivóvíz előállítása céljából.

Egyéb célok lehetnek

- a zöldfelületek öntözése (parkok, temető, iskolaudvarok, utak menti zöldsáv stb.)
- tavak létrehozása, fenntartása
- ipari vízhasználat (hűtővíz, füstgázmosó víz, technológiai víz, kazántápvíz)
- wc-öblítés
- látványelemek, pl. szökőkutak, csobogók létrehozása, működtetése
- tűzoltóvíz tárolása
- autómosás

- porcsökkentő locsolás
- utcamosás
- beszivárogtatás talajba a felszín alatti vízkészlet növelése céljából

Mivel ezt a szolgáltatást egy párhuzamos vezetékrendszer kiépítésével lehet biztosítani, ennek költségeit és megvalósíthatóságát nyilván mérlegelni kell. Újonnan beépítésre kerülő területek ellátása gazdaságosabban megoldható, mint a már meglévő közművek mellett új hálózat létesítése. Ennek alátámasztására a Magyar Víziközmű Szövetség szakmai lapjában megjelent helyzetkép című összefoglaló tanulmányra hivatkozom, mely szerint „nem igaz, hogy az ivóvíz-szürkevíz párhuzamos vezetékrendszer olcsó és hatékony eszköz a pazarlás megszüntetésére [6]. A szolgáltatók a jelenlegi rendszerek gazdaságos üzemeltetésére sem rendelkeznek elég forrással, egy párhuzamos rendszer kiépítése és működtetése a többszöröse is lehet a jelenlegi költségszintnek."

Az alábbiakban egy-egy sematikus folyamatábrán követhető a tisztított szennyvíz újrahasznosításának menete közvetlenül ipari felhasználásra (1. ábra), valamint egyszerre közvetlenül ipari célra és közvetetten ivóvízellátás céljára (2. ábra). Ha a tisztított szennyvíz közvetlen felhasználásra kerül a lakossági fogyasztók körében, párhuzamos vezeték kiépítése szükséges (3. ábra).

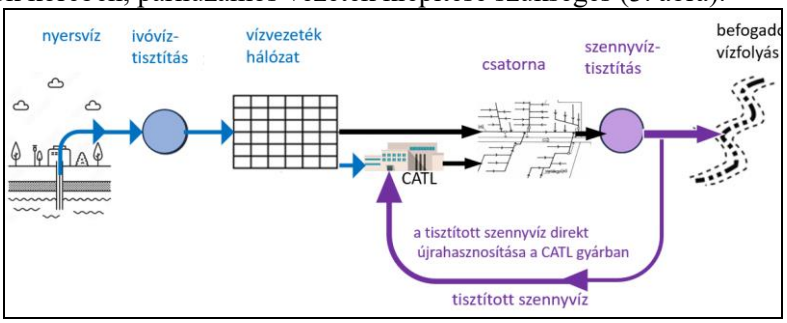

1. ábra: A tisztított szennyvíz közvetlen újrahasznosításra kerül az iparban; saját szerkesztés

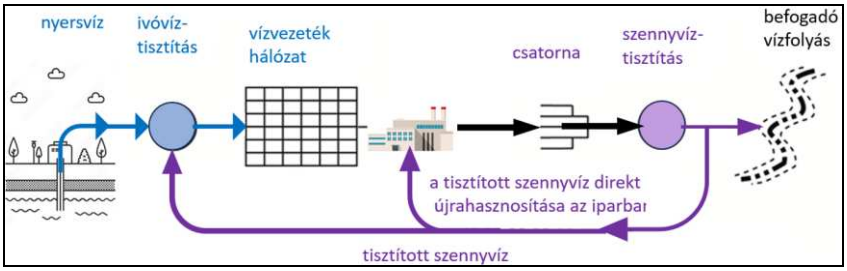

2. ábra A tisztított szennyvíz közvetlen újrahasznosításra kerül az iparban és közvetett újrahasznosításra ivóvízként; saját szerkesztés

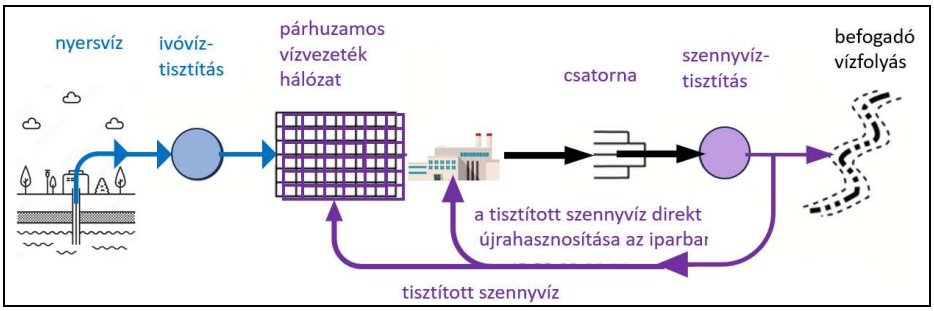

3. ábra: A tisztított szennyvíz közvetlen újrahasznosításra kerül az iparban és ivóvízként is, ekkor párhuzamos hálózat kiépítése szükséges; saját szerkesztés

2.2. A TISZTÍTOTT SZENNYVÍZ IPARI VÍZKÉNT TÖRTÉNŐ ÚJRAHASZNOSÍTÁSA SORÁN JELENTKEZŐ MINŐSÉGI KÉRDÉSEK

A tisztított kommunális szennyvíz minősége sokféle ipari célra megfelel. Általában növeli az újrahasznosítás eredményességét, az alternatív vízkészlet minőségét, ha az újrahasznosítást megelőzően

- valamilyen más vízkészletből vett vízzel hígítják, keverik;
- pihentetik, amit adott esetben egy távvezeték is biztosíthat.

Felhasználható hűtővíznek, füstgázmosó víznek, technológiai víznek, kazántápvíznek, anyagok, termékek szállítására. Nagy előnye ennek az alternatív vízkészletnek, hogy megbízható mennyiségben áll rendelkezésre, főleg nagyvárosok közelében.

2.2.1. A tisztított szennyvíz hűtővízként történő újrahasznosítása

Hűtővízként hasznosítják újra a legtöbb tisztított szennyvizet, az USA-ban 40 erőmű használja ki ezt a lehetőséget. Mivel gondot okoz a vízkőképződés, a biológiai aktivitás és a korrózió, számos esetben alkalmaznak előkezelést, pl. csírátlanítás, ioncsere, szűrés, kémiai kicsapatás.

2.2.2. A tisztított szennyvíz kazántápvízként történő újrahasznosítása

Minél magasabb nyomáson működik a kazán, annál nagyobb a vízminőséggel szemben támasztott követelmény, ezért ez nem jellemző hasznosítás. Akár ivóvizet, akár tisztított szennyvizet alkalmaznak, szükség van a kazánt rongáló szervetlen összetevők - vízkövesedést okozó anyagok, habképződést okozó anyagok, korróziót okozó anyagok - koncentrációjának intenzív csökkentésére.

2.2.3. A tisztított szennyvíz technológiai vízként történő újrahasznosítása

A technológiai vízként történő hasznosítás jellegétől függ, hogy szükség van-e további előkezelésre. Biológiai tisztítás után betongyártásra használható a tisztított szennyvíz, de például textilfestéshez nem, mert a vas, mangán és szerves

anyagok foltot hagynak. Kétvegyértékű fémek, nitritek és nitrátok szintén gondot okoznak a festés során.

Az elektronikai ipar gyakran alkalmaz fordított ozmózist a sók eltávolítására.

A papíripar is használ tisztított szennyvizet, de a jobb minőségű papírok tisztább vizet igényelnek, így nem lehet benne vas, mangán, mikroszervezetek, lebegő anyagok.

A vegyipar általában a semleges pH-tartományba eső, közepesen lágy, alacsony lebegőanyag-tartalmú vizet tudja hasznosítani, de ezen kívül függ a specifikus technológiától. A sótartalom általában nem okoz gondot.

2.3. PÉLDA TISZTÍTOTT SZENNYVÍZ ÚJRAHASZNOSÍTÁSÁRA

Az ötmillió lakos számú Szingapúr területe 700 km^2. Az éves átlagos csapadékmagasság 250 mm, így kevés a természetes vízkészlete. A tisztított szennyvíz fő eleme a vízgazdálkodásának és helyben NEWATER-nek nevezik (4.ábra) a biológiai tisztítást alkalmazó szennyvíz-tisztító telepről érkező szennyvizet tovább tisztító üzemet [8]. Ennek a további tisztításnak az eljárásai a mikroszitaszűrés, mikroszűrés, fordított ozmózis és csírátlanítás UV sugárzással. Az így kezelt víz nagy részét eljuttatják az ipar (áramkör-gyártás, elektronika, erőmű, légkondicionáló gyártás) számára, a többi felszíni tározóban esővízzel és egyéb nyersvízzel keveredik, ahonnan a vízműbe jut. A vízműben a többféle eredetű vizet hagyományos eljárások sorával – koaguláció, flokkuláció, homokgyorsszűrő, ózonos csírátlanítás – kezelik. Az így nyert ivóvíz minden szabványnak és elvárásnak megfelel. Az összes üzem 2003 és 2010 között létesült és évente összesen 462 ezer m^3 újrahasznosított vizet termelnek [8].

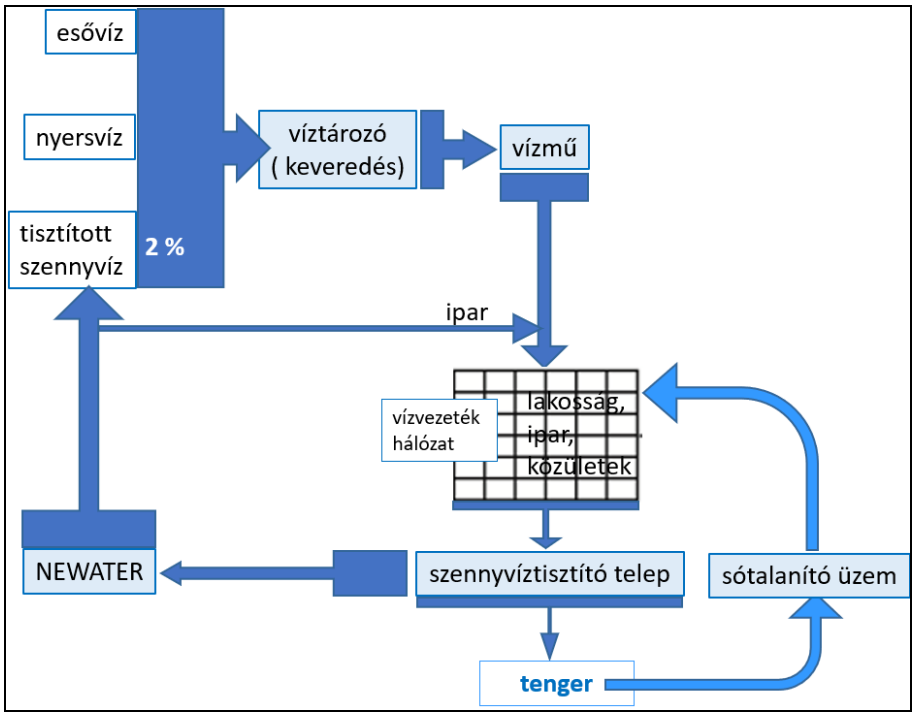

4. ábra. Szingapúr vízgazdálkodásának alapvető eleme, a tisztított szennyvíz újrahasznosítása [8] felhasználásával; saját szerkesztés

3. A CATL VÍZGAZDÁLKODÁSÁNAK ADATAI

Mint korábban említettem, a nyilvánosság kötelező bevonása során egyrészt mindenki számára elérhető a KHT, másrészt a nyilvánosság részéről a készítők felé megfogalmazott kérdésekre adott válaszok is egyenértékű, hiteles részét képezik a KHT-nak, és szintén elérhetők az engedélyező hatóság oldalán. Erre alapozva ismertetem rövid kivonatok formájában a vonatkozó részleteket [3].

A közüzemi vízhálózatra történő csatlakozás az Ipari Centrum északkeleti, illetve délnyugati oldaláról, négy DN300-as települési ivóvíz-vezetékkel történik.

A telephely átlagos vízigénye 3378 m^3/nap, a csúcsvízigény 6242 m^3/nap. Megvizsgálásra kerül, hogy a tevékenység egyes vízfelhasználási helyein a friss víz igény kiváltható-e tisztított vizekkel. „Nagy erőfeszítéseket tettek a vízigény csökkentésére, így csak a szükséges vízmennyiséget használják fel.”

A válaszként közzétett dokumentum szerint a vízigény csökkentése érdekében a hűtőtornyok hűtővíz-igényét a lehető legmagasabb mértékben szürkevízzel (a debreceni szennyvíztisztító telepről származó tisztított szennyvízzel) kívánják biztosítani.

A tűzivíz-ellátó rendszer részét képezi egy föld feletti technológiai és tűzivíz-tartály, valamint egy szivattyúház. A technológiai és tűzivíz-tartály teljes térfogata ~ 5600 m^3, amely két részre oszlik, ebből ~2000 m^3 a tűzivíz, a többit a technológia használja fel.
Az eltérő vízhasználatból származó szennyvizek - átlagosan 506 m^3/nap - elkülönített szennyvízrendszeren keresztül kerülnek elvezetésre.

A szociális vízhasználat során keletkező kommunális szennyvizet és az előkezelést nem igénylő technológiai szennyvizet (a légkondicionálók kondenzvize, a hűtőtornyok leiszapolási vize, takarításból származó felmosóvizek) a települési szennyvízhálózatba vezetik.
A katód- és anódgyártás során keletkező, előkezelést igénylő technológiai szennyvizet a telephelyen belül kialakításra kerülő szennyvíz-előkezelőre, onnan az üzem területén belüli fő vízelvezető csőbe, onnan a települési szennyvízhálózatba vezetik.

„Az épületekről összegyűjtött szennyezetlen csapadékvizek telephelyen belüli csapadékvíz elvezető rendszerbe kerülnek elvezetésre, majd onnan egy puffertározóba. A belső úthálózatról összegyűjtött csapadékvizet olajfogókon keresztül vezetik a csapadékvíz elvezető hálózatra, amely onnan szintén a csapadékvíz puffertározóba kerül". „A csapadékvizet végül az ipari park csapadékvíz-elvezető hálózatára bocsátják". „A vízhiány okozta problémák csökkentésére a csapadékvizek minél magasabb arányú helybentartásával törekednek".

4. EREDMÉNY

A szakirodalomban ismertetett gyakorlat alapján elemzem a CATL vízgazdálkodását, a tanulmány céljának megfelelően elsősorban a tisztított szennyvíz újrahasznosítása vonatkozásában. Az engedélyezésre benyújtott dokumentáció nem említi a tisztított kommunális szennyvíz felhasználását még alternatívaként sem, abban ivóvíz-felhasználással oldják meg a teljes vízigényt. A kérdésekre adott válaszok között nyilatkozik a CATL úgy, hogy „lehető legmagasabb mértékben" használnak majd fel tisztított kommunális szennyvizet (5. ábra**).** A „lehető legmagasabb" mennyiségi meghatározás nem értelmezhető, nem ellenőrizhető, nem számonkérhető, így elfogadhatatlan. Ez a megoldás alternatívaként szerepelhetett volna a KHT-ban. Az ivóvíz-ellátást biztosító vízkészleteket kevésbé veszi igénybe. A jelenlegi rendszerben a tisztított szennyvíz a Tócóba jut, ami ideiglenes vízfolyás, így a tisztított szennyvíz ökológiai vízigény biztosításának tekinthető. Az adatok ismeretében bármilyen sok is lesz a „lehető legmagasabb", az összes tisztított szennyvízre nem lesz szükség, így a Tócóba is jut víz.

Az 1. ábrán követhető annak lehetősége, hogy a tisztított szennyvizet visszavezetjük közvetlen újrahasznosítás céljából ipari felhasználásra. Amennyiben az iparterület külterületen helyezkedik el, szerencsés esetben a városnak ugyanazon a területén, ahol a szennyvíztisztító telep (SZVTT), nincs szükség

párhuzamos vezeték kiépítésére. A CATL esetében éppen ez a helyzet. A légvonalban mért távolság a SZVTT és a CATL között 4 km, a halvány-szürke árnyalat a vízvezeték-hálózattal és csatornahálózattal ellátott belterület. Ebből a szempontból tehát ésszerű döntés a tisztított szennyvíz hasznosítása.

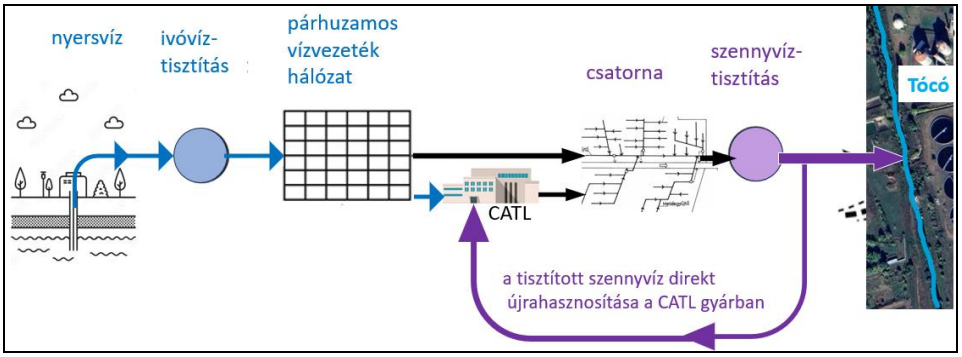

5. ábra: A CATL Debrecen tisztított szennyvizét is hasznosítja egy lehetséges változat szerint

A csapadékvíz-gazdálkodásról egymásnak ellentmondó állításokat tartalmaz a KHT. Egyik helyen a puffertárolón keresztül történő elvezetést ír, máshol pedig igyekeznek minél több esővizet visszatartani hasznosítás céljából. A szakirodalom az esővizet is alternatív vízkészletként javasolja számításba venni, de a terv a KHT szerint ezt nem alkalmazza.

A szennyvíz egy részét előkezelik, majd továbbítják a SZVTT-re. Ez amiatt kérdéses megoldás, mert a kommunális SZVTT sem alkalmaz más eljárásokat, mint a CATL előkezelő telepe, így arra következtethetünk, hogy a hígító hatás miatt vezetik oda, ami a jogszabály előírásának ellentmond. A tanulmány terjedelmi korlátai miatt ezt jobban nem lehet itt kifejteni.

5. KONKLÚZIÓ

A KHV-köteles tevékenységek terveire alternatívák kidolgozását is javaslom elvárásnak tekinteni, ezzel elősegítve az optimális megoldás kidolgozását. A felhasznált anyagok, köztük a víz felhasználásának adatait teljes körűen és egyértelműen meg kell adni. Bár Debrecen nem küzd vízhiánnyal, pozitív kezdeményezés volna ténylegesen hasznosítani a tisztított szennyvizet.

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

1. A környezeti hatásvizsgálati és az egységes környezethasználati engedélyezési eljárásról szóló 314/2005. (XII. 25.) Kormányrendelet
2. BlueprintEC COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT
3. Contemporary Amperex Technology Hungary Kft. AKKUMULÁTOR GYÁRTÓ ÜZEM DEBRECEN, DÉLI IPARI PARK KÖRNYEZETI

HATÁSVIZSGÁLATI ÉS EGYSÉGES KÖRNYEZETHASZNÁLATI ENGEDÉLYEZÉSI DOKUMENTÁCIÓ; 2022. november
4. EXECUTIVE SUMMARY OF THE IMPACT ASSESSMENT A Blueprint to Safeguard Europe's Water Resources Brussels, 13.12.2012 SWD(2012) 381 final/2
5. Kenny, J., N. Barber, S. Hutson, K. Linsey, J. Lovelace, and M. Maupin. 2009. Estimated Use of Water in the United States in 2005. USGS Circular 1344. Reston, VA: U.S. Geological Survey.
6. http://www.maviz.org/system/files/kpmgmaviz_vizikozmu_agazati_helyzetkep_2._kiadas_2015_aug.pdf A MAGYAR VÍZIKÖZMŰ ÁGAZAT BEMUTATÁSA
7. National Research Council. 2012. Water Reuse: Potential for Expanding the Nation's Water Supply Through Reuse of Municipal Wastewater. Washington, DC:The National Academies Press.
8. Ong, C.N. and H. Seah. 2003. Singapore Water Reclamation Study.PowerPoint presentation. National University of Singapore and Public Utilities Board, Singapore.
9. Postel, S., and B. Richter. 2003. Rivers for Life: Managing Water for People and Nature. Washington, DC: Island Press.
10. SDG goals https://sdgs.un.org/goals/goal6
11. https://environment.ec.europa.eu/topics/water/water-reuse_en
12. Google maps

Egy elfeledett klinikai látszerész, feltaláló – Cserép Sándor

Nyul Imre
helytörténész, nyugdíjas középiskolai tanár, Debrecen

Több mint 80 éve annak, hogy Cserép Sándor klinikai látszerész 1939-ben benyújtotta negyedik világszabadalmát. Az akkori debreceni iparosok egyik mesterének különleges találmánya a közel- és távolbalátásra egyaránt alkalmas szemüveg volt. A feltalálót nagy tiszteletben tartották a városban precíz munkája, emberi magatartása és segítőkészsége miatt, de az egész Tiszántúlon is ismert volt a neve.

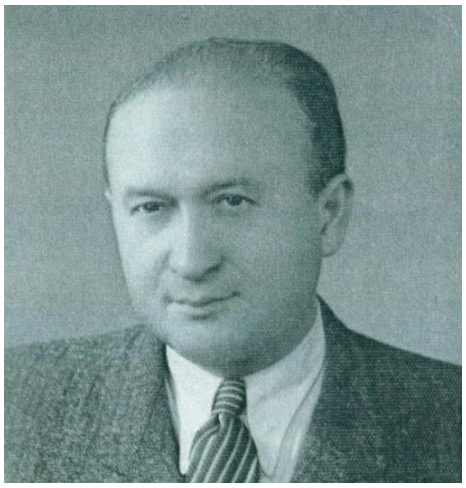

Cserép Sándor 1900. március 27-én született Debrecenben. Édesapja Cserép János (1861–1909) városi alkalmazott, édesanyja Szalóki Sára (1865–1938) volt. Népes, kilenc gyermekes családban nőtt fel. Három testvére korán, gyermekkorukban elhunyt.

A látszerész szakmát Debrecenben Löbl Gyula (1881–?), az akkori és mai Piac utca 63. szám alatti üzletében tanulta ki. Már fiatalon kitűnt kiemelkedő műszaki érzéke, mindig kereste az új, a jobb műszaki megoldásokat. Ifjú segédként is olyan problémák foglalkoztatták, amelyek tudósok laboratóriumában is teret kaptak.

Felszabadulása után az idős Fischer Jakab 1872-ben alapított „Főpiac utca 21.” szám alatti látszerész műhelyében dolgozott, majd az 1930-as évek elején megvásárolta tőle az ekkor már Ferenc József út 21. számon nyilvántartott kis műhelyt az üzlettel együtt. Amikor ezt az első üzletét „kinőtte”, 1941. augusztus 17-én a Piac utca 24. szám alá, az Első Takarékpénztár épületébe tette át székhelyét. A háborút követő államosítás óta az Ofotért[1] üzlete működik a helyén.

[1] Optikai, Finommechanikai és Fotocikkeket Értékesítő Vállalat

Cserép Sándort szakmai tudása és kiváló munkája alapján dr. Kettesy Aladár (1893–1983) szemészprofesszor minősítette klinikai látszerésznek. Ismereteit megosztotta a fiatalokkal is: műhelyében volt tanuló a később szintén Debrecenben látszerész üzletet nyitó Klein László, Papp József és Nagy Imre is.

A mai Bolyai utcai étteremmel (Roy Cafe) szemben, a jelenlegi négyemeletes épület helyén álló házban élt Cserép Sándor a családjával. A Poroszlay út 46. (később 54.) szám alatti házukat 1936-ban vásárolta meg. Az eredetileg kétszobás lakást ő bővítette két szobával, konyhával, korszerű fürdőszobával és terasszal. A telkük 1000 négyszögöles kertjét kettéosztották. Az egyik felébe gyümölcsöst telepítettek (alma, körte, ribizli stb.), a másik felét szépen parkosították. A kert végében és az utca felőli oldalon jegenyesor húzódott, a belső út mellett végig vörösrózsa lugas virágzott.

Cserép Sándor 1927-ben megházasodott. Első felesége Bistei Mária Ilona volt, akitől elvált. 1936-ban vette feleségül Huszár Irént (1908–1990), aki szintén kitanulta a látszerész szakmát. A második házasságából két gyermek született: Katalin és László.[2]

Az 1920-as évek végétől sokat konzultált dr. Kettesy Aladár szemészprofesszorral, akivel baráti kapcsolatot ápolt. A professzor hétvégeken gyakran járt a Cserép-házban, a házigazdával rendszeresen sakkoztak.

A Tolnai Világlapja 1926-ban beszámolt arról, hogy Cserép Sándor három szabadalomra kért és kapott világszabadalmat:

„I. Ujszerű zár, amely vészjelzést ad, amint avatatlan nyúl hozzá.

II. Szemüveg, amely egyaránt jól használható ugy közel-, mint távollátásra.

III. Hegedűtartó. A gallér alá rejtve nem látszik. A beleillesztett hegedűt viszont éppen olyan jól és biztosan megtartja, mint a megerőltető és kényelmetlen »állal való szorítás«.”[3]

Ezeket a szabadalmakat 24 évesen, 1924-ben adta be Amerikába, amelyeket 1925-ben el is fogadtak.

[2] A családi adatok összeállításában Cserép Sándor lánya, dr. Tóthmartinez Béláné, Cserép Katalin volt segítségemre

[3] Tolnai Világlapja, 26. évfolyam, 44. szám, 1926. október 27. 32.

Cserép Sándor debreceni kereskedő három szabadalmára kért és kapott világszabadalmat. I. Ujrendszerű zár, amely vészjelzést ad, amint avatatlan nyúl hozzá. II. Szemüveg, amely egyaránt jól használható ugy közel-, mint távollátásra. III. Hegedűtartó. A gallér alá rejtve nem látszik. A beleilleszteti hegedűt viszont éppen olyan jól és biztosan megtartja, mint a megerőltető és kényelmetlen „állal való szorítás".

1931-ben egy újabb, az előzőnél is jobb biztonsági zárat fejlesztett ki, amelyet 103504 szabadalmoztatási számon nyújtott be.[4]

Az optikus feltaláló nem volt megelégedve a korábban kifejlesztett szemüvegével. Kiváló elméleti tudásával felvértezve tovább fejlesztette, és Angliában 1939-ben újra szabadalmaztatta azt is. Ez indította el a világhírnév felé. Az eseményről így írt a Huszadik Század c. folyóirat: „*Cserép Sándor debreceni optikus feltalálta a közel- és távolbalátásra egyformán alkalmas szemüveget! Ötven éve kutatták a tudósok ezt a megoldást, amelyet most a debreceni látszerésznek sikerült megtalálnia. Cserép a napokban értesítést kapott Németországból és Olaszországból, hogy ott a világ legnagyobb szemüvegkeret-gyárai megkezdték a találmány gyártását.*"[5]

[4] Szabadalmi leírás. 1931. november 2.
[5] Huszadik Század, 1941. július

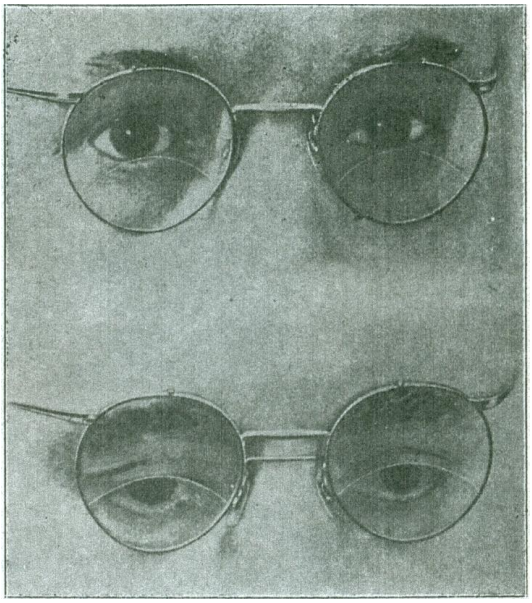

A német optikai gyár ismertetőjének illusztrációja a gyártott szemüvegről[6]

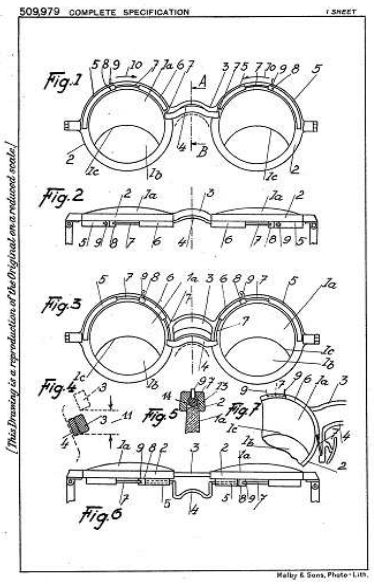

Az elfogadott szabadalmi leírás műszaki rajza[7]

A Nyíregyházán kiadott Nyírvidék c. napilap pedig így írt a találmány sorsáról: „*Cserép Sándor elmés találmányával olyan kérdést oldott meg, amelyen a világ legelső szakemberei is hiába törték a fejüket, nevezetesen a közelben és távolban látásra egyformán jól használható szemüveg előállítását. Cserép Sándornak sikerült olyan tökéletes szemüveg készítése, amely egyetlen gyenge ujjnyomással közel vagy távollátásra tökéletesen alkalmassá válik.*”[8]

A német optikai gyár ismeretterjesztőt bocsátott ki, amely leírja az új találmány előnyeit:

> *„1. A szemek részére szokatlan nézés gyorsabb megszokása. A fejet nem kell erőltetetten emelni és süllyeszteni, mert ezeket a mozgásokat a szemüvegkeret pillanat alatt állítható hídja kiegyenlíti.*
>
> *2. Teljes kihasználása a szemüveg távol- es közellátó részének. Távolra nézésnél is zavartalan a látás, az üvegen nem jelentkezik zavaró vonal, mivel a mozgatható híd ezt kiküszöböli. A Cserép-szemüveg olyan, mint egy normális szemüvegkeret, távolra nézésnél a mozgatható híd az állandó híd mögött eltakarva fekszik. A közel nézésnél a Cserép-szemüveg a felső szélén*

[6] Cserép Katalin családi archívuma

[7] Patent Specification - Improvements in Frames for Bifocal Spectacles patentimages.storage.googleapis.com/pdfs/US1551978.pdf (2017.05.26.)

[8] Nyírvidék–Szabolcsi Hírlap, 8. évfolyam, 75. szám. 1940. április 3. 2.

érezhető kis gombok egyszerű és könnyű összehúzása által magasabbra állítható úgy, hogy a közelrész teljesen a lefelé irányított szemek nézési irányába vihető.

3. Igen egyszerű a kezelése a szellemesen megkonstruált állítható hídnak, stb."[9]

A szemüveget német és olasz cég is előállította. Kezdetben a német gyár 12, az olasz gyár pedig 8 államban forgalmazta a szemüveget. Ezek a számok később tovább nőttek. A feltaláló 18 évre, évi 100.000 darab szemüveg gyártására, szemüvegenként egy aranymárka ellenében egyezett meg a gyártó cégekkel.[10] Sajnos a háború közbeszólt és a továbbiakban a találmányi díját nem fizették ki.

A találmány eredeti mintapéldányait a Cserép család megőrizte, és a két szemüveget a feltaláló lánya 2023-ban a Déri Múzeumnak ajándékozta *(fotóját lásd lentebb)*. A látszerészmestert 1941–1942-ben a Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi Társulat választmányi tagjává választották, ahol munkája elismeréseként kitüntetésben is részesítették.

A Cserép család a világháborús bombázások elől 1944 áprilisától őszig Cserép Sándor rokona, Gulyás Pál költő segítségével Németh László író bocskaikerti házába menekült.[11] A családfőt eredetileg, korára való tekintettel nem vitték volna el a háborúba, de német nyelvtudása miatt frontszolgálatot kellett teljesítenie. A háború végén, 1945. január 20-án esett szovjet fogságba. Március 14-én átszállították a Rényiben lévő (ma ukrajnai terület) 38. számú fogolytáborba. Innen 1947. július 26-án tért haza.[12] A hadifogoly Cserép Sándor a katonai csajkáját feliratokkal, rajzokkal díszítette. A feliratokból pontosan követhetők fogságának helyszínei, időpontjai. Az edényt szintén megőrizte a család, és ezt is a Déri Múzeumnak ajándékozta *(fotóit lásd lentebb)*.

1946-ban a távollévő látszerész családja a felesége vezetésével rendbe hozta és újraindította a látszerész üzletet. Nem véletlenül volt szükség a helyreállításra, mivel az orosz katonák lovakat is bekötöttek az üzlethelyiségbe, a műhelyt is kifosztották a háború végére. Hirdetés útján próbálták visszaszerezni az üvegvizsgálógépet, a speciális csiszolóköveket és az írógépet.[13] Három év múlva, 1949-ben viszont államosították az üzletüket, a Poroszlay úti lakóházukat és a Simonyi út 19. szám alatti telküket is. (Később kiderült, hogy az utóbbit jogtalanul, mivel ez a két gyermek nevén szerepelt.) Szerencséjükre, amikor az érdek-

[9] Cserép Katalin családi archívuma

[10] Elindult a világ siker felé. In. Nyírvidék–Szabolcsi Hírlap, 9. évfolyam, 140. szám. 1941. június 21. 5.

[11] Egy barátság levelekben. Gulyás Pál és Németh László levelezése. Szerk.: Gulyás Klára–G. Merva Mária Bp., 1990. 485.

[12] https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu *(2023.03.18.)*

[13] Néplap 1945. február 15. 4.

lődők megtudták, kinek a lakóházát lehetne megvenni, mindenki elállt a vásárlástól, így az otthonukban maradhatott a család. Hivatalosan viszont csak 1960-ban kapták vissza a családi házukat, amelyben annak 1974-es szanálásáig éltek.

A látszerészműhely államosítása nagyon nehéz helyzetbe hozta a családot. A hatóság akkor foglalt le mindent, amikor éppen az összes pénzét beruházta egy nagyobb volumenű lencse alapanyag szállítmányba. Azok, akiknek korábban sokszor segítségére volt, most hirtelen elfelejtették, elfordultak az iparát elvesztő mestertől. Egyedül a Poroszlay úton lakó, méhészettel foglalkozó Veress Jenő bácsi sietett a segítségére.

Cserép Sándor az államosítás után először egy nyíregyházi optikus műhelyében kényszerült dolgozni, de az ottani üzletet is államosították. Utána Budapestre ment, és a Juszt testvérek látszerész műhelyében (Budapest, Tavasz utca 14.) dolgozott, de hamarosan ezt a látszerész céget is államosították. Az immár harmadszorra megélt államosítás nagyon megviselte az egészségét. Szinte összeroppantotta, hogy államosítás jogcímen maguknak kellett kalapáccsal összetörni az összes értékes szemüveglencsét.

Hazatérve Debrecenbe, a korábban kisajátított hajdani üzletében működő Ofotért műhelyben kapott munkát. A nehéz évek után, 1959-ben engedélyezték, hogy újra önállóan dolgozzon, „maszek[14] kisiparos" legyen. Először Dregán János cipészmester osztotta meg az akkori Vörös Hadsereg útja 73. szám alatti kis műhelyét, majd a mellette lévő, kicsit nagyobb helyiségbe költözött, ahol Jáger István (1904–1977) órásmester fogadta be.

Később Cserép Sándor a Széchenyi utca 3. szám alatt, a Hal köz sarkán bérelt egy kisebb üzlethelyiséget. Időközben Jáger Istvántól is elvették a műhelyét, ekkor a látszerészmester viszonozta a korábbi segítséget, ő fogadta be az órásmestert.

A látszerészmester élete végéig, 71 éves koráig dolgozott a műhelyében. A debreceniek által jól ismert és közkedvelt Cserép Sándor 1971. május 29-én hunyt el Debrecenben.

[14] A „magánszektor" köznyelvben meghonosodott elnevezése.

Hirdetések. Nyírvidék 1940. évi számaiban

A prototípus szemüvegkeretek

A mesélő csajka

ODESSZA 1946.
LAGER 5 1946.
ODESSZA-1946.
SPITÁL

RENI 1945.III.14.
1946.I.14.

A Kossuth utca 15. sz. ház és Kontsek Géza kereskedésének története

Harangi Attila
építészmérnök

Építészként évek óta kutatom és dokumentálom Debrecen épületeit. 2020-ban a MúzeumDigitár online gyűjteményben számos archív felvételt találtam a Kossuth utca 15. számú házról, többek között Kontsek Géza fűszerkereskedésének a kirakatáról, illetve az 1944-ben rommá vált épületről.[1] Ezeket a fotókat még sosem láttam azelőtt, ráadásul a ház mai homlokzata teljesen más képet mutat, ezért megpróbáltam összekötni a szálakat a ház történetéről. Az archív fotókat 2020 májusában megosztottam a Debrecen házai facebook oldalamon, ahol Kontsek Géza ükunokája, Tornai Ildikó mesélt a családja történetéről, illetve elmondta, hogy Kontsek Géza unokája, Kontsek Ildikó ma is a házban lakik.[2] Pusztai Lőrinc rendező-operatőrrel ezért elindítottuk a Debreceni kereskedőcsaládok és házaik című filmsorozatunkat. A kisfilmek koncepciója arra épült, hogy azokat az egykori jelentős kereskedőcsaládokat mutassuk be, akiknek a házuk még ma is megvan, illetve a leszármazottak még mai napig a házban vagy a városban élnek, így kivételes módon ők maguk mesélhetik el a történetüket. Az első részt 2022-ben készítettük el a Kossuth utca 15. számú házról és Kontsek Géza fűszerkereskedéséről. 2022. augusztus 1-én a házban Kontsek Géza dédunokájával, dr. Tornai Istvánnal készítettünk interjút. A Debreceni kereskedőcsaládok és házaik (1.) – KONTSEK című filmünket 2022. november 11-én mutattuk be az Apolló Moziban egy pódiumbeszélgetés keretében,[3] majd az interneten bárki számára elérhetővé tettük.[4] Azóta a sorozatot a Kossuth utca 7–9. Várady-Szabó–Kardos-házzal és a Piac utca 57. Kaszanyitzky-házzal folytattuk, az interjúkat 2023 augusztusában készítettük el, a filmek bemutatását év végére tervezzük. Jelen írásomban a Kontsek-ház történetéhez készített levéltári kutatásaimat szeretném részletezni.

---

[1] https://hu.museum-digital.org/objects?ort_id=39204 Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[2] https://www.facebook.com/debrecenhazai/posts/pfbid0Exn368HSKxSB49W14aYSUQrehUdn7g3rXvQmaQbBUNGcPsyX1vEFCyQGFCwivdREl Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[3] https://www.debrecenhazai.hu/blog/film-keszult-a-kossuth-15-kontsek-hazrol
[4] https://youtu.be/osroa8ybX_Q Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

A film a Méliusz Juhász Péter Könyvtár, a Hajdú-Bihar Megyei Kereskedelmi és Iparkamara és a Hajdú-Bihar Megyei Építész Kamara anyagi támogatásából valósult meg.

A Kossuth utca 15. számú ház napjainkban. Az egyemeletes ház földszintjén ma is egy üzlet működik, az emeleten pedig lakások vannak[5]

A Kossuth utca 15. számú ingatlan története 1881-ig, a Lukácsi-Zsebők-Csiffy-ház

A mai Kossuth utca 15. számú[6] ingatlan legrégebbi tulajdonosait Zoltai Lajos Helyrajztörténet című munkájából ismerjük. 1598-ban Nagy Dénes özvegye, 1641-ben Öcsödi Nagy István, 1646-ban Botos Pálné Nagy Anna, 1663-ban Szekeres Tamás, 1672-ben Szilágyi Mihály, 1683-ban Munkácsi Istvánné, 1705-ben Dávid Mihály, 1747-ben Dávid Mihályné Szilágyi Judit volt az ingatlan tulajdonosa. 1756-tól Dávid István mézes tulajdonában pedig már egy kőház (téglából készült ház) állt a telken.[7]

Már az 1760-as években készült várostérképen is egy zártsorú házat ábrázoltak a Cegléd utca 96. szám alatt.[8] 1771-ben Lukácsi József tartománybiztos (Commissarius Provincialis),[9] majd 1810-ben már Lukácsi József örökösei voltak az ingatlan tulajdonosai. 1817-ben Lukácsi Ferenc táblabíró és Lukácsi Erzsébet átengedték a 102. számú házukat öccsüknek, Lukácsi András szenátornak, akit még 1830-ban is a ház tulajdonosaként jegyeztek.[10] Az 1822-ben ké-

[5] A szerző saját felvétele. 2020. 08. 02.
[6] 1845-től 1897-ig Nagy Cegléd utca 2155. szám volt az ingatlan címe, 1898-tól pedig a mai Kossuth utca 15. szám.
[7] Zoltai Lajos: Helyrajztörténet, kézirat. Déri Múzeum gyűjteménye, Történeti Tár
[8] HU MNL HBML XV.1.a. DvT. 34. 1771–1773-ban gróf Forgách Miklós királyi biztos által vezetett birtokrendezéshez készített Debrecen térképe
[9] Bartal Antal: A magyarországi latinság szótára. Budapest, 1901., 148.
[10] Zoltai Lajos: Helyrajztörténet, kézirat. Déri Múzeum gyűjteménye, Történeti Tár

szült várostérképen változatlan állapotban egy zártsorú házat ábrázoltak a telken.[11]

1845-ben a Cegléd utcai kerület első tizedében a 102. szám alatt álló ház tulajdonosa dr. Zsebők József orvos volt.[12] Zoltai Lajos már 1840-ben Sebők József orvost jegyzi tulajdonosként, 1850-ben pedig Sebők Józsefné tulajdonában már egy emeletes házat említ a telken.[13] Zsebők József 1832-től haláláig, 1848-ig volt a város tiszti orvosa.[14] Az 1850-es népösszeírás szerint az akkoriban 3 lakásból álló ház tulajdonosa Zsebők Mária volt. Az első lakásban Zsebők Mária (1801) lakott J. József (1826) mostohafiával, Zsebők Mária (1832) és Zsebők Anna (1836) lányaival, valamint édesanyjával, Papanek Juliannával (1778). A második lakásban Gyöngyösi Sándor (1804) városi katona lakott feleségével és fiával. A harmadik lakásban Ónady Ferenc (1816) esztergályos lakott feleségével és négy gyermekükkel.[15]

1854-ben Csiffy László vette meg a házat Zsebők József örököseitől.[16] Az 1872-ben készített kataszteri térképen szintén egy zártsorú házat ábrázoltak, az utcafronton széles középrizalittal, Csiffy László tulajdonában.[17] Csiffi Csiffy László (1814–1873) 1814. januárban született Berettyóújfaluban, a szülei Csiffy Péter és Uray Mária voltak. Bihar megyei esküdt, majd Bihar-, Szabolcs- és Bereg megyék táblabírája, 1861 és 1864 között az Ér-Berettyó szabályozási társulat elnöke volt. A Csiffy család utolsó férfi tagjaként halt meg 1873. február 11-én 58 évesen, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Abapusztán temették el.[18]

---

[11] HU MNL HBML DvT. 478. Kováts György: Nemes Szabad Királyi Debreczen városának és környékének mostani regulázott formájában való rajzolatja

[12] HU MNL HBML IV. 1011/k. 204. d. 543/1845.

[13] Zoltai Lajos: Helyrajztörténet, kézirat. Déri Múzeum gyűjteménye, Történeti Tár
Lásd még: HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d. A Rotschnek család iratai között találtam egy feljegyzést „Ezen Czegléd utca 2155. sz. ház" tulajdonosairól, amely kézirat szerint 1832-ben Zsebők Józsefé lett a ház.

[14] Gyógyászat (XXII. évf., 33. sz.), 1882. 08. 12., 574.

[15] HU MNL HBML IV.B. 1109/p. 33. k.

[16] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d. A Rotschnek család iratai között talált „Ezen Czegléd utca 2155. sz. ház" tulajdonosairól írt feljegyzés szerint a még 1848 előtt elhalálozott Zsebők József örököseitől 1854-ben vette meg a házat Csiffy László és neje, Péchy Judit.

[17] Habsburg Birodalom, Kataszteri térképek, Debrecen (HU MNL HBML XV.2. DvK. 1.)
https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=2407420.5187303983%2C6028727.474552402%2C2407874.0650036996%2C6028894.680551777 Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

[18] Váradi Szabó János: A csiffi Csiffy család. In: Fejérpataky László (szerk.): Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye. Bp.: Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, 1886., 188–189.

Felesége péchujfalusi Péchy Judit (1816–1897),[19] két lányuk: Péchy Istvánné Csiffy Ida és Matkovics Istvánné Csiffy Katalin.

Az 1869–70-es népösszeírás szerint 1870. január 10-én a Cegléd utca 2155. számú ház tulajdonosa Csiffy László volt. A 4 lakásból álló házban 14 szoba volt, amelyekben az internátus 27 lakójával együtt összesen 50-en laktak. Az első lakás a földszinten volt, 4 szobából, 1 kamrából, 1 előszobából, 1 konyhából és pincéből állt. Tartozott hozzá félszer és istálló is, teheneket és sertést tartottak az udvarban. Csiffy László 53 éves földbirtokos, felesége Péchy Judit 50 éves, lányuk Csiffy Katalin 16 éves, továbbá 5 cseléd lakott velük a lakásban. A második lakás szintén a földszinten volt, 3 szobából, 1 kamrából és 1 konyhából állt, 1 üzlet és pince is tartozott hozzá. Dávidházy Imre (1826–1899) 43 éves könyvkötő és felesége, Dankó Mária 34 éves, valamint Budai Kriszta 42 éves, 3 könyvkötő segéd, 3 könyvkötő gyakornok és 1 cseléd lakott a lakásban.[20] A harmadik lakás is a földszinten volt, 1 szobából, 1 kamrából és 1 konyhából állt. Mike Ferenc 36 éves gőzmalmi munkássegéd lakott itt feleségével és 3 kisfiukkal. A negyedik lakás a földszinten és az emeleten volt, 6 szobából, 1 kamrából, 1 konyhából és pincéből állt. Zengey János (1816–1877)[21] 53 éves zongoratanító

Lásd még: Csiffy László születési anyakönyvi kivonta. Berettyóújfalu, 1814. január, Csiffi Csiffy László gyászjelentése. Debrecen, 1873. 02. 11. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/385763# Letöltés időpontja: 2023. 08. 21., Dunka Sándor: Az Ér- és Berettyószabályozó társaságok története. In: Vízügyi Közlemények (LXX. évf., 1. füzet), 1989., 118.

[19] Özv. csiffi Csiffy Lászlóné péchujfalusi Péchy Judit gyászjelentése. Puszta-Aba, 1897. 08. 05. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/385764# Letöltés időpontja: 2023. 08. 21., Lásd még: Pesti Hírlap (XIX. évf., 223. sz.), 1897. 08. 13., 5.

[20] Az 1869–70-es népösszeírás szerint Dávidházy Imre a Nagy Cegléd utca 2155. (15.) szám alatt lakott, de a Füvészkert utca 1075. (9.) szám alatti ház volt a tulajdona ekkoriban. Dávidházy Imrét halálakor is Füvészkert utca 9. szám alatti lakosként jegyezték 1899-ben. Lásd még: Dávidházy Imre halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1899. 12. 07.; Petőfi és Dávidházy. In: Pesti Hírlap (XXI. évf., 341. sz.), 1899. 12. 09., 7.; Özv. Dávidházy Imréné Dankó Mária gyászjelentése. Debrecen, 1907. 07. 09. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyaszjelentesek_DebreceniRefKollNagykonyvtara_CSO_DEAK/?pg=397&layout=s Letöltés időpontja: 2023. 08. 21., A debreceni híres Dávidházy könyvkötészeti műhely megszűnt. In: Magyarság (VII. évf., 41. sz.), 1926. 02. 20., 10.

[21] Zengey János 1877. november 23-án halt meg 61 évesen, Cegléd utca 2567. szám alatti lakosként. Zengey János gyászjelentése. Debrecen, 1877. 11. 24. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/641950# Letöltés időpontja: 2023. 08. 21., Lásd még: *„Halálozás. Debreczenben tegnapelőtt temették el nagy részvéttel Zengey Jánost, egyik debreczeni leánynevelőintézet társtulajdonosát. Az egyházi szertartást Hurly Károly prépost végezte. A megboldogult 61 éves korában szenderült jobblétre.”* Ellenőr (510. sz.), 1877. 11. 28., 3.

és felesége, Druckwarth Johanna 57 éves nevelőnő, illetve Zengey Zsófia 46 éves, Zengey Emília 44 éves, Zengey Otília 35 éves, Zengey Gabriella 17 éves, Zengey Eugénia 14 éves, Zengey János (1857–1928)[22] 12 éves, valamint Virchaut Luiz 23 éves genfi nevelősegéd lakott ebben a lakásban, továbbá 15 leány a 6–14 éves korosztályból, 1 dajka és 2 cseléd.[23] Zoltai Lajos is megjegyzi, hogy már *„az 1860-as években e házban volt Csengey János internátussal ös-szekötött leánynevelő intézete.”*[24]

A Rothschnek-ház (1881–1913)

Az adásvételi szerződés szerint 1881. február 9-én Rothschnek V. Emil vette meg a Nagy Cegléd utca 2155. számú házat a hozzá tartozó ondódi szántófölddel együtt özv. Csiffy Lászlóné Péchy Judittól 25000 forint vételáron.[25] Dr. Rothschnek V. Emil (1842–1906) gyógyszerész, felesége füredi Somogyi Róza (1852–1911), három gyermekük Dr. Rothschnek Jenő (1868–1937), Dr. Varga Emilné Rothschnek Olga és Bodnár Gézáné Rothschnek Róza volt.

Debrecen második gyógyszertárát, az Arany egyszarvúhoz címezve Zeininger Antal alapította 1772-ben, amely 1852-ig a mai Kossuth utca 6. szám alatt egykor álló házban működött a Sas utca sarkán. 1852-től pedig a Sas utca másik sarkán, a mai Kossuth utca 8. számú akkori emeletes házban működött a gyógyszertár, a Kossuth utca 15. házzal szemben. Az Arany egyszarvúhoz patikát az alapítótól 1807-ben vásárolta meg Kaffka József, akinek a fiától, Kaffka Károlytól 1846-ban vette meg Rothschnek Károly (1806–1873). A Marosvásárhelyen született, Pesten diplomázott Rothschnek Károly 1837-ben Újfehértón nyitott gyógyszertárat, ahol a fia, Emil született 1842-ben, majd az újfehértói patika eladása után költözött Debrecenbe 1846-ban. Rothschnek Károly 1866-ban adta át az Arany egyszarvúhoz gyógyszertárat fiának, a Bécsben diplomázott Rothschnek V. Emilnek.[26] A gyógyszertár vezetését Rothschnek V. Emil 1895-

[22] Zengei Nepomuk János nyugalmazott pénzügyi tisztviselő 1928. június 13-án halt meg 71 évesen, Kossuth utca 3. szám alatti lakosként. Zengei Nepomuk János halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1928. 06. 13. Lásd még: *„Zengei János, a debreceni Kaszinó örökifjú gavallér felügyelője, azelőtti könyvtárosa, hetvenegyedik életévében meghalt. Zengei Nepomuk János több, mint harminc évet töltött a Kaszinó szolgálatában, a város egész úri társadalmának szeretett, kedves „Muki bácsi”-ja volt. A vidám öreg legény előzőleg a városi rendőrség tisztviselője volt, a szülei tartották fent még régen a hires Zengei-féle leánynevelő iskolát. (…)”* Magyarság (IX. évf., 134. sz.), 1928. 06. 15., 10.

[23] HU MNL HBML IV.B. 1109/p. 100. d.

[24] Zoltai Lajos: Helyrajztörténet, kézirat. Déri Múzeum gyűjteménye, Történeti Tár

[25] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

[26] Dr. Halmai János: Gyógyszertár az „Arany Egyszarvú”-hoz Debrecenben. In: Palla Ákos (szerk.): Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 5. Bp., 1957., 175–192. Lásd még: Kivonat a dr. Róthschnek V. Emil: A Debrecen - Biharmegyei Gyógyszerész Testület és Gyógyszertárai Története. Debrecen, 1882. című könyvből. Gyógy-

ben adta át fiának, Dr. Rothschnek Jenőnek. Az örökösök, Jenő, Olga és Róza 1904-ben Grósz Nagy Ferenc hajdúszoboszlói gyógyszerésznek bérbe adták, majd 1912-ben eladták neki az Arany egyszarvúhoz gyógyszertárat.[27]

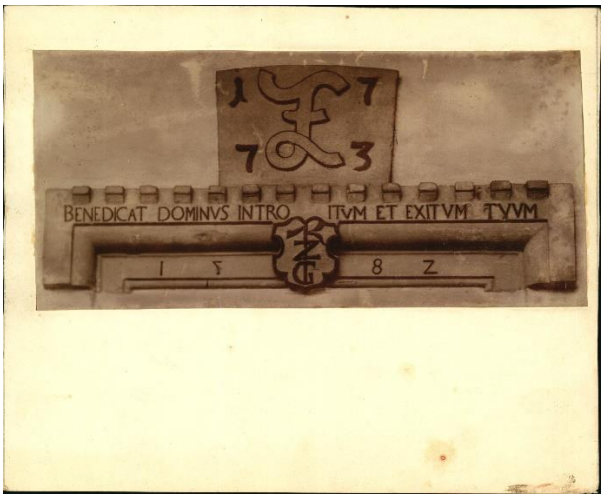

Rothschnek V. Emil 1905-ben készített adományleveléhez csatolt fényképfelvétel a Kossuth utca 15. számú házban befalazott emlékkövekről. Lent az Arany egyszarvúhoz gyógyszertár Kossuth utca 6. számú egykori épületéből származó ajtószemöldök 1782 évszámmal. Fent a Kossuth utca 15. ház korábbi kapujának záróköve 1773 évszámmal[28]

Fennmaradt két emlékkő, amelyek különleges módon kötik össze az Arany egyszarvúhoz gyógyszertárat, Dr. Rothschnek V. Emilt, Kontsek Gézát és a Kossuth utca 15. házat.[29] Az egykori Kossuth utca 6. szám alatt álló Arany egyszarvúhoz

szertár „Az arany egyszarvúhoz" Debrecenben. 121–124. Róthschnek Károly 1806–1873. 178–179. HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d., Benkő Ferenc: Debrecen gyógyszertárai a XVIII. században. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1976. Debrecen, 1977., 89–109.

[27] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

[28] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

[29] *„Eredetije ezen faragott kő ajtószemöldöknek, melyről ezen fényképfelvétel készült, a Cegléd utca 3. szám alatt levő 1772-ben Zeininger Antal által felállítatott „Arany Egyszarvú" című gyógyszertár utcai bejáró ajtajának kőrámája szemöldökét képezte az itt látható bevésett latin mondattal; közepén pedig medalion alakban a készíttető akkori tulajdonos Zeininger neve látszik egyenként összefont betűkből. A bevésett évszámból ítélve úgy látszik, ez 10 évvel később készült, mint a gyógyszertár felállíttatott.*
Midőn az 1870-es években a régi gyógyszertár helyén lévő Debreceni István gőzmalom irodáját újból modernebben átalakították, a régi ajtófél is kilöketett – én azonban ma-

gyógyszertárból egy 1782 évszám[30] feliratú faragott kő ajtószemöldök gerendát az 1870-es években mentett meg Rothschnek V. Emil, aki 1890-ben, a Kossuth utca 15. számú házának újraépítésekor az udvari pincelejáró ajtaja fölé befalaztatta emlékül. Az ajtószemöldök fölé pedig a Kossuth utca 15. ház korábbi kapujának zárókövét helyezte, amelyen az 1773 évszám és az akkori tulajdonos, Lukácsi József monogramja olvasható. A két emlékkövet Rothschnek V. Emil 1905-ben hagyományozta a városi múzeumra, abban az esetben, ha a házat átépítenék a jövőben. Kontsek Géza teljesítette a ház előző tulajdonosának a kérését, az emlékköveket ma a Déri Múzeum őrzi.

Rothschnek V. Emil 1882. szeptember 18-án kapott engedélyt a Városi Tanácstól a Cegléd utca 2155. számú házának udvarán egy téglafalú, cserép tetejű, félereszes szín (félszer) építésére.[31]

Rothschnek V. Emil 1884. március 17-én kért építési engedélyt a Cegléd utca 2155. számú házánál, hogy Tóth Béla (1856–1898)[32] építész tervei alapján az udvarban lévő földszintes kis épületre a meglévő fedélszék felhasználásával egy emeletet építhessen. Az építkezésre a Városi tanács 1884. április 10-én adott építési engedélyt. A Rotschnek család iratai között az építkezésről kettő, Tóth Béla építész által készített tervrajz maradt fenn.[33] Rothschnek V. Emil 1884.

---

gamnak kértem, s több éven át tartogattam, míg végre 1890-ben jobb hely hiányában (Cegléd utca 2155.) Kossuth utca 15. számú házam újraépítése alkalmával az udvarban pincelejáró ajtó feletti falba kegyeletből elhelyeztettem, hol most is van, honnan ezen fénykép másolatot készítettem, érdekes emlékül az utókor számára.

A középen felette lévő ék az alattival semmi összefüggésben nincs, minthogy az a (Cegléd utca 2155.) Kossuth utca 15. számú ház régi nagy ívezetű kapujának kőrámája tetején középen zárókövet képezte az akkori tulajdonos monogramjával. A közepén levő összefont betűk közül lévő számok az évet jelzik.

Ezen ház újraépítésénél kegyeletből együvé helyeztettem el a falba. Ha valaha új építkezések esetén ezek innen kiszorulnának, nem elhányás útján juttatandók pusztulásra, hanem a most már létrejött Debrecen Városi Múzeumnak adandók, ezen felvilágosító magyarázat kíséretében." Debrecen, 1905. július 20. Dr. Rothschnek V. Emil, HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

[30] Az évszámot egyes forrásokban 1582-nek olvasták, ebben az esetben nem tisztázott az ajtószemöldök kő eredete.

[31] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

[32] Tóth Béla gyászjelentése. Debrecen, 1898. 07. 26. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyaszjelentesek_DebreceniRefKollNagykonyvtara_TIM_TOTHK/?pg=208&layout=s Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

[33] Az egyik tervrajzot 1884. március 16-án keltezték, az udvarban található földszintes épületre egy emelet készítéséről. Egy földszinti alaprajzon, egy emeleti alaprajzon és egy keresztmetszeten láthatjuk, hogy az épület nincs alápincézve, a meglévő egy nagyszobából és egy kisszobából álló földszintes lakást egy kisszobával és egy csigalépcsővel bővítették. Az emeleten egy nagyobb és két kisebb szobát, illetve két wc helyiséget alakítottak ki egy kültéri folyosóra felfűzve. Poroszsüveg födémet és kétállószékes nyereg-

április és augusztus között a Cegléd utca 2155. számú házánál 7 lakásban és az udvaron írt össze építkezési kiadásokat, továbbá a gázvilágítás bevezetését, összesen 5320 forint összegben.[34] Rothschnek V. Emil 1884. május 20-án jelentette be az építkezés befejezését. A Városi Tanács 1885. január 8-án vizsgálta felül az új építkezést és adott „beköltözködhetési engedélyt", mai kifejezéssel használatbavételi engedélyt. A végzésben rögzítették, hogy a vizsgálat során 3 szoba, 1 előszoba és 2 konyha egészen újonnan, 2 szoba, 1 előszoba és 1 konyha csaknem egészen újból lett felépítve.[35]

Az építkezés során az alapfalba a téglák közé 3 méter mélyen egy időkapszulát is elhelyeztek, egy 6 cm átmérőjű és 43 cm magas, parafadugóval lezárt üveghengerben (cylinder). A családi iratok között az időkapszula elhelyezésének részletes leírása mellett Rothschnek V. Emil írása is fennmaradt, amely olyan tökéletes és átfogó korrajzot ad a házról és a ház kapcsán, hogy a szöveg teljes egészét idézem.[36]

„1884. év április hó 5-én iratott ez, és tetetett a mellékletekkel együtt ezen helyre a fal alapjába.

Ezen ház és telek a debreczeni telekkönyvbe 2925 jegy és szám 3126 hrsz. 7541 hsz. föld van bevezetve. Az utzát Czegléd utzának hívják, és a ház száma 2155, az épület egyemeletes az utzáról is, az emeleten 6 ablak, földszint pedig 4 boltajtó és egy kapu, a ház utzai szélessége 16 méter 60 centiméter, mélysége pedig a kerttel együtt körülbelül 95 méter.

Ezen egész telek, épületekkel együtt mai napon Dr. Rothschnek V. Emil gyógyszerész tulajdona (gyógyszertára szemben a Czegléd és Sas utzák szegletén 19. sz. alatt van, ugyanott lakása is családjával) és vele 1881. év február hó 10-én kelt szerződés értelmében. Dr. Medve Kálmán ügyvéd közbenjöttével, özv. Csiffy Lászlóné asszonytól 26400 ft. ó. é. azaz huszonhatezernégyszáz osztrák forintért, amikor az emelet csak 3 utcai, 2 udvari szoba, 1 konyha és 1 kamrából állott, azontúl pedig 12 méter hosszában egy földszintes épület folytattatott, ezen földszintes épület, tehát az, melyre most az építkezés egy emelet reá tétele által történik, ezen végső fal pedig az emeletet megbízólag alapjából újból rakatott a régi helyére.

A régi falból csak a keleti szomszéd felőli, és saját udvar felőli maradt meg, minthogy északról a régi emelet fala képezte az oldalát, mint most is.

---

tetőt készítettek. A másik tervrajz az udvarban készülő házmesteri lak terve 1884. március 29. keltezéssel. Egy keskeny, egyszoba konyhás, alápincézett, félnyeregtetős földszintes lakás pinceszinti és földszinti alaprajza és keresztmetszete.

[34] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d. Rothschnek V. Emil: Czegléd utcza 2155., 1884. április, május, június, július, augusztus hónapokon át tett építkezések részletes jegyzéke.

[35] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

[36] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

Ezen pótlék épület, úgy alakíttatik át, hogy földszint 13 vas gerenda közzé boltoltatik téglával, az emeleten pedig ugyanannyi fa gerendára stukatúroztatik, úgy hogy az egész akár alant, akár fent egy egy nagy termet képezhet, akár pedig több szobára falak által elválasztható.
Mai napon szomszédok voltak: balról, kelet felől Simonffy Imre polgármester, jobbról, nyugat felől Kardos László vászonkereskedő, végből a kertre dél felől özv. Hegyi Mihályné ügyvéd, a két első szomszéd háza most egy egyemeletes, a harmadiké, kinek házába a Batthyány (volt Harminczados) utzáról van a bejárat, földszintes.
A fentebb leírt pótemeletet Tóth Béla fiatal építész készítteti 3000 f. azaz háromezer forintért, kiegyezve, mindennel elkészítve.
Lakók voltak mai napon a házban:
1. Az egész régi utzai emeleten: Dr. Balkányi Miklós ügyvéd
2. Az első boltban: Martinyi Lajos fodrász 1 ajtóval
3. A második boltban, mely 2 ablak és 1 ajtóval bír: Unger Benjámin és fia vászonkereskedő
4. Ezen pótépület régi földszintjén: özv. Juhász Imréné női ruha varró (ki az építkezés alatt 2 hónapra kiköltözött)
5. Az udvar és kert közötti keresztépületben Sajó György ügyvéd
Családom áll:
Dr. Rothschnek V. Emil szül. Újfehértón 1842. február 9., gyógyszerészi oklevelet nyert Bécsben 1863. június, egy évre reá ugyanott a tudori oklevelet.
Nőm: Somogyi Róza (leánya Somogyi Károly volt Debrecen város főmérnöke és Lovassy Amáliának) szül. 1852. Debreczenben
Gyermekeim: Jenő szül. Debrecenben 1868. június 12-én, jelenleg a VI. gymnásium növendéke Melkben (Ausztriában) a Convictusban.
Olga: szül. Debreczenben 1875. szeptember 10-én, városi leánynevelde növendéke
Róza: szül. Debreczenben 1878. október 21-én
Írtam sajátkezűleg Debreczenben 1884. április 5. szombaton. Dr. Rothschnek V. Emil
Az ív hátulsó negyedik oldalára írva: Római pápa: XIII. Leo, Magyar Király s Osztrák Császár: I. Ferenc József, Magyar miniszterelnök: Tisza Kálmán.
Debrecenben Polgármester: Simonffy Imre, Főkapitány: Körner Adolf, Református püspök: Révész Imre, R. Katholikus prépost: Hurly Károly"[37]

[37] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

Rothschnek V. Emil Kossuth utca 15. számú házának átalakításához Tóth Béla által 1890-ben készített homlokzati tervrajz[38]

Rothschnek V. Emil 1890. április 10-én kért engedélyt a Cegléd utca 2155. számú egyemeletes házának átalakítására, amelyre 1890. május 8-án kapott építési engedélyt a Városi Tanácstól. A kérvény szerint az átalakítás a belső részekre vonatkozott, a fedélszék, az emelet padlószintje és a terven jelölt falak az eredeti helyükön maradtak. 1890. május 12-én Tóth Béla építész kérvényezte az engedélyezett és folyamatban lévő építkezés módosítását, miszerint az épületet 1 méterrel magasabbra építené, a fedélszék, ezáltal a falak is 1 méterrel magasabbra épülnének. A Városi Tanács 1890. június 2-án adott engedélyt a fennálló épület 1 méterrel magasabb építésére és az utcai homlokzat díszítésére.[39] Az építkezés Tóth Béla építész tervei alapján valósult meg. Az 1890. április 10-én kelt építési szerződés szerint Tóth Béla kivitelező *„az általam vállalt munka tökéletes befejezése határidejéül 1890. évi május 1-től számítva 60 nap, azaz ugyanezen évi június 30. napja tűzetik ki – kivéve az emeleti új falak vakolását, mely utóbbi 1890. évi július 15-én bevakolva lesz (…).”*[40]Az 1890. május 9-én kelt pótszerződés szerint a tetőzet, kapualj és boltpincék felemelésére vonatkozó többletmunkák miatt a munka 2 héttel később készül el, 1890. július 15. a határidő, a költségvetés teljes összege pedig 6200 forintra módosult. Az 1890. június 18-án kelt módosítás szerint az építkezés teljes összege 7659 forint volt. Az építkezés irataiból az átépítés mértéke is kirajzolódik. Például új lépcsőházat építettek, a kapualjat meghosszabbították egy szobával. Az emeleti szobáknál és

[38] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.
[39] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.
[40] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

a lépcsőháznál falak és boltozatok bontása majd újraépítése történt a magasítás miatt. A szárnyépület udvarfelőli falának lebontása, majd új fal készítése alaptól kezdve, boltozat készítése a régiek lebontásával. Rothschnek V. Emil a családjával 1890. november 30-án költözött be az új házukba.[41]

Az 1890-es építkezésről csak egyetlen tervrajz maradt fenn, az utcai homlokzat rajza. A kváderdíszítésű földszinten a középrizalitban egy hatalmas portált alakítottak ki, amely mögött ábrázolták a korábbi 3 boltajtót is. A keleti szélén szintén egy nagyméretű portált alakítottak ki, amely mögött látható egy korábbi boltajtó. A nyugati szélen a kapu mögött a korábbi alacsonyabb és valamivel szélesebb kaput is ábrázolták. Az emeleten 4 ablakot alakítottak ki, kettőt a középrizalitban, a két szélén pedig egy-egy ablakot. A fentebb idézett 1884-es leírásból tudjuk, hogy az emeleten korábban 6 ablak volt. A középső 2 új ablak szemöldökpárkányos és szalagkeretes kialakítású zárókő motívummal, a 2 új szélső ablak pedig aediculás rendszerben szemöldökpárkányos kialakítású. Az emeleten a középrizalitot 3 korinthoszi fejezetes pilaszter tagolja, a szélső mezőket pedig kvádermintás függőleges sávok keretezik. Díszes zárópárkány koronázza a házat. Az emeleten a középrizalitban egy kovácsoltvas korlátos erkélyt alakítottak ki. A korabeli, századfordulós képeslapok igazolják, hogy a tervrajz szerint épült meg a ház homlokzata 1890-ben.[42]

Azért tartottam fontosnak részletezni az előzményeket a tulajdonosokkal és az építkezésekkel, mert a házat folyamatosan bővítették, átalakították az idők során. Rothschnek V. Emil 1890-ben egy meglévő egyemeletes házat építtetett át a telken. A költségvetésekből láthatjuk, hogy gyakorlatilag a főfalakig visszabontották a házat, majd főleg az 1 méteres magasítás miatt mindent újraépítettek. Az eredeti ház pincéje, szobái és kapuáthajtója is téglaboltozatos volt, amelyeket 1890-ben újraépítettek. Zoltai Lajos már az 1750-es években egy téglából épült házat említ a telken Dávid István tulajdonában, illetve már az első ismert térkép-

[41] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.

[42] Debrecenben a Kossuth utcáról 1890 és 1913 között készült képeslapok
https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/1409995/?list=eyJxdWVyeSI6ImRlYnJlY2VuIGtvc3N1dGggdXRjYSIsImZpbHRlcnMiOnsiREFUQUJBU0UiOlsiUEhPVE8iLCJQT1NUQ0FSRCJdfX0
https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1334892/?list=eyJxdWVyeSI6ImRlYnJlY2VuIGtvc3N1dGggdXRjYSIsImZpbHRlcnMiOnsiREFUQUJBU0UiOlsiUEhPVE8iLCJQT1NUQ0FSRCJdfX0&img=0
https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1194906/?list=eyJxdWVyeSI6ImRlYnJlY2VuIGtvc3N1dGggdXRjYSIsImZpbHRlcnMiOnsiREFUQUJBU0UiOlsiUEhPVE8iLCJQT1NUQ0FSRCJdfX0
https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/1409915/?list=eyJxdWVyeSI6ImRlYnJlY2VuIGtvc3N1dGggdXRjYSIsImZpbHRlcnMiOnsiREFUQUJBU0UiOlsiUEhPVE8iLCJQT1NUQ0FSRCJdfX0
https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/54214 Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

ábrázoláson, az 1760-as években egy zártsorú házat ábrázoltak a telken. 1850-ben pedig Zsebők Józsefné tulajdonában egy emeletes házat jegyeznek a telken. 1890-ben még a kapu záróköve az eredeti helyén volt Lukácsi József monogramjával és az 1773-as évszámmal, amelyet Rothschnek V. Emil emlékként megmentett. Tehát nem zárható ki, hogy az 1890-ben átépített ház, legalább részleteiben 1773-ban, vagy azelőtt épülhetett.

Rothschnek V. Emil 1906. október 10-én halt meg 64 évesen Kossuth utca 15. szám alatti lakosként.[43] Felesége, füredi Somogyi Róza szintén ezen a lakcímen, 1911. július 22-én halt meg.[44]

A Kossuth utca 15. házban működött 1890 és 1912 között a Dankó temetkezési vállalat. A céget 1890. november 18-án jegyezte be a Debreceni Törvényszék,[45] Dankó Mihály (1842–1905)[46] tulajdonában. Újsághirdetések alapján már 1890-ben, az alapításától kezdve a Cegléd utca 2155. házban működött a vállalat.[47] 1905-ben, Dankó Mihály halála után fia, pusztateleki Dankó Béla (1875–1910)[48] vitte tovább a temetkezési intézetet.[49] A Dankó család a Széchenyi utca 28. szám alatt lakott. 1912-től özv. Dankó Béláné Nagy Erzsébet és Ekli József vezették a vállalatot,[50] 1913-tól már a Kossuth utca 6. számú házban.[51]

[43] Dr. Rothschnek V. Emil gyászjelentése. Debrecen, 1906. 10. 10. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/471850# Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[44] Özv. dr. Rothschnek V. Emilné füredi Somogyi Róza gyászjelentése. Debrecen, 1911. 07. 22. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/471852# Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[45] Központi Értesítő (XV. évf. 103. sz.), 1890. 12. 11., 1306.
[46] Dankó Mihály gyászjelentése. Debrecen, 1905. 02. 04. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyaszjelentesek_DebreceniRefKollNagykonyvtara_CSO_DEAK/?pg=326&layout=s Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[47] Debreczen, 1890. 11. 27., 4.
[48] Pusztateleki Dankó Béla gyászjelentése. Debrecen, 1910. 10. 22. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Gyaszjelentesek_DebreceniRefKollNagykonyvtara_CSO_DEAK/?pg=321&layout=s Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[49] Központi Értesítő (XXX. évf., 91. sz.), 1905. 11. 12., 1726.
[50] 1912. január 12. Dankó M. utóda Dankó Béla, Főtelep Debreczen Kossuth u. 15. sz. E czég megszűnése bejegyeztetik., Központi Értesítő (XXXVII. évf., 8. sz.), 1912. 01. 28., 183.; 1912. január 16. Özv. Dankó Béláné és Társa Ekli József temetkezési intézete, Főtelep Debreczen Kossuth u. 15., Központi Értesítő (XXXVII. évf., 10. sz.), 1912. 02. 04., 227.
[51] Debreczeni Képes Kalendáriom, 1913.

A Gaszner–Kontsek fűszer- és magkereskedés

A Gaszner Károly és Kontsek Géza tulajdonosok idejéből fennmaradt iratok és hirdetések szerint a kereskedést 1782-ben alapították.[52] A Kontsek család iratai között található egy kézirat, amely szerint Schmidt Péter bécsi kereskedő alapította a kereskedést a Kossuth (akkori Cegléd) utcán.[53]

A kereskedésről pontos adatokat közöl maga Gaszner Károly (1826–1904) egy 1892. májusban keltezett írásában. *„Fűszer és magkereskedésemet, mely 1782. évben alapíttatott s amelyet boldogult atyám 34, én pedig 43 évig vezettem: eladtam Kontsek Géza úrnak, ki azt saját neve alatt és számlájára tovább folytatni fogja."*[54] Tehát Gaszner Károly 1849-től 1892-ig vezette a kereskedést, az édesapja, Gaszner Pál pedig 1815-től 1849-ig volt vezető.[55] Gaszner Károly

[52] Az 1930-as évektől a korabeli dokumentumokban valamiért 1783 évszámot jelölték az alapítás évének.

[53] HU MNL HBML XIII. 50. A Kontsek család iratai, 1609–1949. Adatok a Schmidt, Gaszner, Kontsek-féle fűszeranyag, festék, magkereskedésről, kézirat. A hivatkozások és szerző nélküli részletes, három és fél oldalas gépelt kéziratban több olyan adatot közölnek, amelyek ellenőrzésre szorulnak. Például azt is megjegyzi, hogy Schmidt Péter eleinte Rickl József Antallal (1748–1812) vezette az üzletet, aki 1783-ban a Piac utcán nyitotta meg a Török Császárhoz címzett saját üzletét. Viszont Rickl József Antallal 1798-tól valóban volt egy közös vaskereskedésük, amely 1804-től Rickl–Schmidt néven működött. Komoróczy György: A reformkori Debrecen (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 6.). Debrecen, 1974., 111. A kézirat szerint Schmidt Péter 1793 körül vásárolta meg a mai Kossuth utca 11. szám alatti ingatlant üzlete számára. Azonban Zoltai Lajos Helyrajztörténet című munkája szerint a mai Kossuth utca 11. számú ingatlan tulajdonosa csak 1813-tól volt Schmidt Péter kalmár, majd 1820 és 1830-ban Agrikola Pál kalmár, 1840-től pedig Gaszner Pál fűszeres.

[54] HU MNL HBML XIII. 50.

[55] HU MNL HBML XIII. 50. Adatok a Schmidt, Gaszner, Kontsek-féle fűszeranyag, festék, magkereskedésről, kézirat. A kereskedés történetéről szóló ismeretlen eredetű kézirat szerint Schmidt Péter 1803-tól egyedül vezette az üzletet, majd 1811-ben érkezett az üzletbe Győrből nagyhöflányi Gaszner Pál (?–1849) segédnek, aki 1817-től már az üzlettársa volt. Schmidt 1820 körül meghalt, az özvegye, a bécsi Ochs Anna 1823-ban újraházasodott, majd 1825-ben Bécsbe költöztek. *„1835. július 15-én Bécsben kelt szerződéssel az egész üzletet Gaszner Pál veszi át."* A ház az özvegy tulajdonában maradt, Gaszner Pál pedig bérelte. Gaszner Pál Bécsben 1825. június 5-én feleségül vette Schmidt Péter özvegyének nevelt rokon lányát, Aiben Annát, akivel 5 gyermekük született, köztük Károly 1826-ban. Ekkoriban a Gaszner üzlet látta el egész Kelet-Magyarországot Bécsből, Triesztből és Hamburgból érkező kávé- és fűszerárukkal. Ochs Anna 1832-ben történt, és Aiben Anna 1834-ben történt halála után Gaszner Pál örökölte a házat is. Gaszner Pál 1849. szeptember 26-án meghalt, így az akkor mindössze 24 éves kereskedő fia, Károly örökölte az üzletet. Gaszner Károly 1855-ben vette feleségül köpeci Horváth József egyik lányát, akitől egy lánya született, de felesége 1862-ben meghalt. 1863-ban újraházasodott Kornhoffer Amáliával, akitől három fia született, azonban

1892-ben eladta a kereskedését Kontsek Gézának, a Kossuth utca 11. (Nagy Cegléd utca 2153.) számú házát pedig Zádor Lajosnak, aki a régi ház helyére a ma is álló, „ZL" monogrammal díszített egyemeletes házat építtette 1893–1894-ben. Gaszner Károly 1904-ben halt meg 78 évesen Szent Anna utca 11. szám alatti lakosként.[56]

Azt nem tudjuk, hogy az alapítás évében, 1782-ben melyik házban működött a kereskedés a Kossuth utcán, de a mai 11. számú ingatlan történetének ismertetése szorosan kapcsolódik hozzá. Zoltai Lajos kutatása alapján a Kossuth utca 11. számú ingatlan tulajdonosa 1771-ben özv. Vasas Mihályné, 1775-ben Vasas Gábor és Fodorné Vasas Mária, 1790-ben Seres István varga, 1800-ban Pfansemids Sámuel kalmár, 1809-ben Joó József és Schőn Róza, 1813-ban Schmidt Péter kalmár, 1820-ban és 1830-ban Agrikola Pál kalmár, 1840-ben Gaszner Pál (?–1849) fűszeres, 1850-ben Gaszner Pál örökösei, 1865-től Gaszner Károly (1826–1904) kereskedő, 1892 és 1913 között fenyéri Zádor Lajos (1847–1913) kereskedő, 1913 és 1929 között tasnádi Kardos László (1842–1929) kereskedő, 1940-bentasnádi Kardos Gyula volt.[57]

Tehát jelenleg 1813-ig tudjuk visszavezetni, amikor már biztosan a mai Kossuth utca 11. számú ingatlanon működött a kereskedés. Kontsek Géza 1892-ben a Cegléd utca 2153. (Kossuth utca 11.) számú házban működő üzletet vette át Gaszner Károlytól. Kontsek Géza fűszerkereskedését 1892. május 17-én jegyezte be a Debreceni Törvényszék.[58] 1892 és 1901 között valószínűleg az eredeti helyén, a Kossuth utca 11. házban volt Kontsek Géza üzlete, kivéve 1893 és 1894 között, amíg Zádor Lajos felépíttette a mai 11. számú házat. 1901. november[59] és 1913 között a Kossuth utca 7. számú házban működött Kontsek Géza üzlete.

---

egyik gyermeke sem vette át az üzletet. *„1892. május 1-én Kontsek Gézának eladja az üzletet; a házat 1893. táján Zádor Lajos és neje veszik meg, akik az ült régi ház helyén hatalmas saját lakást és modern bérházat építenek; az építés tartalma alatt a Kontsek üzlet egy ideiglenes helyiségben árusított."*

[56] Gaszner Károly gyászjelentése. Debrecen, 1904. 01. 17. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/256123 Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

[57] Zoltai Lajos: Helyrajztörténet, kézirat. Déri Múzeum gyűjteménye, Történeti Tár

[58] Központi Értesítő (XVII. évf., 45. sz.), 1892. 06. 05., 769.

[59] *„Kontsek Géza fűszer-, csemege-, bor és magkereskedése Debreczen, Kossuth u. 7. Üzlethelyiségemet és raktáraimat 1901. November havában a szomszédomban épült Kardos-féle házba (Kardos és Bosznay közt) helyeztem át."* Debreczeni Képes Kalendáriom, 1902.

Kontsek Géza fűszerkereskedése az általa 1914-ben építtetett Kossuth utca 15. számú házban. Az Ecsedi István által az 1930-as években készített felvételeken a szecessziós utcafronti homlokzat és a földszinti üzlet belső képe látható.[60]

Kontsek Géza és a Kossuth utca 15. számú ház

Dvoreci Kontsek Géza (1864–1953) nemesi családban született 1864-ben egy felvidéki településen, Léván.[61] Szülei Kontsek Ignác (1824–1892)[62] lévai kereskedő és Vaiglovits Mária (1840–1872)[63] voltak. A testvére, Kontsek Kornél (1867–1941) szintén kereskedő volt.[64] A Kontsek család történetéhez fontos forrás a Kontsek Géza és Kontsek Kornél nagykereskedők által a Magyar Királyi Belügyminiszterhez intézett kérelmük. Az 1925. október 18-án keltezett levelükben kérték a dvoreci nemesi előnevük használatát, amelynek jogosultságát eredeti és hiteles dokumentumokkal igazolták. A családjuk ősei a Turóc vármegyei Dvoreczről származnak, ahonnan Kontsek Mihály fia, Zsigmond 1725-ben, amikor nemesi bizonyságlevet szerzett, Hont vármegyébe költözött. Zsigmond fia volt András, akinek a fia, István, Bát jegyzője volt, akinek a fia, Ignác volt

[60] Déri Múzeum Fotótára, 751, 868, Ecsedi István felvételei, 1930-as évek
Lásd még:
https://gallery.hungaricana.hu/hu/VendeglatoKepeslap/1481752/?list=eyJxdWVyeSI6ICJkZWJyZWNlbiBrb3NzdXRoIHV0Y2EifQ Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

[61] Kontsek Géza Rudolf születési anyakönyvi kivonata. Léva, 1864. 12. 10.

[62] Koncsek Ignácz hitelintézeti pénztárnok halotti anyakönyvi kivonata. Léva, 1892. 01. 20.

[63] Vaiglovits Mária halotti anyakönyvi kivonata. Léva, 1872. 01. 02.

[64] Kontsek Kornél 1895-ben érkezett Debrecenbe. Vászon-, kézmű- és rövidáru-kereskedését 1901-ben jegyezte be a Debreceni Törvényszék. Divat nagykereskedése a Kossuth utca 1. szám alatt működött. 1901-ben vette feleségül Jánossy Gizellát. Kemény László (szerk.): Debrecen szabad királyi város és vidéke ipari és kereskedelmi díszalbuma. Debrecen, 1928.; Központi Értesítő (XXVI. évf., 82. sz.), 1901. 10. 13. 1650.; Kontsek Kornél gyászjelentése. Debrecen, 1941. 08. 02. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/200378# Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

Géza és Kornél nagyapja. Kontsek Ignácnak és Dovalen Franciskának 1824. október 14-én született meg a fiuk, Ignác a Lévához közeli Báton.[65]
Kontsek Géza 1888-ban költözött Debrecenbe, ahol vezető pozíciót töltött be Huszár Károly kereskedésében, majd 1891-től Csanak József fűszerkereskedésében dolgozott.[66] 1892-ben megvásárolta Gaszner Károly fűszerkereskedését.
Kontsek Géza 1893-ban[67] házasodott össze Jánossy Vilmával (1875–1943),[68] a Rozsnyón született Jánossy József kereskedő és Kálmán Franciska lányával. Négy felnőtt gyermekük: László, Béla, Sándor és Irén. Kontsek László (1894–1958)[69] kereskedő 1925-ben[70] házasodott össze Ertl Kornéliával (1904–1986), négy gyerekük: Ildikó (Dr. Tornai István édesanyja), Géza, Lilla és Imola. Kontsek Béla szülész főorvos (1895–1973)[71] 1933-ban[72] házasodott össze Baltazár Izabellával (1906–2004),[73] Baltazár Dezső püspök lányával, két gyermekük: Izabella és Melinda. Kontsek Sándor (1897–1962) kereskedő 1951-ben házasodott össze Budapesten Dr. Kajdacsy Magdolnával, majd Esztergomban halt meg 1962-ben.[74] Kontsek Irén (1901–1995)[75] 1926-ban házasodott össze dr. Rusz

[65] HU MNL HBML XIII. 50.
[66] HU MNL HBML XIII. 50. Huszár Károly ajánlólevele, 1891. 05. 06.; *„Atyja Ignác kereskedő volt, aki mindhárom fiát kereskedőnek nevelte, miután elvégeztette velük a lévai „kis gimnáziumot", amely annak idején négy osztályból állott. Atyja 1878-ban tanulónak szerződteti Wosztruha György fűszer- és vaskereskedésébe Léván. Egy évet tölt első mesterénél, kitől, hogy a német nyelvet elsajátítsa, mint tanuló Trauer Gyula fűszer-, írószer- és papírkereskedésébe megy Selmecbányára. Ez a főnöke szabadította fel 1882-ben. Trauernél marad még egy évig, mint segéd; majd Nyitrára kerül Vutzay Péterhez, ahol 1883 szeptemberig szolgál. Ekkor vonul be a katonasághoz három évre, mely idejét Esztergomban szolgálja le. Mikor innen szabadul és megkapja „obsit"-levelét, hazamegy Lévára és nagybátyjának Czirok Jánosnak üzletébe áll be."* Kemény László (szerk.): Debrecen szabad királyi város és vidéke ipari és kereskedelmi díszalbuma. Debrecen, 1928.
[67] Kontsek Géza és Jánossy Vilma házassági anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1893. 08. 19.
[68] Kontsek Gézáné Jánossy Vilma halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1943. 04. 04.; Dvoreci Kontsek Gézáné Jánossy Vilma gyászjelentése. Debrecen, 1943. 04. 04. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/200373 Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[69] Kontsek László születési anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1894. 08. 02.; Kontsek László halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1958. 11. 17.
[70] Kontsek László és Ertl Kornélia házassági anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1925. 06. 19.
[71] Dr. Kontsek Béla Rezső halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1973. 02. 19.
[72] Dr. dvoreci Kontsek Béla Rezső és Baltazár Izabella házassági anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1933. 06. 14.
[73] Hajdú-Bihari Napló (LXI. évf., 106. sz.), 2004. 05. 07., 12.
[74] Kontsek József Sándor beruházó halotti anyakönyvi kivonata. Esztergom, 1962. 07. 17.

Sántha István Károly ügyvéddel (1892–1928),[76] majd 1930-ban hozzáment második férjéhez, czéczei Kovács Dánielhez (1894–1956),[77] két gyermekük: Irén és György.

Ahogyan a fűszerkereskedése először a Kossuth utca 11., majd a Kossuth utca 15. számú házakban működött, úgy Kontsek Géza és családja is ezekben a házakban élt az évtizedek alatt. Azonban volt egy másik házuk is a Kossuth utca 45. szám alatt, ahol szintén lakott a család. Az 1910-ben[78] és az 1940-ben[79] készült címtárak szerint a Kossuth utca 45. számú ház tulajdonosai Kontsek Géza és Jánossy Vilma voltak, természetesen 1940-ben a Kossuth utca 15. számú ház is az ő tulajdonuk volt. A Kossuth utca 45. számú ház egy földszintes, zártsorú polgárház volt, amelyet 1970-ben bontották el, ma a kiskörút Klaipeda utca szakasza megy keresztül a helyén.

Jánossy Vilmát halálakor, 1943-ban Kossuth utca 45. szám alatti lakosként jegyezték. Kontsek Géza 1953. november 25-én halt meg Kossuth utca 15. szám alatti lakosként.[80]

A Kontsek család iratai között megtalálható egy 1918. július 31-én kelt adásvételi szerződés, amely szerint Latinovits Mihály és neje, Markos Annától Kontsek Géza és neje, Jánossy Vilma megvásárolta a Komlóssy út 12. (ma 20.) számú ingatlant. Továbbá a telken Kontsek Géza által építendő ház pinceszinti és földszinti alaprajza, illetve egy helyszínrajz is fennmaradt, viszont a tervrajzokon nincs sem keltezés, sem aláírás.[81] A Kontsek-villa ma is megvan, és helyi védelem alatt áll.[82]

A Kossuth utca 15. számú Kontsek-ház története 1913-tól fonódott össze a Kontsek fűszer- és magkereskedés történetével.
Rothschnek V. Emil csodálatra méltó értékmegőrző szemlélete ellenére a lányai, dr. Varga Emilné Rothschnek Olga és Bodnár Gézáné Rothschnek Róza az édesanyjuk halálának évében, 1911. szeptember 26-án kelt szerződés szerint Lévay Gyulát bízták meg a ház eladásával. Az 1912. január 18-án kelt ideiglenes

[75] Kovács Dánielné Kontsek Irén gyászjelentése. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/168386# Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[76] Dr. Rusz Sántha István Károly és dvoreci Kontsek Irén Margit házassági anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1926. 06. 19.; Dr. Sántha István halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1928. 04. 03.
[77] Kovács Dániel és dvoreci Kontsek Irén Margit házassági anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1930. 06. 12.; Kovács Dániel halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1956. 04. 11.
[78] Debreczen Szabad Királyi Város Belsőségének Házjegyzéke. 1910. Debrecen: Debreczen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1910., 498.
[79] Debrecen Címtára. 1940. Debrecen: Debreceni Kereskedő Társulat, 1940., 519.
[80] Kontsek Géza halotti anyakönyvi kivonata. Debrecen, 1953. 11. 25.
[81] HU MNL HBML XIII. 50.
[82] Lásd még: Nyul Imre: A debreceni Sestakert. Debrecen, 2018., 65.

adásvételi szerződés után, az 1913. május 29-én kelt adásvételi szerződés alapján Kontsek Géza és neje, Jánossy Vilma 240000 koronáért vették meg a Kossuth utca 15. házat a Rothschnek örökösöktől.[83]

A Tanácsi Mutatókönyvek szerint Kontsek Géza 1913-ban kért építési engedélyt a Kossuth utca 15. számú ingatlanon,[84] ahol 1914-ben kérvényezte új épületének felülvizsgálását.[85] Sajnos az eredeti iratok vagy tervrajzok már nincsenek meg. Azonban az építkezéshez kapcsolódva találtam egy iratot, ami érdekes adalék az építkezéshez, illetve igazolja a Tanácsi Mutatókönyvekben szereplő adatokat. *„Tekintetes Rendőrfőkapitányi hivatal! Kossuth u. 15. számú házam építkezése, az építési munkálatokat felvállalt Építési és Lemezárugyár Rt. időközben csődbe jutása miatt, a befejezésben késedelmet szenvedett. Emiatt aztán az épület elé ideiglenesen elhelyezett árubódéban levő sütemény árusítónő sem tudott az előírt időben a részére épített kis üzletbe beköltözni. Amennyiben ez a kis üzlet folyó hó 10.ig feltétlenül átadható állapotba fog jönni, tisztelettel felkérem a tekintetes Rendőrfőkapitányi hivatalt, hogy ezen árubódénak e hó 10.ig a ház előtt lételét még megengedni kegyeskedjék. Debreczen, 1913. november 3. Teljes tisztelettel: Kontsek Géza."*[86] Az idézett kérvény mellett az azt igazoló rendőrfőkapitány-helyettesi jelentés, illetve az azt megengedő határozat is elérhető.[87]

Tehát Kontsek Géza 1913–1914-ben építtette a Kossuth utca 15. számú házát. A fűszerüzlete 1914-től működött a Kossuth utca 15. számú házban. Mivel az építkezésről iratok nem maradtak fenn, ezért felmerül a kérdés, hogy Kontsek Géza átalakította a meglévő házat, hasonlóan Rothschnek V. Emil 1890-es építkezéséhez, vagy pedig teljesen elbontotta a régit és egy egészen új házat építtetett. Természetesen az utcafronti homlokzatot 1913–14-ben teljesen átépítették. A korabeli fényképeken tanulmányozható a Kontsek Géza által épített homlokzat. A földszinten a teljes szintet átfogó, egységes portált alakítottak ki. Az emelet közepén a homlokzat síkjából erősen kiugró rizalitszerű kiemelés volt félkörív záródású díszes oromzattal. A középső kiugró részen az utcára egy háromszárnyú ablak nézett, a két oldalán pedig egy-egy keskeny ablak. A két szélső homlokzati sávban két-két kétszárnyú ablak volt. Az emeleti geometrikus vakolatarchitektúra szecessziós hatású.

[83] HU MNL HBML XIII. 29. 1–4. d.
[84] HU MNL HBML IV.B. 1405/b. 680. k., iktatókönyvi számok: 7723, 11704, 11877 (építkezés), 20270, 21392 (árubódé)
[85] HU MNL HBML IV.B. 1405/b. 682. k., iktatókönyvi szám: 9927
[86] HU MNL HBML IV.B. 1405/b. 224. d.
[87] HU MNL HBML IV.B. 1405/b. 224. d., 1913/21392., 1913/21785.

Az 1944. november 19-én készült felvételen a második világháború pusztítása során megsemmisült Kossuth utca 15. számú ház látható[88]
Az 1947-ben készült felvételen már az újjáépített ház látható az egyszerűsített új homlokzatával[89]

1924-ben Kontsek Géza fűszerkereskedését megvette a Kontsek Géza kereskedelmi részvénytársaság. *„A vállalat tárgya a fűszer, gyarmat és rövidáru, valamint ezekkel kapcsolatban, vagy vonatkozásban álló mindennemű kereskedelmi vállalkozások és üzletek létesítése és saját, vagy bizományi számlára való folytatása. Üzletkörébe tartozik: a) A Kontsek Géza debreceni bejegyzett cégtől átvett Kossuth utca 15. sz. alatti üzlet további fenntartása és fejlesztése, b) Fűszer-, gyarmatrövidáru, vegyipari cikkek, csemegeneműek, bor, és olajtermékek, ásványvizek, italneműek, papírneműek, zsinegek, piperecikkek, valamint az ezekkel rokontermészetű mindennemű egyéb cikkeknek saját számlára, vagy bizományban leendő vétele és eladása. (...)”*[90] A 600 millió korona alaptőkéjű részvénytársaságot Kontsek Géza, Ungár Jenő, Kontsek László és Kontsek Sándor igazgatósági tagok alapították.

A második világháborúban, az 1944-es bombázások során Debrecen súlyos károkat szenvedett. Sajnos a Kossuth utca 15. számú Kontsek-ház is a pusztítás áldozatává vált. A romba dőlt házról több korabeli felvétel is fennmaradt.[91] Az

[88] Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum – Budapest. https://mandadb.hu/tetel/8208/Kontsek_Geza_fuszer_es_csemegeuzletenek_romos_utcai_frontja_1944 Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[89] Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum – Budapest. https://mandadb.hu/tetel/8196/Kontsek_Geza_Fuszer_es_csemegeuzlete_Debrecen_1947_uzlete Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.
[90] Központi Értesítő (XLIX. évf., 41. sz.), 1924. 10. 09., 1374.
[91] https://mandadb.hu/tetel/8208/Kontsek_Geza_fuszer_es_csemegeuzletenek_romos_utcai_frontja_1944
https://mandadb.hu/tetel/8209/Kontsek_Geza_fuszer_es_csemegeuzletenek_romos_udvara_1944

utcafronton a homlokzat a szobákkal együtt teljesen megsemmisült, illetve a teljes fedélszék és emeleti födém is leégett. Az udvar felőli falakból maradtak meg nagyobb részek. Például egy szép mementó is megmaradt az eredeti Kontsek-házból. Az udvar felől az emeleti erkély kovácsoltvas korlátja az eredeti helyén maradt meg, amit a bombázás előtt készült családi felvételeken egyértelműen be tudtunk azonosítani. Illetve a lépcsőházban található szecessziós kovácsoltvas lépcsőkorlátot is minden bizonnyal az eredeti házból őrizték meg.
A ma látható helyi védett ház egyszerűsített, puritán arculata az 1947-ben elkészült újjáépítés eredménye. Gyakorlatilag mai napig változatlan a homlokzat kialakítása a földszinti portálokkal és az emeleti 2+3+2 csoportosítású ablakokkal.

1949-ben Kontsek Gézától elvették a vagyonát, az üzletet államosították. *„A kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter a 6.175 – (15) – 560/1949. Korm. számú rendelet 1. §-ában biztosított joga alapján a Kontsek Géza debreceni fűszer- és magkereskedő Kft. cég felszámolását elrendelte és felszámolóul a Fűszerértékesítő Nemzeti Vállalatot jelölte ki.”*[92]

Egy család, egy ház és egy kereskedés története kivételes szálakkal fonódott össze az évszázadok során, amely krónika még ma is íródik. A história folytatását a XX. század közepétől pedig már személyesen dr. Tornai István, Kontsek Géza dédunokája meséli el a bevezetőben hivatkozott filmben.

https://mandadb.hu/tetel/160634/Kontsek_fuszeruzlet_Debrecen_1944
https://mandadb.hu/tetel/160463/Kontsek_fuszeruzlet_Debrecen_1944
https://mandadb.hu/tetel/160588/Kontsek_fuszeruzlet_Debrecen_1944 Letöltés időpontja: 2023. 08. 21.

[92] Magyar Közlöny (55. sz.), 1949. 03. 11., 2. Lásd még: Tiszántúli Néplap (VI. évf. 60. sz.), 1949. 03. 12., 5.

300 éve született Weszprémi István

Szabó Attila
gyógyszerész, Bethlen utcai Patika, külsős oktató, Debreceni Egyetem

I. Életrajzi adatainak megerősítése és újabb adatok ismertetése

A felvilágosodás korában élt és alkotott debreceni orvos, Weszprémi (Csanádi) István doktor – aki írásai révén döntően a hazai, de nyugodtan mondható, hogy nemzetközi hírnévre is szert tett – magánéletéről alig tudunk valamit. Arckép nem is maradt fent róla. Életrajzi összefoglalóját két önéletrajzból ismerjük.

- Az egyiket, 1768-ban saját maga írta – „Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia" művében,
- a másikat 1799-ben a „Pannoniae Luctus" című munka második kiadásában, melyet feltételezhetően egyik veje, Dr. Földi János írta a doktor halála után.

Ezeket a munkákat alapul véve több írás is megjelent Weszprémi doktorról és családjáról, amelyekben feltételezések, akár téves információk is közlésre kerültek – ilyen például a legkisebb leányával kapcsolatos adat – amiket aztán már tényként adtak tovább.

A jelenlegi munka célja az, hogy a nagy tudós polihisztor életrajzi adatainak pontosságát és helyességét, illetve, ha kell, azok korrigálását elvégezzem a mára kutathatóvá vált egyházi anyakönyvek, egyházi levéltári anyagok és egyéb fellelhető hivatalos anyagok segítségével. Esetleg az eddig ismert tényanyagot újabb adatokkal sikerüljön kibővíteni és akár a doktort, akár egyes családtagjait ért rágalmaktól megszabadítani, emléküket tisztára mosni.

1. Családi név tisztázása

2010-ben a *Tinta Könyvkiadó* által megjelentetett *Hajdú Mihály: Családnevek enciklopédiája* szerint a ***„Csanádi"*** vezetéknevet tekintve lehet helynévi, vagy apanévi eredetű, de mindenképpen magyar családnév. *Eredete ismeretlen*, de már az Árpád korban használt név volt.

- A Csan, vagy Csán félrehajlást jelent; Cson egy étel típus; Csün jelent fejlődésben később, vagy Csün-ce nemes embert. A „Csan, Cson, Csün" szótőhöz kötődő *‚d'* kicsinyítő képzővel alkotott személynév. Pl. *Csanád vezér, aki Ajtony felett aratott győzelemmel kapta meg István királytól a Maros menti területeket, így lett az a terület Csanád vármegye.*
- De származhat az Aleksandar délszláv becenevéből a „Šana"-ból, vagy
- az ótörök Čoň (Csony) – ‚nagy', vagy ‚erős' jelentésű szó személyi nevének *‚d'* kicsinyítő képzős szavából.

- Később az onnan eltávozó, illetve oda tartozó személyek kaptak egy *'i'* birtokos képzőt, mely
- vagy származásukra utaló családnévvé vált,
- vagy Csanád nevű személy fiú leszármazottjára utalt.
- A reformkori nyelvújítás eredményének tudható be, hogy a Csanádi nevet, hol Tsanádi/y, hol Csanádi/y, vagy Czanádi/y alakban írták az anyakönyvekben.

Megvizsgálva a „Csanádi" névnek, mint családi névnek az elterjedését, megállapítható, hogy döntően az Alföldön, valamint a Dunántúl Nagykanizsa környékén volt gyakori a használata.[1] A vizsgált családban ki és mikortól használta a *'Csanádi'* nevet először, nem ismert. Az viszont tény, hogy a család nem volt nemesi származású, csak jómódú polgár, ezért nevüket *'i'*-vel írták. A család eredeti nevének és származásának pontos megállapítása a veszprémi Matricula hiányzó lapjai miatt nehéz.[2] A *'Csanádi'* családnév használata azért is vált ki érdeklődést, mert eddig az a nézet élt, hogy a „Veszprémi" nevet Weszprémi István doktor vette föl először, mikor a Debreceni Református Kollégium diákjaként beírta nevét az iskolai nagykönyvbe. Ám a kádártai Matricula bizonysága szerint már az apa is használta a 'Veszprémi' nevet. Igaz Ő *'Veszprémi Csanádi'* formában használta. (1. kép) Talán több Csanádi család élt a vidéken és egymás megkülönböztetésére kezdte el az apa használni, de az is lehetséges, hogy azt kívánta jelezni – másokkal egyetemben – hogy honnan került Kádártára. A keresztelési bejegyzések során a lelkész hol V, hol W betűvel írta le a „Veszprémi" nevet. Ennek magyarázata talán az, hogy a Birodalomban kezdtek a hivatalos latin nyelvről átállni a német nyelvre, és a németben a „w"-t ejtik v-nek – „v"-t pedig f-nek ejtik.

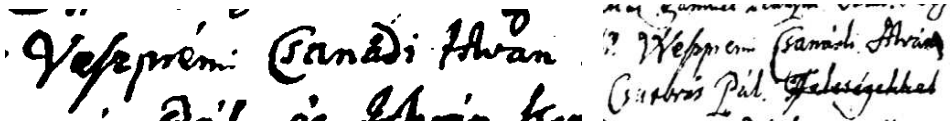

1. kép: 'Veszprémi Csanádi' István neve a Kádártai Református Egyház anyakönyvében

[1] Hajdú Mihály: Családnevek enciklopédiája; Tinta Könyvkiadó Kft. Budapest. 2010. 82-83. old.

[2] Veszprémi Református Egyház Matricula 1614-1850 (Az összes egyházi anyakönyv kutatását a www.familysearch.org/en/ segítségével történt.)

2. A veszprémi és kádártai Matricula[3]

A veszprémi református eklézsiához tartozó régi Matricula rendbetétele csak 1846-ban történt meg, mely munkát az akkori lelkész, Pap Gábor végzete el. Munkájáról 8 oldalon számolt be.[4] A beszámolóból megtudható, hogy a protestantizmus németországi születését követően, rövidesen, a magyarországi helyekkel egy időben, Veszprémben is megnőtt az új tanok iránti érdeklődés, melynek köszönhetően az eklézsiának rövidesen két lelkésze is volt. Már 1614-től kezdték vezetni a kereszteltek, házasultak és halottak anyakönyvét, azaz a 'Matriculát'. Az 1673-as pozsonyi vésztörvényszéknek köszönhetően – talán a hívek védelme érdekében – több lapot kiszaggattak a könyvből. Ennek következtében vesztek el a Csanádi családra – **Csanádi István** és **Bíró Zsuzsanna** keresztelésére, házasságára – vonatkozó adatok is.

Több Weszprémi István életrajzáról szóló írás – pl. Sükösdi Mihály, Horányi Elek – feltételezi, hogy a doktor szüleinek igyekezetük ellenére nem sikerült gyermekük születési, illetve keresztelési adatait beíratni a veszprémi református anyakönyvbe. A veszprémi Matriculát átnézve, valóban azt kell megállapítani, hogy abban a doktor adatai nem szerepelnek. Ezért jött az életrajzíróknak az az ötlete, hogy ezen adatokat katolikus anyakönyvben kellene keresni, ám, hogy melyik településnek az anyakönyvére gondoltak, arra nincs útbaigazítás. Ami biztosan állítható, hogy a veszprémi katolikus anyakönyv 1723. esztendejében sem Csanádi, sem Weszprémi név alatt nem vezették be István születési és keresztelési adatait. Sajnos elképzelhető, hogy az ifjabb Csanádi István adatai azon lapok egyikére kerülhetett fel, melyek a veszprémi anyakönyvből idővel kitépésre kerültek. Ennek oka pedig a környék II. Rákóczi Ferenc szabadságharca utáni erős rekatolizációjában keresendő.

Az 1672-75 között zajló pozsonyi vésztörvényszéknek köszönhetően a veszprémi református hívek kénytelenek voltak Nemesvámosra, Kádártára és Szentkirályszabadjára eljárni istentiszteletekre. (Lehet, hogy idővel sokan oda is költöztek.) A kutatás eredményeként megállapítható, hogy a Csanádi család – legalábbis egy darabig – Kádárta községbe járt istentiszteletekre. Ugyanis a település Matriculájának keresztelési bejegyzései között két Csanádi gyermek keresztelési adatai is megtalálhatóak. **Csanádi Éva** 1726. december 29-én, **Csanádi Sámuel** pedig 1729. február 27-én lett megkeresztelve és kerültek bevezetésre az anyakönyvbe[5]. Ami érdekesség, hogy Éva esetében az apa neve jómódú polgár Veszprémi Csanádi István – az apa itt használja a Csanádi előtt a Veszprémi nevet, mely sima 'V'-vel van írva, míg Sámuelnél az apa neve Weszprémi Csanádi István – a Veszprémi most 'W'-vel van írva. (2-3. kép)

---

[3] Matricula (latin eredetű szó) jelentése anyakönyv

[4] Veszprémi Református Egyház Matriculája 1614-1716; 467-181. old. 250-257. kép

[5] Az anyakönyvi bejegyzéseket a Kádártai Református Egyház Matricula kereszteltek 1725-1895, 7. old. 13. kép és 12. old. 25. kép alapján lehet fellelni.

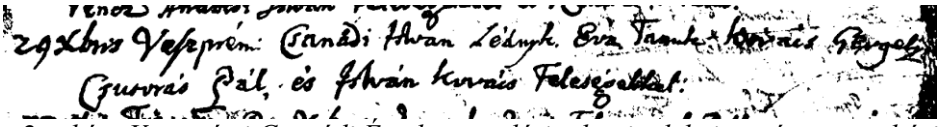

2. kép: Veszprémi Csanádi Éva keresztelési adatainak bejegyzése az egyházi anyakönyvben

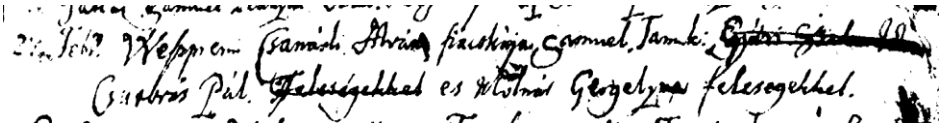

3. kép: Weszprémi Csanádi Sámuel keresztelési adatainak bejegyzése az egyházi anyakönyvben

Az bizton állítható, hogy a család életvitelszerűen nem telepedett le Kádártára, hanem Veszprémben maradt. Ezt igazolja egy 1731-es anyakönyvi kivonat. Az apa foglalkozását tekintve ügyvéd lehetet – ami szintén azt igazolná, hogy a család Veszprémben élt – de ennek alátámasztására egyelőre nincs konkrét bizonyíték. Csak az biztos, hogy a család jó módban élt.[6,7]

Arra, hogy a szülők időközben áttértek volna a katolikus hitre, és ennek okán megszakadt volna a fiúkkal a kapcsolat, nincs 100%-os válasz. De az mindenképpen elgondolkodtató, hogy a sok fennmaradt levél közt nem maradt meg egy levél sem a doktor és szülei közti levelezésből. A katolikus hitre történt áttérésre álljon itt pár adat. Az első, hogy az 1731-ben született **János** fiuk keresztelési időpontja a veszprémi katolikus anyakönyvben található meg, amit 1731. augusztus 30-án állítottak ki.[8] (Az apa nevénél Stephanus Czanád olvasható – nincs 'i' és 'Veszprémi' „előnév" – míg az édesanya nevénél Susanna Bíró szerepel. (4. kép)

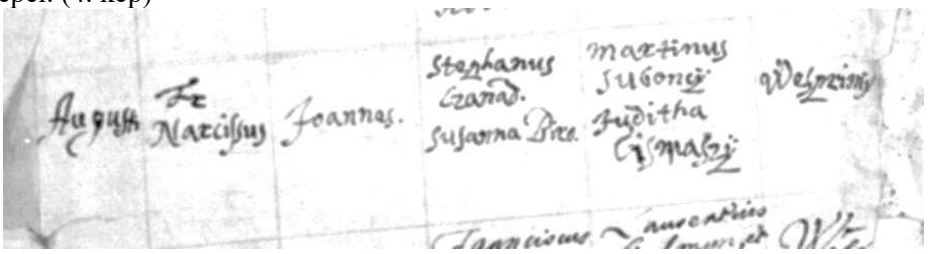

4. kép: Csanádi István és Bíró Zsuzsanna harmadik gyermekének, Csanádi János születési adatait a Veszprémi Római Katolikus anyakönyv tartalmazza

[6] Weszprémi István: Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia; Lipcse. 1774. 1. kötet

[7] Sükösd Mihály: Tudós Weszprémi István; Irodalomtörténeti Füzetek 16. szám; Akadémia kiadó, Budapest. 1958. 9. old.

[8] Csanádi János keresztelési adatai megtalálhatóak a Veszprémi Római Katolikus Egyház kereszteltek 1703-1748 anyakönyve 32. oldalon, 152. képen.

Weszprémi doktor 1768-as önéletrajza szerint édesapja 95 éves korában halt meg. Ennek igazolásához jutunk el a veszprémi katolikus anyakönyvben fellelhető – második – információhoz, amely szerint id. Csanádi István 1766. december 13-án halt meg.[9] (5. kép) Ebből arra lehet következtetni, hogy 1671-ben születhetett. (Ezzel a halotti anyakönyvi bejegyzéssel sikerült igazolni, hogy Horányi Elek[10] tévedett, mikor a doktor atyjának az elhalálozási időpontját „lexikonjában" megadta.)

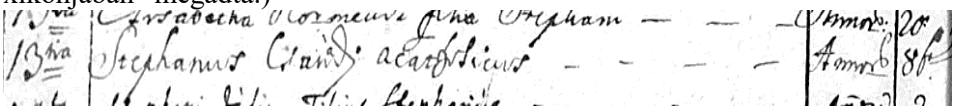

5. kép: A Csanádi István halálával kapcsolatos adatait a Veszprémi Római Katolikus anyakönyv tartalmazza

Édesanyjára vonatkozó hiteles adatokat egyelőre nem sikerült fellelni.

A hiányzó információkat a Veszprémi Római Katolikus anyakönyvek kutatásából lehetett megismerni. A testvérek közül **Éva férjhez ment Dömötör Pálhoz** 1751. január 10-én[11] Veszprémben. (6. kép) Házasságukból három fiú született. Időrendben (csak a keresztelési időpont ismert) **István** (1753. szeptember 30.)[12], **József** (1755. március 17.)[13] és **Pál** (1759. június 28.)[14].

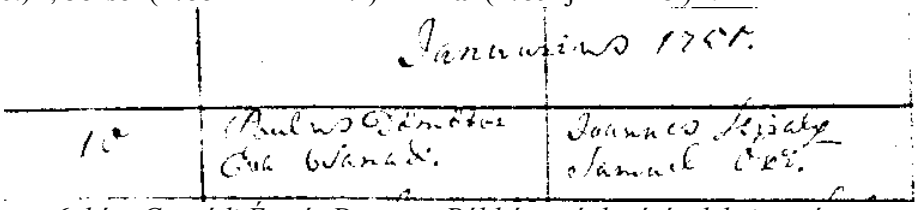

6. kép: Csanádi Éva és Dömötör Pál házasságkötésének bejegyzése a Veszprémi Római Katolikus anyakönyvben

---

[9] Id. Csanádi István halálával kapcsolatos adatok megtalálhatóak a Veszprémi Római Katolikus Egyház halottak 1759-1780 anyakönyve 185. old. 166. képén.

[10] Horányi Elek (1736-1809) piarista áldozó pap és irodalomtörténész 3 kötetes (1175-1777) fő műve a „Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum", ami 1145 személy életrajzát tartalmazza; kiadása Bécs. A 3. kötet 559-564. oldalán Weszprémi István életrajzi összefoglalója olvasható, melyhez az anyagot maga a doktor küldte meg a nyomdának.

[11] Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula házasultak 1711-1759, 368. old. 358. kép

[12] Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula kereszteltek 1748-1805, 100. old. 63. kép

[13] Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula kereszteltek 1748-1805,121. old. 73. kép

[14] Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula kereszteltek 1748-1805,173. old. 99. kép

Csanádi János megnősült Veszprémben 1757. június 12-én és **feleségül vette Pukova Erzsébetet**, akinek a neve mellé a pap megjegyezte, hogy református.[15] (7. kép) Sajnos Csanádi János és Pukova Erzsébet házasságából származó gyermekre nem sikerült eddig az anyakönyvekből adatot találni.

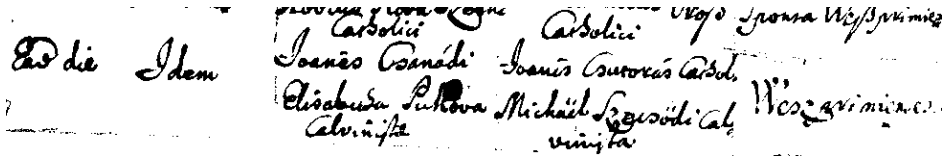

7. kép: Csanádi János és Pukova Erzsébet házasságát 1757. június 12-én jegyezték be az egyházi anyakönyvbe

Veszprémi (Csanádi) Sámuel követte bátyját Debrecenbe, és a Református Kollégium nagykönyvébe 12 évesen, 1741. április 26-án írta be a nevét. („Ego Samuel Veszprémi subscriptio legibis schole Ref. Debrecziensis 1746. 26. Április")[16] Az iskolai anyakönyv tájékoztatása alapján ő is csak a Veszprémi nevet használta. (8. kép) Idővel ő is a városban telepedett le és sikerült neki a doktorhoz közel vásárolni házat a Várad (később Piac) utcában. Sajnos azt eddig nem sikerült fellelni, hogy mikor nősült meg és mikor halt meg, illetve mi volt az ő foglalkozása. A Debreceni Református Kollégium anyakönyvéből vált ismertté, hogy Sámuel megnősült és felesége Gyökösi Erzsébet volt. Házasságukból hat gyermek született. Akik névsora a keresztelési időrend alapján kerül ismertetésre: **Erzsébet** (1756. augusztus 29.)[17], **Sámuel** (1759. szeptember 23.)[18], **Pál (**1764. szeptember 2.)[19], **Pál (**1770. november 19.)[20] és **Mária** (1773. június 16.)[21].

[15] Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula házasultak 1711-1759,398. old. 378. kép

[16] Tiszántúli Református Nagykönyvtár gyűjteményébe tartozik a Debreceni Református Kollégium anyakönyve, melyet 1588-ban kezdtek el vezetni és ezt a könyvet 1792-ig használták. A kép közlése a Nagykönyvtár engedélyével történik.

[17] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1742-1764, 14. old. 519. kép

[18] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1742-1764, 96. old. 635. kép

[19] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 21. old. 21. kép

[20] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 345. old. 189. kép

[21] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 83. old. 351. kép

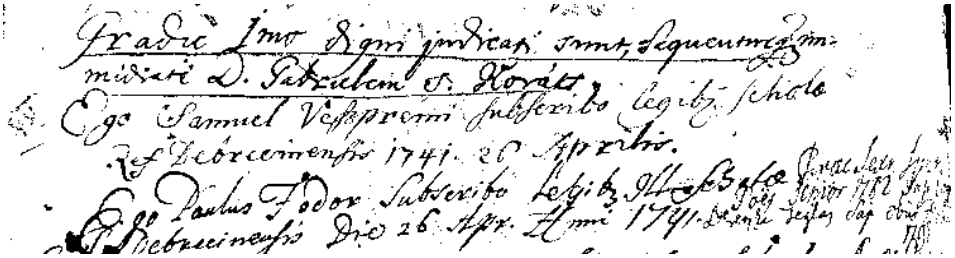

8. kép: Veszprémi Sámuel beiratkozása olvasható a Debreceni Református Kollégium anyakönyvében

Áttekintés érdekében álljon itt a Csanádi családfája:

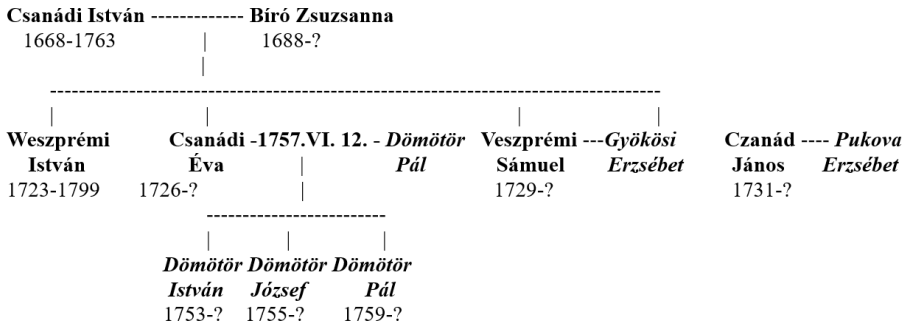

3. Iskolaévek

A tanult, református apa mindent megtett, hogy fia a hazai viszonyok között a legjobb neveltetésben részesüljön. Ennek szellemében küldte el kilenc éves fiát 1732-ben Pápára. 1739-ben (16 évesen) az evangélikus Soproni Líceumba került, ahol hazánk első antropológusa, Fridelius János (1638-1719) és az első botanikusok egyike, Deccard János Zsigmond (1684-1764) tanították. 1741. július 2-án elfogadta a Debreceni Református Kollégium iskolai törvényeit és aláírta az iskola anyakönyvét, azaz subscribált[22]. (9. kép) (Azt, hogy Weszprémi subscribálása mellé az iskola anyakönyvébe ki írta be a doktor életrajzi adatait, nem lehet tudni.) Hely hiányában egyelőre nem kezdhette meg debreceni tanulmányait. Ezért Sopronból 1743-ban Besztercebányára ment tanulni. Pár hónap elteltével viszont beköltözhetett a Debreceni Kollégiumba és megkezdhette az ottani tanulmányait.[23, 24]

[22] Subscribal – az iskola törvényeit aláírásával igazolva elfogadja.

[23] Sükösd Mihály: Tudós Weszprémi István; Irodalomtörténeti Füzetek 16. szám; Akadémia kiadó, Budapest. 1958. 10-15. old.

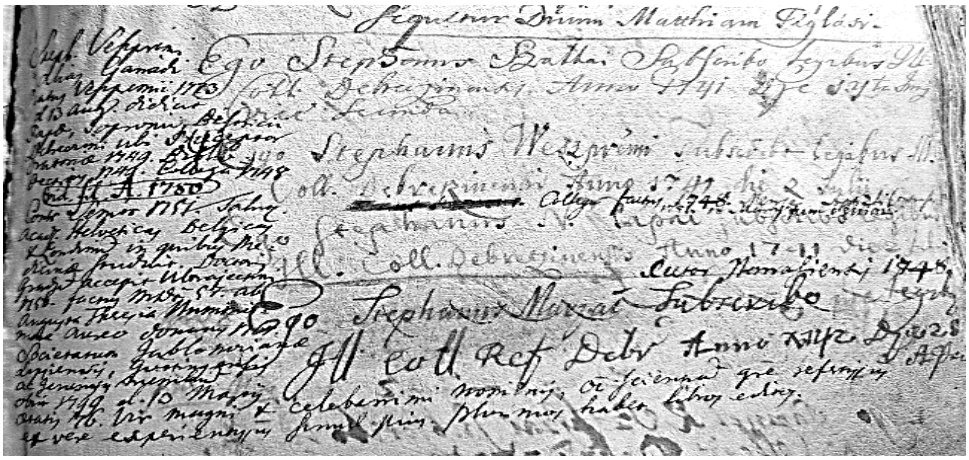

9. kép: Weszprémi István beiratkozása a Debreceni Református Kollégium anyakönyvében

A kollégiumi diákság életét a Coetus[25] szabályozta. (Ami világi törvényekkel szemben is nyújtott egyfajta védelmet.) A fellelt kollégiumi anyakönyvet 1588-tól kezdték el vezetni, ami 1792-ben telt be. Ennek első oldalain olvashatók a diákságra vonatkozó törvények. (10. kép) [26] Mivel a kollégium diáksága és a

[24] Tóth Béla: Weszprémi István (1723-1799); Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest. é. n.

[25] A Kollégium diákságát a wittenbergi egyetemen tanuló diákönkormányzat mintájára a diákság irányította. Ezt a diákönkormányzatot nevezték Coetusnak. Az önkormányzatnak különböző tisztségei voltak. Pár tisztség bemutatása: elnök – senior, aki az ifjúsági önkormányzatot irányítja és tartja a kapcsolatot a világi képviselőkkel, tisztségét hat hónapig töltötte be – idővel ezt felemelték egy évre. Az ő helyettese a *kontraskriba*. A mindennapi élet fenntartása érdekében vannak segítők, a házirend fenntartásáért felelős személyek (oeconomus), kapuőrök (janitor) és éjszakai virrasztók (vigil). Az utóbbiak feladata volt a tűz őrzése, pontosabban a városban észlelt tűz eloltásában való részvétel. Mely feladat során a vödrös emberek előtt egy olyan „bottal" – „gerundium" – törtek utat a tűzfészkéhez, amivel a telkek közti fakerítéseket, illetve a házak zsindelytetőzetét tudták összezúzni. A tűzoltás ezen eszköze idővel a Kollégiumnak, majd a városi egyetemnek lett a jelképe. (A Diáktűzoltó Társaság 1680 és 1880 között állt fent. Ezután vette át a feladatkört a városi tűzoltóság.) További funkcionáriusok segédkeztek még: takarítók és fűtők (neuter), mosogató (lótor) és a szobafőnök (primarius), aki a szobában lévő rendért és tanulásért felelt. A könyvtári könyvek kölcsönzéséért a bibliothecarius felelt.

[26] Tiszántúli Református Nagykönyvtár gyűjteményébe tartozik a Kollégium első anyakönyve, amelyet 1588-ban kezdtek el vezetni és 1792-ben telt be. A kép közlése a Nagykönyvtár engedélyével történik.

városi vezetés között több összetűzés is történt – amit végül a Városi Tanács nyert meg – ezért 1657-ben „új iskolatörvények” születtek. A diákságnak ezeket a törvényeket kellett ezután aláírásukkal elismerniük és csak ezután válhattak az iskola polgárává és hordhatták a diákok formaruháját.

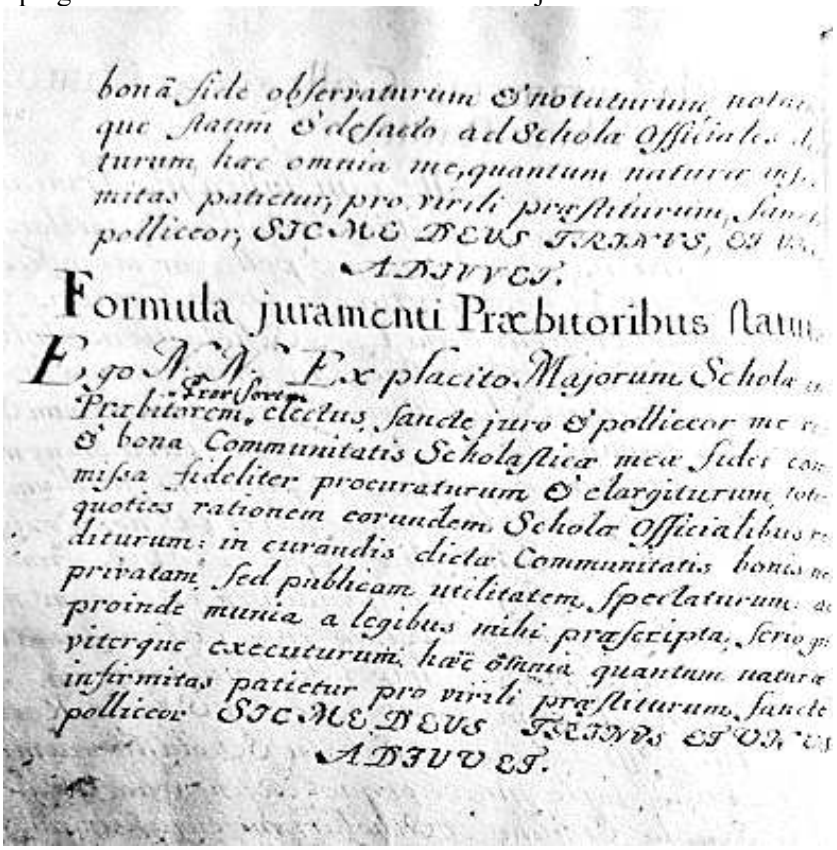
bonâ fide observaturum & notaturum, notae-
que datum & delecto ad Schola Officiale[s] a[d]-
turum, haec omnia me, quantum naturae in-
mitas patietur, pro viribi praestiturum, sanc-
polliceor; SIC ME DEUS IUVET, ET HA-
AMEN.

Formula juramenti Præbitoribus datum.

Ego N. N. Ex placito Majorum Schola-
Præbitorem electus, sancte juro & polliceor me
& bona Communitatis Scholasticæ meæ fidei com-
missa fideliter procuraturum & elargiturum, tot-
quoties rationem eorundem Scholæ Officialibus re-
diturum: in curandis dictæ Communitatis bonis ne
privatam, sed publicam utilitatem spectaturum: ac
proinde munia a legibus mihi præscripta, sedulo ge-
piterque executurum. hæc omnia quantum natura
infirmitas patietur pro viribi præstiturum, sancte
polliceor SIC ME DEUS IUVET ET HA-
AMEN.

10. kép: Az eskü szövegének részlete a Debreceni Református Kollégium 1588-1792 között vezetett anyakönyvéből

A kollégiumi évek alatt a Coetus különböző tisztségeit töltötte be Weszprémi István. Előbb praeceptor oratoriae[27] majd 1741-1751 között könyvtáros,

[27] praeceptor oratoriae ~ jelentése *szónoklattan tanára*, neki volt joga a legfelsőbb osztályt tanítani. Az iskola rektora csak a felső tagozatos diákokat oktatta, míg a kisebb diákságot a tanulmányaik végén járó, vagy már tanulmányaikkal végzett diákok végezték, akiket „collaborator”-nak, később „publikus praeceptor”-nak, azaz „köztanító”-nak hívtak. A legfelsőbb osztályban tanították a vitázást, beszédtant, összegezve a „szónoklattant” és ebben az osztályban tanított a praeceptor oratoriae. (Az iskola és partikulái

1751 tavaszától senior volt. Mint könyvtáros került közelebbi kapcsolatba a nála öt évvel idősebb, de már a Kollégiumban tanító és oktatói oldalról a könyvtári munkát segítő Hatvani István professzorral. Hatvani ajánlatára egyre több orvosi témájú művet olvasott el. Így került kezébe W. Harvey „Exercitatio anatomica" című könyve is. Hatvani professzorral tovább mélyült az együttműködése seniorsága alatt. Mert az ő hatáskörébe került a beteg kollégiumi diákok ügyeinek intézése, miközben Hatvani István volt a kollégista diákok orvosa. A Kollégium diákjainak névsorát időről időre összeírták, mely munka a senior feladata volt. (Ezen összeírásokból ismert, hogy mikor hányan tanultak a Kollégium falai közt. (11. kép[28])

(fiók iskolái) közvetítették azokat a pedagógiai elveket, melyek a nyugati szellemi irányzatokból táplálkozott.)

[28] A kép közlése a Tiszántúli Református Nagykönyvtár engedélyével történik.

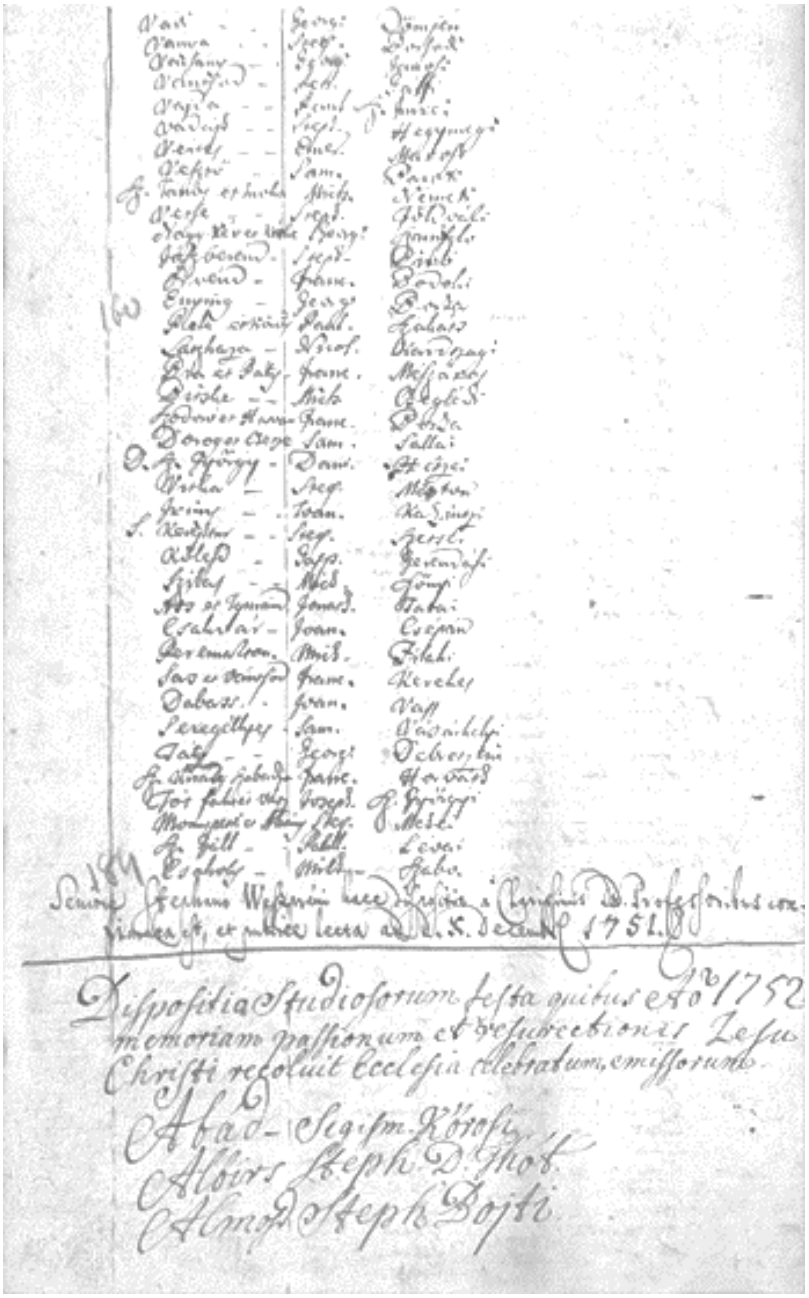

11. kép: 1751-ben 184 diák nevét írta be Weszprémi senior a Kollégium anyakönyvébe

6. Külföldi tanulmányút

1752 májusában a Kollégium anyagi támogatásával külföldi tanulmányútra indult**.** Pozsonyon át ért Bécsbe, ahol az útlevelére várt. Bécsi tartózkodása alatt találkozott Gerard van Swieten[29] orvossal, aki sok jó tanáccsal látta el.

Útlevéllel a zsebében Bécsből Zürichbe utazott, hogy az ottani orvosi egyetem hallgatója legyen. 1½ évig Johannes Gessner fizikaórái és Karl Schäffer anatómiagyakorlatai ragadták el figyelmét, hiszen élete első boncolását is itt élte át. Innen 1753-ban a hollandiai Ulrechtbe ment, ahol tanulását és megélhetését ösztöndíjjal támogatták. (Az egyetemi ösztöndíjaknak köszönhetően nagy számban találkozott magyar egyetemistákkal.) Az orvoskaron tanított Hermann Boerhave (1668-1738), aki természettudományos ismereteit a klinikai orvoslás és a gyakorlati orvostudomány szolgálatába állította. Ennek kapcsán „tizenkét klinikai ágyon tanította meg fél Európát az orvostudomány fenséges művészetére".

A debreceni Kollégium segélykérő levele nyomán – megszakítva hollandiai tanulmányait – kétszer utazott át Angliába, hogy pénzt gyűjtsön. (A Debreceni Református Kollégium angol alapítványának magját adta a Weszprémi által gyűjtött pénz.)

Ha már Londonba ment, hát ott maradt másfél évig, hogy William Smellietől megtanulja a szülészetet, melyről bizonyítványt is kapott. Londonban került kapcsolatba a kialakuló ipari munkások egészségügyi – mai szóval „szociálhigiénia" – kérdésével. Személyesen tanulmányozhatta a himlő ellen alkalmazott védőoltás jelentőségét. Sőt maga is végzett oltásokat Jacob Burges oltóintézetében. Ennek hatására 1754-ben lefordítja latinra Jacob Burges himlőoltásról szóló angol nyelvű művét, 1755-ben megjelenteti a „Tentamen de inoculanda peste" című művét – a pestis elleni védőoltás lehetőségéről szól – melynek köszönhetően neve nemzetközileg ismertté vált. Ötletét majd csak 140 év múlva valósítja meg Haffkine Indiában. Angliai tartózkodása alatt megfordult Oxfordban, Cambridge-ben és Edinburghben. Végül visszatért Utrechtbe, ahol 1756. június 17-én kapta meg orvosi diplomáját.

Szíve és kötelezettségérzete hazahozza. Hazatérve a Felső Magyar Királyi Helytartó Tanács egészségügyi tanácsosa, Perbegg József Károly előtt Pozsonyban szakmai vizsgát tett.

Elfogadva Debrecen város orvosi állását, Buzinkai György mellé került második számú tisztiorvosnak (fizikus ordiranius) és 1756 őszén letelepszik a városban. Komáromi Mihálynénál kapott szállást a Hatvan utcában. Weszprémi István Debrecenben végül a Várad utca 291. szám alatti lakóházat vásárolta meg

[29] Gerard van Swieten (1700-1772) holland származású orvos, aki az osztrák egészségügyi szolgálatot és a bécsi egyetemi képzést átszervezte és megreformálta, sőt az uralkodó személyes orvosa és tanácsadója volt.

és családjával ott telepedett le. A XIX. században az utca neve Piac utca lett. A telek a Fehér ló szálloda (1912-ben helyére épült a Megyeháza) és a neológ zsinagóga közé eső területen volt. (12. kép)

12. kép: Debrecen 1750-es évekbeli térképrészlete, arról a részről, ahol Weszprémi István háza is volt.

7. Házasságok

a. Kapros Éva

Weszprémi István 1760. 06. 11-én nősült meg, és Kapros Gáspár debreceni szenátor 16 éves hajadon leányát, Évát vette el feleségül.[30, 31] (13. kép) Öt év és két hónapig éltek együtt, és ez alatt három gyermekük született: Zsuzsanna, István és Imre.

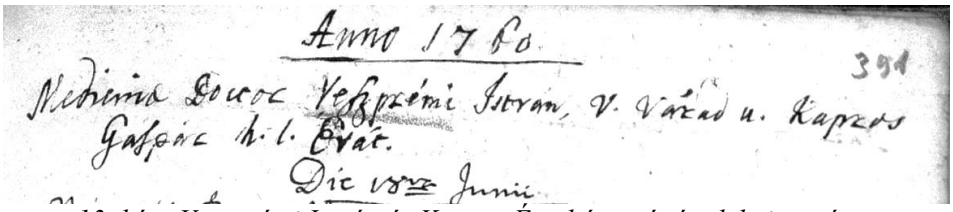

13. kép: Veszprémi István és Kapros Éva házasságának bejegyzése a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

[30] Mivel Weszprémi doktor ragaszkodott nevének írásánál a Weszprémihez, ezért az írott szövegben 'W'-t használt, ám az egyházi anyakönyvekben rendszeresen 'V'-vel van írva, ezért a képek alatt az anyakönyvi írás szerepel.

[31] Debreceni Református Egyház anyakönyve, házasultak 1742-1764, 351. old. 807. kép

Első gyermekük, Zsuzsanna 1762. január 10-én lett megkeresztelve.[32] Abban az időben még az volt a szokás, hogy a születést követő 8. napon keresztelik meg a gyermekeket. (Weszprémi összes gyermeke esetében ez történhetett, mert az egyházi anyakönyvek csak a keresztelés időpontját rögzítették.) Zsuzsanna keresztszülei közül csak az apák nevei vannak megemlítve: professzor Varjas János és Domokos Lajos polgármester voltak feleségeikkel. Még azt is lehet tudni, hogy a keresztelő papja Csatári János lelkész volt. (14. kép)

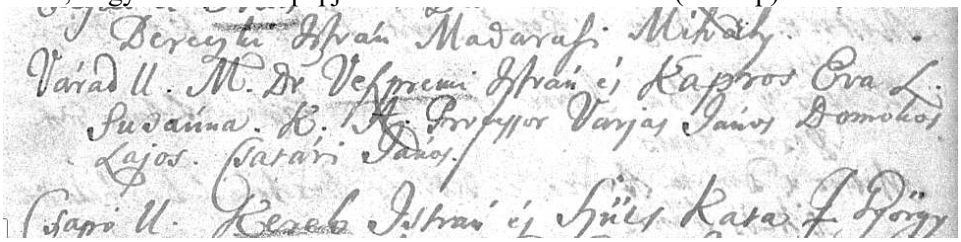

14. kép: A Veszprémi Zsuzsanna keresztelését igazoló bejegyzés

Sajnos csak két hetet élt a kicsiny leány, mert 1762. január 26-án meghalt.[33] (15. kép)

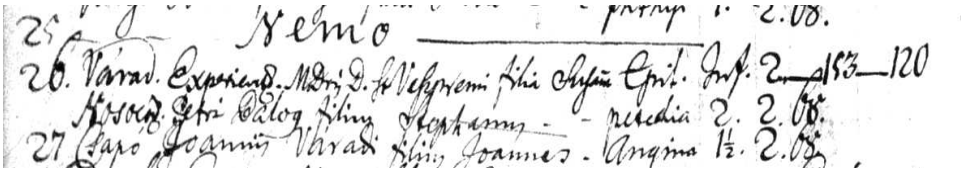

15. kép: Veszprémi Zsuzsa halálának adatai

A következő gyermekük, István 1763. május 21-én lett megkeresztelve.[34] Keresztszülei: V(arjas) János professzor és Kazai Sámuel gyógyszerész és feleségeik voltak. A keresztelő pap neve nincs megadva. Ám itt tudható meg, hogy a település egyik bábája O(rdekovics) Ádámné volt. Sajnos ő is gyermekkorában, hétévesen, himlőben (1770. 02. 28-án)[35] halt meg. (16. és 17. kép)

Weszprémi doktor több hozzátartozójáról írt „Epitaphium”[36]-ot. Az Istvánkának szóló a következő:

---

[32] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1742-1764, 221. old. 701. kép

[33] Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1719-1766, 442. old. 574. kép

[34] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1742-1764, 301. old. 755. kép

[35] Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1719-1766, 84. old. 52. kép

[36] epitaphium – sírfelirat

„Hét esztendőkre sem tölthetem életemet,
Láthatták mindenek kellő szépségemet,
<u>Míg nem a Himlőnek tüze tetemimet</u>
<u>Hét napokig süté 's megfőzé testemet.</u>
Halál ellen látod nem használ Doctorság,
Fű 's fa, ért és földbül készített orvosság,
Nem használ itt semmit emberi okosság,
Példám bizonyítja: minden múlandóság.
Ha épség, vagy szépség kellett volna, volt itt.
Ha pénz és tehetség, kevés az is volt itt.
Orvos Doktori és használt volna, volt itt.
De halál ezekre ládd, nem hallgatott itt.
Jól van. Vessz itt Világ, én fényességedet
Nem kívánom többé, bírd dicsőségedet:
Jézusom! Add nékem várt örökségedet:
Jobb ott, hozzád megyek, nyújtsd ki kezeidet."

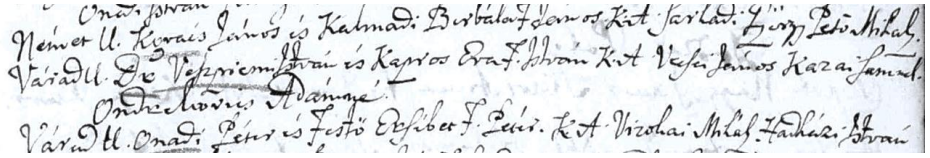

16. kép: ifj. Veszprémi István keresztelését igazoló bejegyzés a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

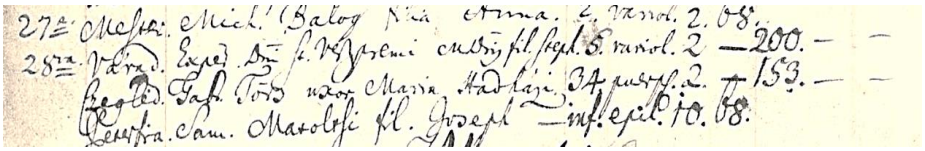

17. kép: ifj. Veszprémi István halálának bejegyzése a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

Harmadik gyermekük szintén fiú lett, Imre, akit 1765. május 12-én keresztteltek meg.[37] (18. kép) Sajnos édesanyja négy hónap múlva meghalt.

[37] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 57. old. 39. kép

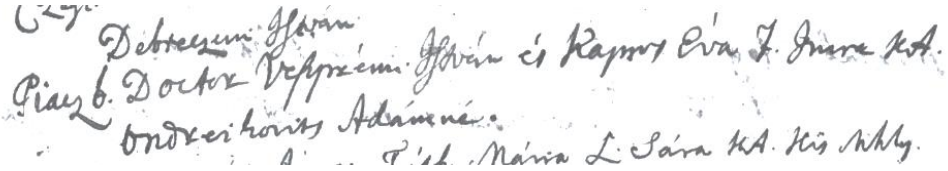

18. kép: Veszprémi Imre keresztelési bejegyzése az egyházi anyakönyvben

Imre ugyan elérte a 18. életévét, de még ebben az életévében meghalt, 1783. április 24-én.[38] (19. kép)

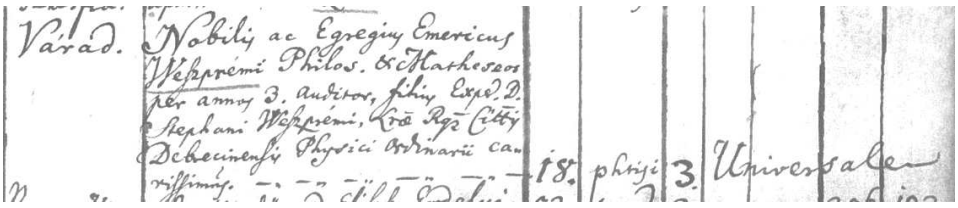

19. kép: Weszprémi Imre halálának bejegyzése a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

Kapros Éva 1765. szeptember 22-én halt meg az egyházi anyakönyv[39] szerint „phthysis"[40]-ben. (20. kép)

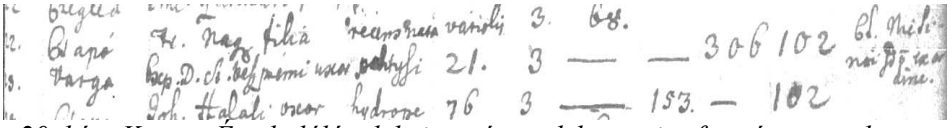

20. kép: Kapros Éva halálának bejegyzése a debreceni református anyakönyvben

[38] Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 471. old. 250. kép
[39] Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 527. old. 623. kép
[40] Phthysis – (kiejtése: fthiszisz) görög eredetű szó, jelentése sorvadás, gümőkor. Kószi Hippokratész (i.e. 460-i. e. 377) görög orvos, az orvostudomány atyja a phthysist széles körben elterjedt, és mindig halálos betegségként jellemezte. Később ezt a betegséget latinul tuberkulózisnak (tbc) mondták. Kapros Éva is ezt a betegséget kapta el – hogy mi módon, arról nem szól a fáma – és harmadik gyermeke megszülését követően négy hónapra annyira legyengült a szervezete, hogy meghalt.

Áttekintés érdekében álljon itt Weszprémi István első házasságának „családfás” ábrája:

Weszprémi ---1760. VI. 11.----- **Kapros**
István | **Éva**
1723-1799 | ?-1765
|

Zsuzsanna	**István**	**Imre**
1762-1762	1763-1770	1765-1783

b. Miskolczi Mária

Kapros Éva halála után a két árva fiú nevelése érdekében Weszprémi új feleséget keresett magának. Fiatal, hajadon lány helyett, korban hozzáillő özvegyasszonyt választott magának. Hogyan ismerte meg második feleségét, nem tudni, mert írásos információ nem maradt fent. Ami tudható, azt a református anyakönyvekből lehet kihámozni.

A szikszói származású **Miskolczi Mária** 1755. szeptember 9-én kötötte meg első házasságát **Boldizsár Zsigmond**dal[41] – a szikszói Református Eklézsia[42] Matriculája szerint. Az nem ismert, hogy Boldizsár Zsigmond mivel foglalkozott. Csak azt tudni, hogy a szikszói református egyház főgondnoka volt és 1765. december 22-én halt meg[43]. Az eddigi kutatások szerint nem volt közös gyermekük.

A két özvegy, mármint **Weszprémi István doktor** és **Miskolczi Mária** esküvője Szikszón zajlott le 1766. július 21-én.[44] (21. kép)

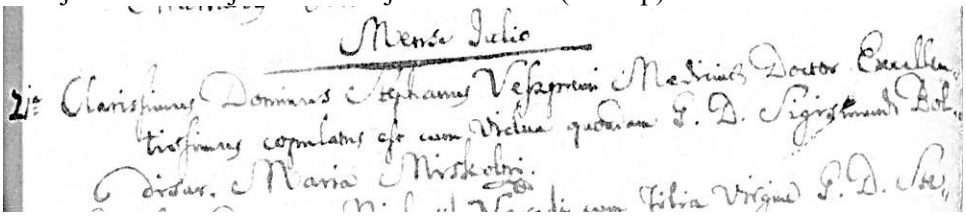

21. kép: Weszprémi István és Miskolczi Mária házasságát igazoló anyakönyvi bejegyzés a szikszói református egyház anyakönyvében

[41] Szikszói Református Egyház Matriculája, házasultak 1724-1870, 350. old. 149. kép
[42] eklézsia – templom
[43] Szikszói Református Egyház Matriculája, halottak 1724-1870, 565. old. 224. kép
[44] Szikszói Református Egyház Matriculája, házasultak 1724-1870, 359. old. 153. kép

Házasságukból öt közös gyermek született, Zsuzsanna, Ilona, Zsófia, Pál és Julianna. Akik közül csak hárman élték meg a felnőtt kort.

Első gyermekük, **Zsuzsanna**, akit 1767. június 1-én kereszteltek meg.[45] (Keresztszülei: szuperintendáns Szilágyi Sámuel, nótárius F. István és feleségeik. Keresztelést végző pap: Baranyi József volt.) (22. kép)

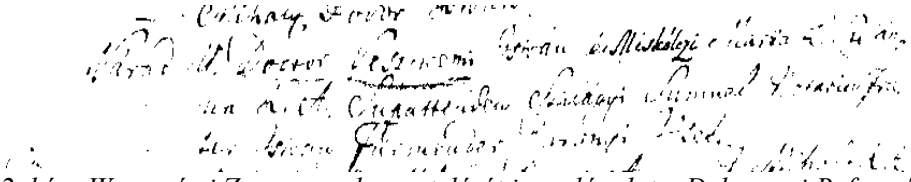

22. kép: Weszprémi Zsuzsanna keresztelését igazoló adat a Debreceni Református Egyház keresztelési anyakönyvében

Amit **Zsuzsá**ról még lehet tudni, hogy 1783. október 1-én **Ormós András felesége lett**.[46] Ormós András (?-1792) előbb az Ispotály Eklézsiának volt a prédikátora, majd a Debreceni Református Kollégium tanáraként héber és arab nyelvet tanított. Két fiuk és egy leányuk született. Fiaik: **István** 1785. január 8-án[47] – keresztapjai: Hunyadi Ferenc prédikátor, Halmágyi László és Bende György kántor voltak és ekkor még az apa prédikátor volt – és **András** 1786. december 1-én[48] lettek megkeresztelve. (András keresztapja: Deáki István prédikátor volt. Atyja ekkor már a Kollégium professzora volt.) Leányuk: **Zsuzsanna**, akit 1790. május 18-án kereszteltek meg.[49] (Keresztapjai: Deáki István prédikátor és professzor Mihály József voltak.)

Weszprémi István doktor és Miskolczi Mária következő gyermeke **Ilona** volt, aki 1768. október 26-án lett megkeresztelve[50]. (Keresztszülei: Dr. Béllyei Péter, Szombati István és feleségeik voltak. A fellelt anyakönyvi bejegyzések közül itt fordult elő először, hogy a doktor úr nevét 'W'-vel írták be az egyházi anyakönyvbe.) (23. kép) Ám sajnos, Ilona öt hónap után, 1769. március 17-én meghalt. Temetése másnap, 18-án volt[51]. (24. kép)

---

[45] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 165. old. 93. kép
[46] Debreceni Református Egyház anyakönyve, házasultak 1778-1792, 58. old. 259. kép
[47] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 18. old. 305. kép
[48] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 147. old. 370. kép
[49] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 392. old. 502. kép
[50] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 227. old. 130. kép
[51] Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 55. old. 36. kép

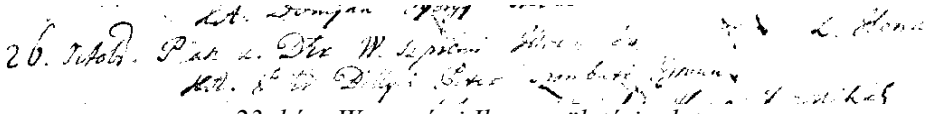

23. kép: Weszprémi Ilona születési adata

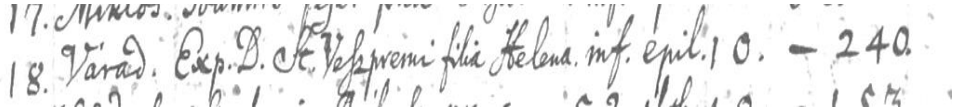

24. kép: Ilona halálozási adata

Harmadik gyermekük **Zsófia**, akit 1770. május 14-én kereszteltek meg.[52] (Az édesanyát csak két M-mel jelölték. A gyermek keresztszülei: professzor Hatvani István, Mihályházi János és Szeremlei József, illetve feleségeik. 25. kép)

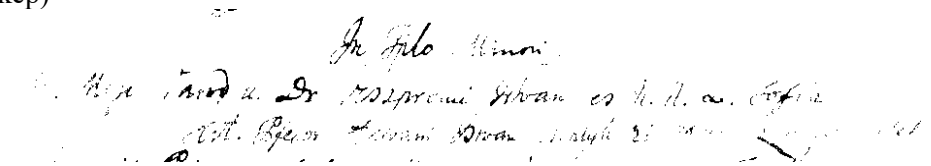

25. kép: Zsófia keresztelési adata

Amit **Zsófiá**ról még tudni lehet, hogy 1790. március 3-án **férjhez ment Botlik Mihályhoz,** aki Törökszentmiklóson volt postamester.[53] (26. kép)

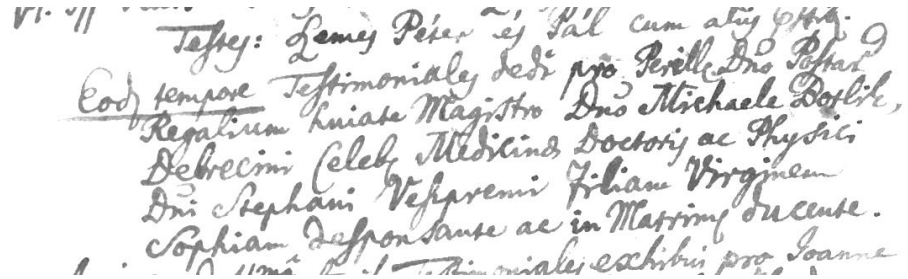

26. kép: Weszprémi Zsófia és Botlik Mihály házassági adata

Házasságukból öt gyermek született. A keresztelések időpontjai alapján: **István**, aki 1791. július 14-én[54], **Eszter**, aki 1793. június 3-án[55], **Ferenc**, aki

[52] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 317. old. 175. kép

[53] Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, házasultak 1749-1843, 245. old. 262. kép (A bejegyzés szerint Veszprémi híres debreceni doktor volt.)

[54] Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 134. old. 142. kép

1795. 10. 18-án[56], **Mária**, aki 1797. augusztus 15-én[57] és **Zsuzsánna**, aki 1798. november 23-án[58] lettek megkeresztelve Törökszentmiklóson.

Veszprémi doktor nagy örömére ebből a házasságából is született egy fia, Pál, akit 1771. szeptember 16-án kereszteltek meg. Ám sajnos őt is fiatalon veszítette el. Sajnos Pál adatait nem sikerült megtalálni a Debreceni Református Egyház anyakönyveiben.

Utolsó gyermekük, **Julianna**, akit 1773. május 10-én kereszteltek meg[59]. (Az ő keresztszülei: Marosi Imre, Kovács Pál és Szilágyi Sámuel, illetve feleségeik. A keresztelési ünnepet a debreceni Kistemplomban tartották meg.) (27. kép)

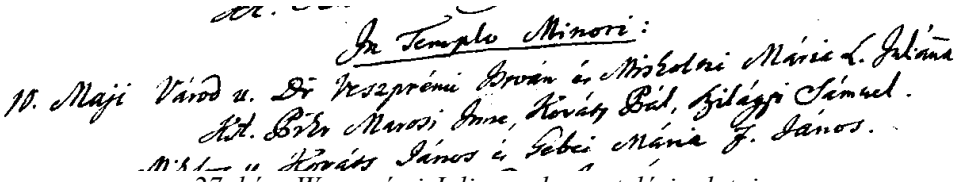

27. kép: Weszprémi Julianna keresztelési adatai

Amit **Juliannár**ól még tudni lehet, hogy 17 évesen, 1790. április 14-én **férjhez ment Dr. Földi János** (Nagyszalonta 1755. 12. 21. – Hajdúhadház 1801. 04. 06.), orvoshoz, aki ekkor 35 éves és Szatmárnémetiben dolgozott. Házasságkötésük adatát és első gyermekük, **Földi Lajos** keresztelési idejét a Szatmárnémeti Református Egyház anyakönyvében kellene fellelni, de jelenleg ezek az anyakönyvek nem elérhetőek az I. és II. világháborút követő területi elcsatolások okán. Csak annyi ismert, hogy Lajos 1791-ben született. Mivel Földit kinevezték a Hajdú kerület orvosának, családjával elkerült Hajdúhadházra.

Ám az ottani orvosi lak olyan egészségtelen volt, hogy Lajos fia 10 éves korában, 1801. március 25-én tüdőgyulladásban meghalt. Következő gyermekük, **Imre** már Hadházon született és ott keresztelte meg Fazekas János lelkész 1793. február 28-án[60]. Harmadik gyermekük **Rafael**, akit 1796. november 8-án

---

[55] Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 169. old. 180. kép

[56] Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 176. old. 189. kép

[57] Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 182. old. 196. kép

[58] Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 186. old. 200. kép

[59] Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 79. old. 349. kép

[60] Hajdúhadházi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1757-1852, 148. old. 91. kép

keresztelték meg Hajdúhadházon.[61] (Keresztszülei: Békéssi Ferenc nótárius és felesége voltak.) Sajnos Földi János doktor szintén tüdőgyulladást kapott, ezért rövidesen követte nagyfiát a halálba. 1801. április 6-án halt meg és 8-án temették el Hajdúhadházon. Így már nem élhette meg leánya, Rozália születését, akit a debreceni Kistemplomban 1801. szeptember 14-én[62] kereszteltek meg. (Keresztszülei: Ördög István debreceni patikus (Arany Angyal Patika tulajdonosa) és felesége voltak.) Talán ezzel az áldott állapottal is cáfolni lehetne, azokat a rágalmakat, melyek Weszprémi doktor legifjabb leányát érték. Amíg a rágalmazások sok pontatlan adatközléssel bírnak, addig lehet, hogy a rágalmazók döntő érve csupán az irigység volt. Bár nem maradt fent Juliannáról kép, de feltételezhető hogy szép hölgyről lehetett szó. Ha nem is férje után, de édesatyja révén anyagilag is jó partinak számíthatott az özvegy, ha három élő gyermekét elfogadva akadtak kérői. A rágalmazások kedvéért egy-két adatot az egyházi anyakönyvek segítségével tegyünk a helyére. Julianna 35 éves, mikor 1808. július 12-én hozzáment a nálánál 10 évvel fiatalabb **Kállai András**hoz, aki ekkor csak 25 éves és a debreceni Mester utcán lakott. Sajnos házasságuk csak 10 évig tartott, mert András 35 éves korában, 1816. május 12-én meghalt szárazbetegségben[63]. (Amennyiben Julianna valóban rossz hírű lett volna, akkor nem valószínű, hogy pont Diószegi Sámuel református esperes adja őket össze, háromszori kihirdetést követően a debreceni Nagytemplomban.) (28. kép)

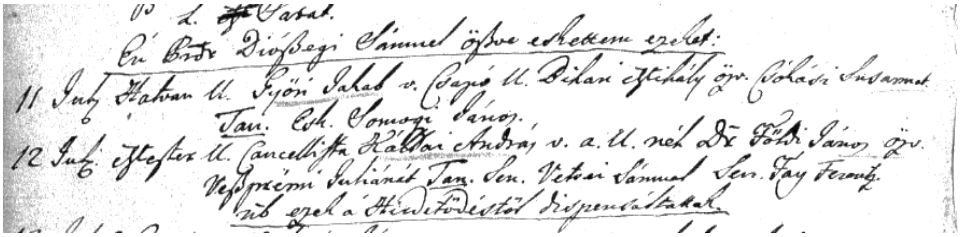

28. kép: Veszprémi Julianna és Kállai András házasságát igazoló egyházi anyakönyvi kivonata

A másodszor is megözvegyült Julianna harmadszor is férjhez ment 1816. december 2-án. Mostani férje Esküdt Szabó György szűrszabó mester volt, aki a Német utcában lakott. (29. kép)

[61] Hajdúhadházi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1757-1852, 162. old. 98. kép
[62] Debrecen Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1792-1801, 644. old. 345. kép
[63] 'szárazbetegség' – kóros soványsággal és csontfájással járó tüdőbaj (tbc)

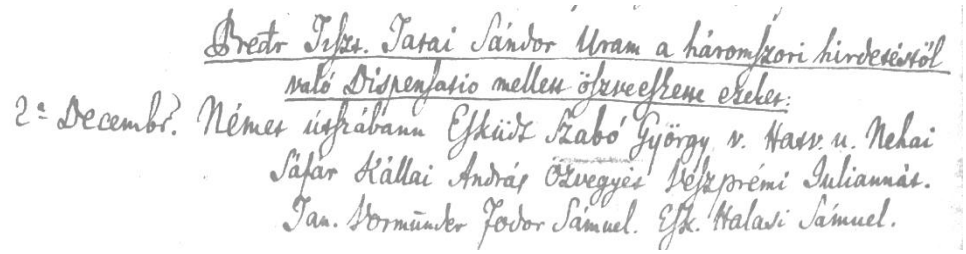

29. kép: Veszprémi Julianna és Esküdt Szabó György házasságát igazoló egyházi anyakönyvi kivonat

Esküdt Szabó Györgyné Veszprémi Julianna 56 éves korában, 1829. december 2-én reggel 5 órakor meghalt és eltemették december 3-án délután 2 órakor.[64] Halálának okaként 'vízi betegséget'[65] állapítottak meg. (30. kép)

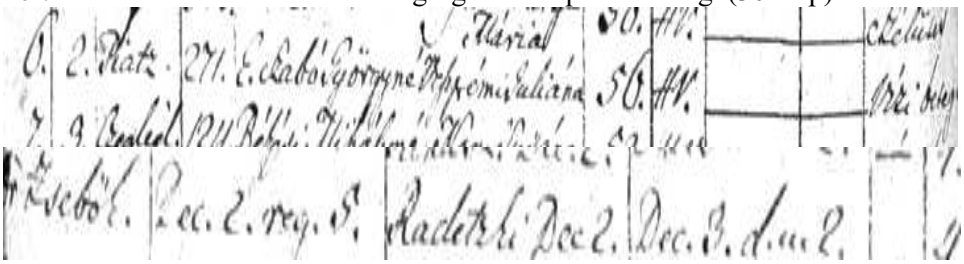

30. kép: özv. E. Szabó Györgyné Veszprémi Julianna meghalt

Weszprémi István életének 76. esztendejében, 1799. március 13-án, tíznapos betegeskedés után, agyvérzésben halt meg. Két napra rá, március 5-én lett eltemetve a debreceni Dobozi temetőben.[66] (31. kép)

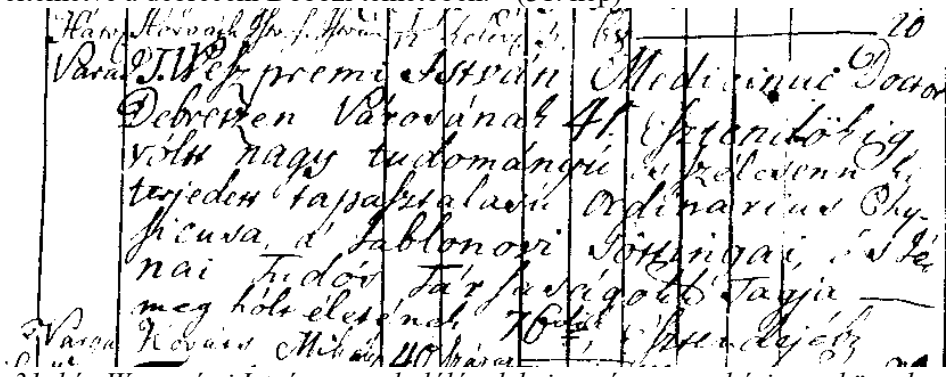

31. kép Weszprémi István orvos halálának bejegyzése az egyházi anyakönyvben

[64] Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1801-1830, 459. old. 644. kép
[65] 'vízi betegség' - kiterjedt vizenyőképződéssel (ödéma) járó betegségek
[66] Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 326. old. 549. kép

A Várad utcában lakó Veszprémi István özvegye, nemes Miskolczi Mária 70 éves korában, 1807. július 8-án halt meg ‚öregségben'. (32. kép)

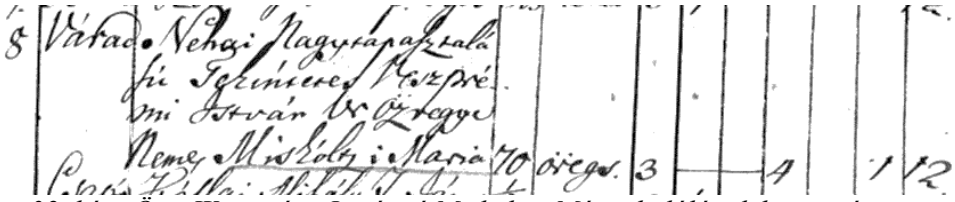

32. kép: Özv. Weszprémi Istvánné Miskolczi Mária halálának bejegyzése az egyházi anyakönyvben

Áttekintés érdekében álljon itt Weszprémi István második házasságának „családfás" ábrája:

özv. Weszprémi --- 1766. VII. 21. --- **özv. Boldizsár Zsigmondné**
István | **Miskolcz Mária**
1723-1799 | 1737-1807

Zsuzsanna – ***Ormós András***	**Ilona**	**Zsófia** --- ***Bottlik Mihály***	**Pál**	**Julianna** – ***Dr. Földi János***
1767-? | ?-1792	1768-1768	1770-? | ?-?	1771-1771	1773-1829 | 1755-1801

Ormós István	***Ormós András***	***Ormós Zsuzsanna***	***Bottlik István***	***Bottlik Eszter***	***Bottlik Ferenc***	***Bottlik Mária***	***Bottlik Zsuzsanna***	***Földi Imre***	***Földi Ráfael***	***Földi Rozália***
1785-?	1786-?	1790-?	1791-?	1793-?	1795-?	1797-?	1798-?	1793-?	1796-?	1801-?

Weszprémi István halála előtt több könyvét a Debreceni Református Kollégiumnak ajándékozta. Így is 667 darabból álló könyvtárat hagyott hátra, melyek közt XVI., XVII. és XVIII. századi magyar és külföldi művek voltak. Témájukat illetően voltak életrajzi, szépirodalmi, nyelvtani, jogi, egyetemes történeti, bölcsészeti, vallási, természettani, orvosi, állatorvosi, szülészeti, járványtani, növénytani könyvek, illetve folyóiratok. Özvegye halálát követő árverésen a doktor elég sok könyvét Kölcsey Ferenc vásárolta meg. De sajnos vannak könyvek, melyekről nincs tudomásunk, hogy hová kerültek. A folyóiratok közt nemcsak magyar, hanem latin, francia, angol, német nyelvűek is voltak. A javai közt volt rengeteg arany- és ezüstnemű – kelyhek, poharak, érmék – ötvös gombok, bútorok, ruhaneműk, konyhai és gazdasági felszerelések. A Várad (Piac) utcai házát Oláh János vásárolta meg. A lakóházán túl volt öt és fél kapás szőlője és gyümölcsöse, három nyilas (kb. 15-16 magyar hold) földje, 4 kas méhe, 4 fejős tehene, 4 gulyabeli marhája és 3 lova.

Orvos létére szembesülnie kellett azzal, hogy nemcsak a városban élő betegeit, hanem közvetlen családtagjait is korán el kellett temetnie. A sok-sok gyász közt a barátok, a munka, az írás és a könyvek nyújtottak számára egy kis mentsvárat. Weszprémi háza egyfajta kultúraközpontnak számított Debrecenben. Sokirányú érdeklődése, tudása és históriai témájú művei alapján joggal illeti meg a történészi, sőt orvos-történészi jelző is, amelynek leghitelesebb bizonyítéka a négykötetes orvos életrajzi lexikona.

Ismertségének fénye mára annyira elhalványult, hogy még egyes debreceni lakosok sem tudják, hogy kiről is van elnevezve a Nagyerdő egyik utcája. Ennek kapcsán kívánom írásom második részében feleleveníteni Weszprémi István munkásságát.

Károlyi György kapcsolódása Debrecenhez és a bihari térséghez

Fazekas Rózsa
történész, ny. főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem

Az Északkelet-Magyarországon a legnagyobb birtokállománnyal rendelkező Károlyi család befolyása a 18. század közepére messze túlnyúlt ősi szállásterületük, Szatmár megye határain. Megyéjük politikai életében főispánokként már több mint egy évszázada meghatározó szerepet játszottak, de a grófi címet megszerző Károlyi Sándor kilépett a regionális keretek közül, és az országos politika alakításában is fontos tényezővé vált. Utódai, fia, Ferenc és unokája, Antal az örökségüket jó gazdaként kezelték. Főleg Antal törlesztette nagyapja[1] és apja[2] nagyszabású birtokvásárlásai miatt felhalmozódott adósságállományt, Harruckern Jozefával kötött házasságával pedig mintegy 120 ezer katasztrális holddal gyarapította családja földvagyonát a Dél-Alföldön.

A rangemelkedés, a vagyongyarapodás, az országos tisztségek elnyerése a Károlyi család életmódjának és kötődéseinek megváltozását is maga után vonta. Mint Szatmár megye főispánjai szoros kapcsolatot ápoltak nem csak saját, de a szomszédos törvényhatóságok jómódú középnemesi famíliáival is. Károlyi Sándor számára nagy kihívást jelentett életének rövid időn belüli gyors átalakulása. A bécsi arisztokrata körökben idegenül mozgott, aminek számos oka volt, többek között német nyelvtudásának hiányossága. Saját keserű tapasztalatai arra ösztönözték, hogy unokája már meg tudjon felelni a megváltozott követelményeknek. Fontosnak tartotta az idegen nyelvek, mindenekelőtt a német ismeretét, és a nagyvilági életben való otthonos mozgáshoz szükséges tudás elsajátítását, de ez nem okozhatta a „jó" magyar szokások feladását. Ez a törekvés a későbbi nemzedékek nevelési célkitűzései között is szerepelt.

Károlyi Antal és fia, József a 18. század második felében már képesek voltak a család rangjához illő reprezentációra, és utóbbi házassága Waldstein-Wartenberg Erzsébettel, de még inkább gyermekei családalapítása azt mutatja, hogy két emberöltő alatt nemcsak a magyar, hanem az európai arisztokrácia körében is jó „partinak" számítottak.

---

[1] Károlyi Sándor tartozásai halála után 596 018 pengő forintot tettek ki, amihez hozzájött még az évi 22–26 ezer forint kamat, miközben bevételei 25 ezer forint körül mozogtak.

[2] Károlyi Ferenc folytatta apja birtokgyarapító tevékenységét, és 565 137 pengő forint adósságot hagyott örököseire.

A család megváltozott státusza a szülőföldhöz való kötődés meglazulását vonta maga után. Nagykároly évszázadokon át a Károlyiak rezidenciális birtokközpontja volt, de a 18. század második felétől szezonális tartózkodási hellyé vált. Károlyi Antal – fia születésének örömére – 1768-ban Pesten megvette a Harruckern-ház szomszédságában lévő palotát, hogy az ország központjává váló városban is legyen a családnak egy rezidenciája, amelyet társasági életük méltó színterévé kívánt tenni. Mivel hivatali kötelessége Bécshez kötötte, egyre több időt töltöttek a felesége örökségeként rájuk szállt Kärntner Strasse-i palotában. Apja halála után Károlyi József Pestről Bécsbe költözött, és itt születtek gyermekei. Első kislánya négyévesen elhunyt, de három fia – István, Lajos és György –, valamint három lánya – Mária, Franciska és Jozefa –, akik gyermekkorukat főleg Bécsben töltötték, felnőttek és biztosították a család fennmaradását. Apjuk korai halála után anyjuk 1807-ben férjhez ment gróf Keglevich Ágostonhoz,[3] aki anyjukkal közösen gyakorolta a gyámi jogokat. Károlyi József végrendeletében kikötötte, hogy gyermekeit magyar szellemben neveljék. Kívánságát felesége teljesítette, és 1808-ban hazaköltöztek. Az 1803-ban kezdődött tragédiák sora nem ért véget, mert a Károlyi gyerekek 1813-ban először az anyjukat, majd az év végén gyámapjukat is elvesztették. A király 1813. november 10-én nagybátyjukat, Waldstein Emánuelt nevezte ki gyámjukká, aki István nagykorúságáig, 1821. november 18-ig látta el a feladatot. 1826-ban a legfiatalabb fivér, György is nagykorúvá vált. Miután 1824-ben kiadták a leányok részét, 1827 augusztusában több éves előkészítő munka után sor került a több generáció óta osztatlan birtokkomplexum egyenlő arányban való felosztására a három fiútestvér között. A közös terhek, a folyamatban lévő perek és egyéb szükségek fedezésére 1862-ig a birtokok egy részét közös kezelésben hagyták.

A Szatmár megyében és a szomszédos területeken, valamint a Békés és Csongrád megyében fekvő birtokokból mindhárom Károlyi gróf részesült. Ezenkívül Istváné lett a Pest megyei fóti uradalom, Lajosé a felvidéki Nyitra megyében lévő tótmegyeri uradalom. Mivel a három fivér örökrészének becsértéke kismértékben eltért egymástól, a különbségeket főleg cserék útján egyenlítették ki. István és György a pesti palotában bírt egyharmad részét átengedte Lajosnak, így a belvárosi ház Lajosé lett, amelyet pénzügyi gondjai miatt 1831-ben adott el Györgynek. Az Üllői úti két majorház szintén kölcsönös lemondások révén végül György birtokába került. Az István és György rátája közötti értékkülönbség fejében István átadta öccsének a tarcali birtokokból őt illető egyharmad részt, aminek értéke 6739 Pft 30 kr volt. Ezenkívül 32 évre zálogba adta a kéci urada-

[3] A Keglevich Ágostonnal kötött házasságból 1808. október 12-én egy kislány született, Auguszta, akit Gusztinak becéztek, és neve gyakran előfordul Károlyi György naplójában, mert Lajos bátyja mellett, ő állt a legközelebb hozzá a testvérei közül. Első férje Szapáry Antal volt, akitől elvált, hogy feleségül mehessen Batthyány Kázmérhoz.

lom helységei közül a Bihar megyében fekvő Kécet és Dédát, valamint a Közép-Szolnok megyéhez tartozó Peért, Csányt, Úsztatót, Csaholyt és Balázsházát, az Etei, valamint a Zölcsei pusztát, amelyeknek becsértéke összesen 67 235 Pft 53 kr-t tett ki.[4]

A zálogos évek letelte után, 1859-ben Károlyi György egyezséget kötött István fiával, Sándorral, mint apja meghatalmazottjával, amelynek értelmében 10 500 osztrák értékű forint és 57 ezer forint névértékű úrbéri földtehermentesítési kötvény lefizetése fejében az uradalom a tulajdonává vált.[5]

A kéci uradalom Bihar megyei részei: Kéc és Déda

Károlyi György kéci uradalmának bevételeit a nagykárolyi kerület többi uradalmáéval, a nagykárolyival, a nyírbátorival és a béltekivel együtt kezelték, ezért befizetéseinek, vagyis jövedelemtermelő képességének meghatározása a főkönyvek adatai alapján nem lehetséges. A birtokosztályhoz készített kimutatás szerint évi tiszta jövedelmét 1827-ben 2102 Pft 45 kr-ra becsülték az erdőn kívül, amelynek közel a felét a két legértékesebb Bihar megyei település adta: Kéc 731 Pft 29 kr-t, Déda 306 Pft 28 kr-t.[6] Az uradalmait rendszeresen, évente egyszer-kétszer látogató gróf az 1820-as évek végén, és az 1830-as évek első felében keveset tett a gazdálkodás színvonalának és jövedelmezőségének növeléséért, sokat utazott, hogy tapasztalatokat gyűjtsön, és aktívan részt vett a közéletben. De miután hazatért másfél éves itáliai és közel-keleti utazásáról, figyelme középpontjába a gazdálkodás hatékonyságának az emelése került. 1835-ben beutazta birtokait, és felmérte állapotukat. A kéci uradalomról ezt jegyezte fel naplójába: „Megjártam Dédát és délután Úsztatót, Csányt és Peért, az egész Közép-Szolnokban fekvő jószágomat. Sok örömem benne nem volt, mert a gazdaság még nagyon gyenge karban vagyon."[7]

A továbbiakban az uradalom két legfontosabb Bihar megyéhez tartozó településének, Kécnek és Dédának a bemutatásával foglalkozunk, amelyeket Károlyi Ferenc 1746. december 24-én szerzett meg az ecsedi donáció részeként. Korábban a Rákóczi, majd az Aspremont örökséghez tartoztak. Mindkét helység egészen Károlyi Györgyé volt. Kéc az érmelléki hegyek között, Déda pedig az

[4] A Biharral szomszédos Közép-Szolnok megyei uradalomrész úrbéri állománya az 1850-es évek elején összesen 1196 katasztrális hold 865 négyszögöl volt, amely után kármentesítésben részesült.

[5] Éble Gábor–Pettkó Béla: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története, I-II. Bp., 1911. (a továbbiakban Éble–Pettkó, 1911.) 46–56.

[6] Uo.

[7] Gróf Károlyi György naplófeljegyzései, 1833–1836. Szerk. Fazekas Rózsa. Nyíregyháza, 2002. (a továbbiakban KGYN 2002.) 256.

érmelléki hegyek alatt, a Berettyó mellett, a Debrecenből az Erdélybe vivő postaútban feküdt. Természeti adottságaik kedveztek a szőlőtermesztésnek.

Az 1827-es birtokosztályhoz készült községenkénti felmérés és értékbecslés szerint Kécen 48 egész sessiót bírt az uraság, amelyen 125 házas gazda és 28 házas zsellér osztozott, ezenkívül 6 házatlan zsellér lakott a községben. Egy egész telekhez 28 hold szántóföld és 12 hold rét tarozott. Egy hold 1100 négyszögöllel számíttatott. A falu határában lévő Nagyerdőben 922 holdat közös legelőként hasznosítottak. A helység lakói rendelkeztek még 81 ½ hold dézsmás szőlővel.

Az uraság saját kezelésű földjének számított 103 14/100 hold remanenciális föld, 224 6/16 hold majorsági szántó, 34 15/16 hold rét, 13 10/16 hold szőlő és 3 12/16 hold gyümölcsös. Ezenkívül a tiszti lakás telke, a csűrös kert, a cselédház, a pálinkaház, a sertésakol és a jágerház telkei összesen 16 14/16 holdat tettek ki. A kéci uradalomhoz tartozó 1653 905/1600 katasztrális hold erdőből 1304 1500/1600 kh Kéc határában terült el. Fényes Elek 1851-ben megjelent munkájában Kécről azt tartotta érdemesnek megemlíteni, hogy „szeszgyára, jó földje és szőleje" van.

Déda sessióinak száma 12 6/16 volt, amelyen 31 gazda és 6 házas zsellér lakott. Kéchez hasonlóan egy egész telek 28 hold szántóból és 12 hold rétből állt. A község rendelkezett 229 5/16 hold hegyi szőlővel. A szőlőből erős és tartós fehér bort készítettek. A termésből kilencedet adtak az uraságnak.

Az uraság összesen 55 11/16 hold allodiális kaszálót és 34 hold szőlőt birtokolt. A szőlőben volt egy kőpince borházzal. Az uradalmi épületek – a kuriális ház borházzal egy fedél alatt egy istállóval és szekérszínnel, egy bivalyistálló, egy korcsmaház istállóval és pálinkaházzal – arról árulkodnak, hogy Dédán is a borkészítés és a pálinkafőzés végtermékeinek árusításából származott a jövedelem jelentős része.[8]

Fényes Elek Dédára vonatkozó részletes adatközlése lehetővé teszi, hogy pontosabb képet alkothassunk az úrbéres és az allodiális földek arányáról és a természetföldrajzi adottságokról.[9]

A falu határa összesen 634 holdat tett ki. Az úrbéres szántó 162, a kaszáló 155, a dézsmás szőlő 110, összesen 427 hold. A majorsági szántó 5, a kaszáló 80, a szőlő 52, összesen 137 hold. Mivel a község nem rendelkezett legelővel és erdővel, ezért a mintegy 70 holdnyi gazos, cserjés területet a rétek felszabadulása után legelőnek használták. Fényes Elek közlése szerint a falu „földje szurkos, agyagos, kövecses, szinte munkálhatlan, s azért leginkább tengerit terem, de

[8] Éble–Pettkó, 1911. 46–56.

[9] Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyes-orszagleirasok-81A15/fenyes-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/d-857D5/deda-85830/ Letöltés: 2023. 08. 15.

keveset".[10] A Berettyó keresztülfolyt a kaszálókon, ami egyszerre lehetett áldás és átok, mert védte a kiszáradástól, de árvíz idején elöntötte és használhatatlanná tette.

Bár 1827-ben nem találunk a juhtenyésztésre utaló urasági épületeket, és Fényes Elek sem említette, más források bizonyítják, hogy ebből az uradalomból sem hiányzott. A bevételeket és a kiadásokat tartalmazó főkönyvek 1827 és 1870 között azt mutatják, hogy változó súllyal ugyan, de Károlyi jövedelmének legnagyobb része a gyapjú értékesítéséből származott.

Flekl Károly jószágigazgató 1839-es januári, és 1846-os februári gazdasági beszámolójában fontos adatokat szolgáltatott a kéci uradalom juhállományára vonatkozóan is. 1846-ban Kéc, Peér és Úsztató határában 3000 juhot tartottak.[11] A juhtartás körülményei a nagykárolyi kerület egyetlen uradalmában, így a kéciben sem voltak ideálisak. Az 1839-ben adott jellemzés visszatérő problémára hívta fel a figyelmet: „Juhaink ez évi szaporodása szerencsés kezdetet vett, ugyanis a károlyi urodalomban már 1800 szép bárányaink ellettek, a bátoriban és béltekiben kisebb számmal, de szerencsés az elletés. Azonban sajnosan kell jelentenem, hogy a kéci urodalmi juhokban a métely[12] mutatkozik, mely nyavalya eddig orvosolhatatlan lévén, még szerencsének fogom tartani, ha 500 darab veszteséggel a veszedelembül kimenekedünk. Az Ér menti rétek legelésiben (mely szorosan el van tiltva) keresem a veszély okát, ahol egyízben a juhokat magam is találtam. Az ottani tisztségnek gondatlanságát és ügyetlenségit sem lehet menteni. Fájdalom, hogy az ember oly gyakorta azokban, kikre valamit bíz, csalódik, amit a kéci tisztségrül bízvást elmondhatok."[13]

Csak 1858-ból maradt fenn olyan főkönyvi kimutatás, amely részletezi, hogy az egyes uradalmakból mennyi gyapjú érkezett és mennyiért adták el. A gyapjút ebben az évben a Schossberger és fiai pesti nagykereskedőcég vásárolta fel.

[10] Uo.

[11] MNL OL P 398. 18 217. Flekl Károly levele Károlyi Györgynek, Nagykároly, 1846. február 25.

[12] A métely kór előidézője a májmétely és a lándzsaalakú métely volt, amelynek betokozódott álcáit a takarmánnyal szedték fel az állatok. A mételyt gyógyítani nem lehetett. A betegség megelőzésének egyetlen módja, hogy az állatokat nem hajtják vizenyős, posványos legelőre, illetve nem etetnek velük árvízjárta, beiszapolódott szénát, ami tele volt métellyel megfertőződött gazdaállatkákkal, pl. csigákkal.

[13] MNL OL P 398. 18 207. Flekl Károly levele Károlyi Györgynek, Nagykároly, 1839. január 17.

Az 1858. évi gyapjúértékesítés[14]

Uradalom neve	Gyapjú			
	mennyisége		értéke	
	bécsi q	%-ban	Pft	kr
Nagykárolyi	123,57	11,6	18 535	57
Nyírbátori	62,60	5,9	9390	–
Bélteki	47,91	4,5	7187	02
Kéci	18,27	1,7	2741	33
Orosházi	380,94	35,7	57 142	09
Debrői	331,48	31,1	46 407	13
Csurgói	101,52	9,5	15 228	–
Összesen	1066,29	100	156 630	114

Az 1848. évi áprilisi törvények elhárították a legfőbb akadályokat a polgári átalakulás útjából. A jobbágyfelszabadításról szóló törvény megszüntette az úrbéri szolgáltatásokat, az úrbéres jobbágytelkek eddigi használóik tulajdonává váltak. A földesurak kárpótlásban részesültek, amelynek módjáról a későbbiekben akartak törvényt hozni. A szabadságharc bukása miatt a jobbágyfelszabadítás és a földesúri kárpótlás Ferenc József 1853. évi pátensei alapján zajlott le. Az 1850-es évek közepétől az 1860-as évek derekáig megtörtént a birtokrendezés, amely során szétválasztották a földesurak és a jobbágyok által közösen használt legelőket és erdőket, valamint döntöttek a vitás földterületek hovatartozásáról. A földesurak az úrbéri szolgáltatásaikat 1848-ban elvesztették, kárpótlásuk viszont csak az 1850-es évek közepén kezdődött meg. A földesúri járadékok tőkésített összegét kamatozó földtehermentesítési kötvényekben kapták meg. Egy egész jobbágytelek után 300–700 pengő forint járt, a zsellérek szolgáltatásaiért pedig egységesen 50 forint. Károlyi egy egész jobbágytelek után 400-tól 650 pengő forintig terjedő kárpótlásban részesült. A földtehermentesítési kötvényeket 1855 és 1860 között kapta kézhez.

A kéci uradalomban a kárpótlás kiszámítása kétféleképpen történt.[15] A birtokos mindkét Bihar megyei községben egy egész telekért 500 Pft kárpótlásban részesült. Kécen 48, Dédán 12 ¾ úrbéres telek után 25 300, illetve 6 825, összesen 32 125 Pft kárpótlás járt. Ebben az összegben benne volt a 26 kéci, valamint

[14] MNL OL P 414. D. Főkönyvek, 1858. Schossberger a gyapjú mázsájáért 150 pengő forintot adott, kivéve a debrőit, amelyért 140 forintot fizetett. A debrői gyapjúért mindig kevesebbet ígértek a kereskedők. 1 bécsi q=100 font, 1 font 0,56 kg, 1 pengő forint=60 krajcár

[15] Mivel Erdélyben nem vezették be az urbáriumot, ott a kárpótlást az úrbéres földek terjedelme alapján határozták meg. A kéci uradalom Közép-Szolnok megyében lévő úrbériségeiért (1196 865/1600 kh) 24 806 Pft 50 kr földtehermentesítés és 11 783 Pft 14 kr kamat járt.

a 9 dédai zsellér szolgáltatásainak megváltása is. A 32 100 Pft névértékű földtehermentesítési kötvényt és a 25 Pft készpénzt 1856 januárjában vette át. A kötvények után 1848. május 1-jétől 5%-os kamat járt. A 9400 Pft névértékű kötvények már 1855. december 4-én megérkeztek a nagykárolyi pénztárba, ahonnan a pesti pénztárba kerültek. 1040 Pft 37 kr-t készpénzben fizettek ki. A kéci és a dédai földtehermentesi kötvények és az utánuk járó kamatok összesen 42 565 Pft 37 kr-t tettek ki.[16]

Károlyi a többi uradalmához hasonlóan a kécit is igyekezett fejleszteni, de kis mérete, az egyes részek közötti távolság és a kedvezőtlen természetföldrajzi adottságok miatt itt nem ért el számottevő eredményt.

Debrecen díszpolgára

Károlyi György úti jegyzeteiben egy-egy városról, vidékről rövid, találó megjegyzéseket tett, amelyek értékítéletét is magukban foglalták. Debrecenről nem rendelkezünk ilyen leírással, ezért egy angol utazó, John Paget benyomásait idézzük 1835-ből, akivel Károlyi is találkozott Pesten. „Az ötvenezer lakosú Debrecen az Alföld fővárosa. Egyes utazók ugyan Európa legnagyobb falujának szokták nevezni, s valóban rá is szolgál erre a névre. Széles, kövezetlen utcáival, földszintes házaival nemigen emlékeztet azokra a helységekre, amelyeket Európában városnak szokás tekinteni, ráadásul országút sincs a közelében. Esős időben az egész város egyetlen sártenger, a katonatisztek, akiknek szállása az utca egyik oldalán van, kénytelenek lóra ülni, ha át akarnak menni vacsorázni a túloldalra. Kövezett út helyett beérik egyetlen deszkapallóval […]”[17] A későbbi években sem változott sokat a városkép, mert Petőfi is ugyanazt tapasztalta 1847-ben, amit Paget. „Voltál-e már Debrecenben, barátom? Láttad-e e pusztai várost, vagyis e városi pusztaságot? Ha porba vagy sárba akarsz fulladni, csak ide jöjj […]”[18] Bár Debrecenről nem ismerjük Károlyi véleményét, nem sokban különbözhetett a tágabb régió megítélésétől, amelyet még az ország nyugati részéhez viszonyítva is civilizálatlanabbnak tartott, és ezért nem tudta elképzelni az életét Nagykárolyban, a többségében unalmas és műveletlen tekintetes urak társaságában.[19]

---

[16] MNL OL P 414. Lad. 6.

[17] John Paget: Magyarország és Erdély. Szerk. Maller Sándor. Bp., 1987. 154.
John Paget (1808–1892) Orvosnak tanult, de 1835-ben a Grand Tour során Rómában megismerkedett Wesselényi Polixéniával. Miután Polixénia elvált, 1837-ben feleségül vette, Erdélyben telepedett le, és mintaszerű gazdálkodást folytatott.

[18] Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Úti levelek Kerényi Frigyeshez. Debrecen, 1847. május 14.
https://mek.oszk.hu/05900/05911/05911.htm#112 Letöltés: 2023. 08. 19.

[19] KGYN 2002. 262., 269.

A Károlyiak a 19. század eleje óta rendelkeztek házzal Debrecenben, amely az 1827. évi osztálykor Károlyi György tulajdonába került. A Csapó utcában lévő házat 1810 augusztusában Tatay József orvosdoktortól vették meg 5000 pengő forintért. A következő évben Kiss Józseftől sikerült megszerezni a mellette fekvő házat is a telekkel együtt, amelyet korábban Gönczy Sámuel örökösei adtak el neki 18 ezer pengő forintért. Az egyesített két telekhez a Hortobágy felé vezető úton bal felől, közel a Látókép csárdához egy árokkal körülvett 27 köblös szántóföld is tartozott. A rajta lévő gazdasági épületeket 4945 pengő forint 14 krajcárra becsülték. Károlyi György halála után örökösei 19 200 osztrák értékű forintért Knoll Pálnak adták el.[20]

Károlyi György számára a debreceni ház fontos pihenőhelynek számított a Pest és a Nagykároly közötti „már jól esmert és magában legunalmasabb”[21] hosszú úton. 1840. július 19-i leveléből megtudhatjuk, hogy hogyan szervezte meg útjait. „Az utazó kocsim, melyet múltkor Pesten hagytam, rendben legyen, hogy az úton bajom ne legyen vele” – utasította titkárát, Bártfay Lászlót, akinek a forspont lovak megrendeléséről is gondoskodnia kellett. „Augusztus 2-án öt órakor reggel Üllőn a korcsmáros lovait, 8-kor Cegléden, 11-kor Szolnokon, 2-kor Törökszentmiklóson, 4-kor Kisújszálláson, 6-kor Karcagon, 8-kor Nádudvaron, 11-kor Szoboszlón. S így hajnalban Debrecenben leszek, ha az utak engedik.”[22] Az utak állapota nemcsak Debrecenben hagyott kívánnivalót maga után, hanem az egész országban, de az Alföldön különösen. Épített utak nem lévén, ősszel és tavasszal a sár lassította a közlekedést, nyáron pedig a porral kellett megküzdeni. A fárasztó út után a debreceni ház nemcsak az otthon kényelmét nyújtotta Károlyi számára, hanem azt is biztosította, hogy zökkenőmentesen végezhesse munkáját, hiszen leveleit mindig a tartózkodási helyére irányíttatta. 1835. augusztus másodikáról és a következő napról szóló naplóbejegyzésében így írt a debreceni házban töltött időről: „Ott egypár órát aludtam, s a félnapot szinte ott töltöttem, egy rakás levelek írása egész délig elfoglalt, délután pedig utamat folytattam […]”[23]

A Nagykárolyba való utazásokon kívül két olyan alkalmat ismerünk, amikor gyakrabban megfordulhatott Debrecenben, és hosszabb időt tölthetett a házban. A pesti jogi egyetem elvégzése után 1820 júniusában bevonult katonának. Az alig három éves szolgálatot Karacsay Sándor alatt a császári ulánusoknál kezdte, majd a Württemberg huszárokhoz került, onnan 1821 tavaszán már főhadnagyként érkezett a Simonyi József vezette Hessen-Homburg huszárezredhez. A lovasszázadokat Diószegen, Békésen, Nyíregyházán, Vásárhelyen, Deb-

[20] Éble–Pettkó, 1911. 158–159.
[21] KGYN 2002. 248.
[22] MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 296–97. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Bécs, 1840. július 19.
[23] KGYN 2002. 248.

recenben és Böszörményben szállásolták el, a központ Debrecenben volt. Az ezred tisztikarában ismerkedett meg Széchenyi Istvánnal, aki 1820. április 16-tól szolgált a Debrecentől mintegy 4 magyar mérföldre (45,2 km) lévő Diószegen állomásozó században. Károlyi György itt is csak néhány hónapot töltött, mert 1822-től már Estei Ferdinánd főparancsnoksága mellett alkalmazták.[24] Ez a néhány hónap mégis sorsdöntő volt az életében, mert a Széchenyi Istvánnal és Wesselényi Miklóssal való találkozás alapvetően meghatározta a továbbiakban élet- és gondolkodásmódjának alakulását. Debreceni tartózkodásának részleteit nem ismerjük.

Miután Széchenyit a király 1845-ben kinevezte a Helytartótanács közlekedési ügyosztályának az élére, nagy lendülettel fogott hozzá a Tisza és mellékfolyóinak szabályozási munkáihoz. Károlyi Györgynek is érdekében állt a folyók szabályozása, mert a Szabolcs, Szatmár, Bereg, illetve Békés és Csongrád megyében fekvő birtokaiban sok kárt tettek az árvizek, ezért aktívan részt vett a szervező munkában. 1845-ben a Békés Megyei Kőrös-szabályozási Társulat, 1846 januárjában a Csongrád-szegedi Tisza-szabályozási Társulat elnökévé választották. Az eddig megalakult regionális ármentesítő társulatok munkájának összehangolására 1846. január végén a pesti Károlyi-palotában létrehozták a Tiszavölgyi Társulatot, és a központi választmány elnökévé Károlyi Györgyöt választották.[25] 1846-ban két Debrecenből írt levelét ismerjük, amelyek a Tisza-szabályozási munkákat érintették. Április 15-én arra kérte Bártfay Lászlót, hogy készíttessen a társulat számára egy pecsétet. Mint mindig, most is aprólékosan leírta, hogy mit szeretne. A pecsét legyen egyszerű: „Tiszavölgyi Társulat. Körülirat gyanánt pedig Központi Választmány. Talán a közepét nagyobb betűkkel, a körüliratot pedig currens betűkkel".[26] Augusztus 7-én bosszankodva számolt be arról, hogy a tervezettnél több időt kellett a városban töltenie, és érdemi döntések nem születtek a 3-án kezdődött közgyűlésen: „… egy heti tanácskozásnak csak az lett az eredménye, hogy őexcellenciája [Széchenyi István] és a központi választmány teljes hatalommal ruháztassanak föl egész a jövő januári nagygyűlésig, és a munka minél előbb kezdessék meg. Ily eredményt persze egynapi tanácskozás hozhatott volna, annyival inkább, hogy sokan ezt csakugyan első napon is proponálták, de akkor nem tetszett."[27] Ahhoz pedig, hogy a munkák mielőbb elkezdődhessenek, az alapszabály vita helyett lényegi döntéseket sürge-

[24] Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége 1825–1849. I. rész. In: Folia Historica, 1993. (a továbbiakban Baják, 1993.) 108.

[25] Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége 1825–1849. II. rész. In: Folia Historica, 1996–1997. (a továbbiakban Baják, 1996–1997.) 24–25.

[26] MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 470. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Debrecen, 1846. április 15.

[27] MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 47. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Debrecen, 1846. augusztus 7.

tett. A siker kulcsa szerinte a hitel és annak garanciája. Augusztus 16-i, már Sárospatakról keltezett leveléből megtudjuk, hogy a napokban Tiszadobra indulnak, ahol megkezdődnek a munkák.[28] Károlyi sok időt és energiát fordított közéleti feladatainak ellátására, családjának pedig nélkülöznie kellett jelenlétét. 1846 szeptemberében emiatt szemrehányást tett magának, amikor ezt írta: „Ezen nyár rám nézve igen kedvetlen volt. Örökké hol a Tisza-szabályozásban, hol a megyémben járni-kelni voltam kénytelen, úgy a családomat egész nyáron csak egypár nap óta láthatom."[29]

Károlyi György közéleti tevékenységét ismerték és elismerték a reformkorban, aminek egyik példája, hogy Debrecen város tanácsa és választott közönsége 1844. június 17-én tartott közös ülésen díszpolgárrá választotta. A nagyrabecsülésnek ez a megnyilvánulási formája a reformkorban kezdett elterjedni. Debrecenben először 1835-ben ítélték oda a címet, átvéve a más városokban már létező szokást. Írásban nem rögzítették a cím adományozásának szempontjait, így nem tudjuk, hogy mi alapján terjesztették elő a jelöltet. A cím semmilyen kötelezettséggel nem járt.

Az 1835 és 1849 között kitüntetett 15 személy közül az első kilenc az északkelet-magyarországi régióhoz tartozó megyék főispánja vagy főispáni helytartója (4 fő), Debrecen királyi biztosa (2 fő), Bihar megye országgyűlési követe (1 fő), a tiszántúli kerületi tábla elnöke (1 fő) és egy táblabíró volt. Beöthy Ödön kivételével konzervatív beállítottságú politikusok, tisztségviselők. A reformkori politikai küzdelmek hatása és a város vezetőinek fokozatos orientációváltozása figyelhető meg a következő négy díszpolgár kiválasztásában: Károlyi György (1844), Deák Ferenc (1845), Széchenyi István (1845) és Kossuth Lajos (1848).[30] Károlyi György politikusi teljesítménye nem mérhető a másik három személyéhez. A közjó szolgálatában végzett tevékenysége viszont igen. Károlyi erkölcsi kötelességének érezte a köz javáért munkálkodni, illetve a bajba jutott vagy sérelmet szenvedett embereken segíteni, cserében azért a gazdagságért, amivel az isteni gondviselés elhalmozta.[31] Azt gondolta, hogy „ahol közszükséglet áll elő, a magánérdeknek vagy csupán kényelemnek félre kell vonulnia",[32] és ennek

[28] MNL OL P 414. B. Lad. 7. No. 2. 249–250. fol. Károlyi György levele Bártfay Lászlónak, Sárospatak, 1846. augusztus 16. Augusztus 27-én Tiszadobon az urkomi magaslat mellett Széchenyi István ünnepélyes kapavágásával kezdetét vette a Tisza szabályozása.

[29] Baják, 1996–1997. 25.

[30] Gazdag István: Debreceni díszpolgárok. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Évkönyv. Szerk. Gazdag István. Debrecen, 1993. 65–66. https://library.hungaricana.hu/hu/view/HABM_Evk_20/?query=SZO%3D(d%C3%ADszp*)&pg=58&layout=s Letöltés: 2023. 08. 10.

[31] KGYN 2002. 249–250.

[32] Baják, 1993. 107.

szellemében cselekedett. A város vezetői ezt, az ország javát szolgáló önzetlen szolgálatot elismerésre méltónak találták.

*

Mellékletek

Károlyi György debreceni díszpolgári oklevele és a város kísérőlevele[33]

Mi Szabad Királyi Debrecen Városának Főbírája, Polgármestere, Tanácsa, Népszószólója és Választott Hites Közönsége adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik: hogy az alólírt napon és esztendőben méltó tekintetbe vévén azon nagyszerű érdemeket, melyeket méltóságos nagykárolyi gróf Károlyi György úr őnagysága, ő császári királyi apostoli Felségének aranykulcsos híve, tekintetes Békés megye főispánja a haza eránt magának szerzett, önként vonattatva, mindenkor használni minden alkalmat a hon javára áldozatokkal is járulhatni;[34] mely buzgó honszeretetből eredett áldozatainak emlékét midőn már hazánk törvénykönyvei is a késő utódok előtt feledhetetlenné tészik, azoknak elősorolása önként feleslegessé válik. A sokszoros érdemekkel kitűnő méltóságos grófot, ki jelenleg is a hon jobbléténck és virágzásának elősegélésére alakult Nemzeti Gazdasági Egyesületnek elnökségével megtiszteltetve, minden munkásságát és hatását a honnak szenteli, hazafiúi hálaérzetből e szabad királyi városhoz közelebb kapcsolhatni dicsekedésünknek tartván, városunk díszpolgárainak száma közé soroltuk.

Ezen hazafiúi tisztelet nyilvánítására méltóságos gróf úr őnagysága részére kiadván jelen városunk szokott pecsétjével megerősített díszpolgári levelet.

Költ, Debrecenben 1844. június 17-én a Tanács és Választott Hites Közönség együtt tartott gyűlésünkből

Kiadta Pfansmid Károly
főjegyző

---

[33] MNL OL P 395. III. 41/1-2. A forrásokat a mai helyesírás szabályai szerint szöveghűen közöljük.

[34] Egyik alapítója és nagyvonalú mecénása volt Széchenyi mellett a reformkor legszimbolikusabb vállalkozásainak: Pesti Kaszinó (1830-tól Nemzeti), Tudós Társaság, pesti lóversenyzés, Magyar Gazdasági Egyesület, Pesti Magyar Színház (1840-től Nemzeti), Lánchíd. Mint a modernizáció elkötelezett híve, egész életében részt vett minden, az emberek életét gazdagító, jobbá tevő gazdasági-, kulturális-, szociális- és sportegyesület megteremtésében, valamint támogatásában. A teljesség igénye nélkül néhány: Dunagőzhajózási Társaság (1830), Pesti Hazai Első Takarékpénztár (1840), Pesti Cukorgyár Rt. (1844), Védegylet (1844), Pesti Nemzeti Vívó Intézet (1825), Pesti Testgyakorló Intézet (1839), Pest-budai Hangászegyesület (1836), Kisdedóvó Intézeteket Terjesztő Egyesület (1842), Vakok Pesti Intézete (1842), Pesti Jóltevő Asszonyi Egyesület stb. Ezenkívül pénzt adott a pesti szegények és éhezők segélyezésére, a pesti szegény gyermekkórházra vagy a pesti koldulás megszüntetésére. Uradalmaiban számos egyházi intézményt támogatott, iskolát és kórházat alapított.

Méltóságos Gróf Császári Királyi Kamarás és Főispán Úr!

Hazafiúi örömérzet foglalja el keblünket jelenleg, midőn előttünk alkalom nyílik nagyságodat, ki magát a haza eránt már eddig is szerzett annyi érdemekkel kitüntette, és kinek honosságával e város dicsekedhetve méltán reménylheti, hogy tanúsított hazafiúi lelkesedésénél fogva e szabad királyi város és ennek lakosai boldogítását és virágzását is jövendőre nézve még inkább szívén hordandja. Polgáraink társulatába foglalhatni, és eszerént a hon eránti vonzalomnál fogva kedves kötelességünket teljesíthetni.

Méltóztasson annálfogva a méltóságos gróf az idemellékelt díszpolgári levelet tőlünk kegyesen úgy fogadni, mint jelét és bizonyságát azon hazafiúi tiszteletnek, mellyel e szabad királyi város nagyságodnak kitűnő érdemei eránt viseltetik.

Kik egyéberánt magunkat és városunkat nagyságodnak kegyességébe ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel maradtunk Debrecenben, június 17-én 1844-ben tartott Tanács és Választott Hites Közönségi gyűlésünkből

Nagyságodnak alázatos szolgái,
szabad királyi Debrecen városa főbírája, polgármestere és tanácsa

*

Károlyi György válaszfogalmazványa[35]

Pozsony, 1844. szeptember 14.

Nemes Városi Tanács és Választott Hites Közönség!

Azon kitüntetés, melyet szabad királyi Debrecen városa bizonyít irántam, midőn f. é. június 17-én tartott gyűlésének határozatából polgárai számába fogad, annál becsesb előttem, mivel ily díszes megkülönböztetésemet egyedül a tisztelt tanács és közönség megelőző kedvezésinek és azon jó véleménynek tulajdoníthatom, melyben egykor őseim e város lakóinál állottanak. De becses az előttem a jövendő tekintetében is, mely mindnyájunkat ama kilátással kecsegtet, hogy a királyi városok tisztulva emelkedő alkotványos intézkedésinknél fogva még szorosabban kapcsoltatván a haza egyeteméhez, valamint ipar és műveltség által a közjólét gyűlhelyeivé válnak, úgy a valódi nemzetiségre is összevetett munkálkodással mindinkább fényt és erőt fognak árasztani.

Hogy a nemes város engem is ily törekvésnek részesévé, ily társulat tagjává megválasztani szíveskedett, fogadja legméltóbb hálámat, köszönetemet. Ki egyébiránt kedvező hajlandóságukba továbbra is ajánlott, minden illendőséggel vagyok, Pozsonyban

a Nemes Városi Tanácsnak és Választott Hites Közönségnek
kész kötelességű polgártársok,
gróf Károlyi György

[35] MNL OL P 395. III. 41/3. A fogalmazványt Károlyi titkára, Bártfay László készítette.

Ami nem kavar fel, az nyomot sem hagy

D. Rácz István beszélgetése Szabó K. István rendezővel, a Csokonai Színház új művészeti vezetőjével

D. Rácz István *Nem ismeretlenül jön Debrecenbe, az utóbbi években több előadást is rendezett a Csokonai Színházban, jól ismeri a társulatot. Valószínűleg a várost is. Tapasztalata szerint mennyire igaz az a sztereotípia, hogy Debrecen konzervatív város?*

Szabó K. István Ady Endre a "maradandóság" városaként emlegette, de ezt ne értsük "maradiságnak", még akkor sem, ha a konzervatív szemléletnek és magatartásnak erős hagyománya van Debrecenben. A cívis konzervativizmus, legalábbis az én meglátásom szerint, mára már nem ugyanaz, mint XIX-XX. századfordulón. Debrecen, mint minden olyan történelmi központ, mely egyben nemzeti értéktárként is funkcionál, a megőrzést, konzerválást kreatív reflexként azonosítja, és úgy is él vele. Gondoljunk bele, hogy ez az értékhalmaz nem jöhetett volna létre, ha az innovációnak nem lett volna itt kibontakozási lehetősége. Bár a sztereotípiát nehéz lesz meghaladni, én mégis úgy érzem, hogy Debrecen egy dinamikus város, nyitott a befogadásra, már amennyiben maga a "gyülttment" valamiféle kényszerképzetből nem lesz kálvinistább a debreceninél. Én szeretném helyén kezelni a dolgokat, nagy lehetőség van egy ilyen értéktárban, élő kulturális organizmusként kell bánni vele, és akkor argumentumként támasztja alá az új értékek születését. Tíz éve visszajárok Debrecenbe rendezni, de közelebb csak néhány hónapja kerülhettem a város szellemi mozgatóihoz, már színházi vezetőként, ami némiképp magyarázza azt, hogy elengedhetetlen a "felkentség" a szószék eléréséhez.

D. Rácz *Mindezeknek a színház szempontjából különös jelentőségük van. Egy tavalyi interjúban nyilatkozta: „Nekünk a közízlés formálása, nevelése lenne a dolgunk, és nem a neki való megfelelés." Eddigi benyomásai alapján mennyire formálható a debreceni közönség? Van-e különbség például Nagyváradhoz vagy Budapesthez képest?*

Szabó K. Bármennyire avíttnak tűnhet ez a megközelítés, én hiszem azt, hogy a színháznak nevelő szerepe van, a deszkán formálódó példázatok életünk legfontosabb eseményeire, sarkalatos pontjaira reflektálnak, azokból merítenek, értelmezést és vitalehetőséget kínálnak. Arra ösztönöznek, hogy szembenézzünk

félelmeinkkel, rákérdeznek felelősségérzetünkre, feltárják egyéni és társadalmi életünk problémás vetületeit. Mert a színház elsősorban önreflexió, s csak aztán "kikapcsolódás", ami igencsak szerencsétlen megjelölése a játék aktusának, hiszen, ha az hivatott performerek és kíváncsi nézők között jön létre, valójában "bekapcsolódást" jelent egy játékrendszerbe. Én ez utóbbi felől közelítek a színházi alkotáshoz, és arra próbálom kapacitálni a nézőt, hogy legyen partnerünk a párbeszédben, a játékban, a keresésben, a "heuréka" momentumokban, a felismerésben.

Nagyvárad és Debrecen nézői tipológiája hasonló, bár a polgári hagyományok alapjait vizsgálva eltérő kulturális beágyazódást találunk (a XIX. század második felében Debrecen polgársága erősen protestáns szellemiségű, míg Nagyvárad polgárosodása római és görög katolikus, református és izraelita gyökerekből táplálkozik), ízlés dolgában mégis egyeztethető a két város nézői igénye. Népszerű volt a zenés színház, de míg Nagyvárad hagyományosan az operettre, Debrecen inkább az operára esküdött. A XX. század hetvenes évei derekán mindkét színházban kacérkodtak az úttörő európai színházi tendenciákkal, Nagyváradon Szabó József Ódzsa román hatásra, Debrecenben Ruszt József lengyel hatásra, de egyik sem ért el a színházi reform szempontjából maradandó sikert. Budapesten más a helyzet, különböző profilú színházak között oszlik meg a közönség, a művészi igényű kő-vagy független színházi műhelyektől a kifejezetten kommerciális kínálatig. Miért okoskodtam ide ezt a kis színháztörténeti összehasonlítást? Mert a közönség ízlésének alakulását csak a színház tartalmi és esztétikai „ajánlata" függvényében vizsgálhatjuk. Eddigi, főleg székelyudvarhelyi, temesvári és nagyváradi tapasztalatom alapján, ki merem jelenteni, hogy a közönség ízlése igenis "formálható". Ehhez kitartó munkára és a nívó szinten tartására van szükség. Forma és tartalom tekintetében differenciálhatunk, de a nívó az legyen állandó. Nem kell a közönséget lenézni, de nem kell túlértékelni sem művészeti tájékozottságát, és a legfontosabb megtalálni a kommunikáció azon formáját, mely által közösséget vállal a mi törekvéseinkkel, és aktív jelenlétével hitelesíti azokat.

D. Rácz *Egy másik interjúban azt mondta, hogy rendezőként gyakorolja „az aranymetszést, tradíció és innováció között". Ezzel egybecseng, amit Mátyássy Szabolcs, a színház új igazgatója mondott köszöntőjében: egyszerre törekednek majd „a helyi hagyományok tiszteletben tartására" és az újításra. Hallhatnánk erről bővebben? Mit jelent az egyik, és mit jelent a másik?*

Szabó K. A hagyomány a hely szellemének kreatív arca, identitásőrző szerepe megkérdőjelezhetetlen. A hagyomány viszont nemcsak azt jelenti, hogy egy örökség változatlan formában van jelen egy közösség életében, hanem azt is, hogy inspirációként szolgál újabb hajtások megjelenésére. Debrecen hagyo-

mánytára gazdag és szerteágazó, etnográfiától az irodalomig, egyházi vagy iskolakultúrától a színházig. Kiváló terepe lehet egy nagyobb szabású kulturális építkezésnek, melyet a színház, mint szinkretikus művészeti forma, jó eséllyel összefoghat.

Én a színház dinamikus formáit keresem. A tényleges megújulás csak akkor lehetséges, ha az nem szakad el a hagyományoktól, hanem az előbbiek továbbgondolásaként jön létre. Így szervesül az új a régivel, és nem törik meg a folyamat.

D. Rácz *Az igazgató azt is nyilatkozta: az új vezetés célja, hogy* ismét *bekapcsolja a színházat Debrecen kulturális életébe. Azért emeltem ki az ismét szót, mert ez azt sugallja: a színház egykor volt presztízsét kell helyreállítani. Jól értem? Mennyi és milyen tennivalót látnak ezen a téren?*

Szabó K. A színház, jó esetben, társadalmi fórum, találkozási pont, a szabad gondolat megnyilvánulási tere. Képesek vagyunk, és az intézmény kibővített infrastruktúrája által, a lehetőségünk is megvan arra, hogy a város meghatározó kulturális platformjaként erősítsük azt a hálózatot, mely Debrecen kulturális „vérkeringését" alkotja. Mátyássy Szabolcs kollégámmal éppen erre a feladatra vállalkoztunk, újrapozícionálni a Csokonai Nemzeti Színházat, mint Debrecen város kulturális origóját, ahol otthonra talál irodalom, zene, tánc és a művészi önkifejezés megannyi formája. Az utóbbi években, számos, az intézményi működést hátráltató okból kifolyólag, a színház szeparálódott, elszigetelődött, és ez komoly presztízsveszteséghez vezetett. A közönség elbizonytalanodott, a társintézmények közötti természetes szimbiózis megbomlott, eljött az ideje az újraszervezésnek. Vissza kell állítanunk a színház bérletrendszerét, mely az elmúlt három évben szinte teljesen leépült, hatékony média- és marketingstratégiával kell megerősítenünk a színház jelenlétét a köztudatban. Regionális viszonylatban is növelnünk kell hatókörünket, mind a vendégjátékok, fesztiváljelenlétek tekintetében, mind a hozzánk beáramló új színházi tartalmakat és közönséget illetően. A háromtagozatos intézmény (próza, opera, tánc) szélesebb műfaji merítést kínál, ugyanakkor változatosabb együttműködési lehetőségeket is jelent, és ez már önmagában is inspiráló lehet egy Nemzetközi Összművészeti Biennálé megszervezésére Debrecenben, a már meglévő és továbbgondolt Magdafeszt és Deszka Fesztiválok mellett.

D. Rácz *Érdekes időszakban vették át a színház irányítását: szeptemberben nyílt a felújított Csokonai Teátrum, a Csokonai Fórum pedig még szintén csak egy éve nyílt, mondhatni mostanra kezdik belakni. A közönség véleménye megoszlik róla, többnyire jó és rossz vonatkozásait egyaránt említik. A művészeti vezetőnek nyilván nem dolga, hogy az előtér tükörpadlójáról vagy a büfé hiányáról nyilatkoz-*

zon, de kíváncsi vagyok a véleményére a két teremről. Van-e rá esély, hogy idővel a Kóti Árpád Terem ugyanolyan kultikus hellyé válik, mint korábban a Stúdiószínpad?

Szabó K. A Horváth Árpád Stúdiószínpad sokáig a formabontás, a színházi kísérletek szigete volt. Általában, hasonló méretű terekben találkozhatunk a kortárs magyar dráma legfrissebb darabjaival vagy a klasszikus drámairodalom merészebb újraértelmezéseivel. Azt gondolom, nemcsak, hogy szükség van a színházi formanyelv állandó újraértékelésére, de tágítani kell az élő művészetről folytatott párbeszéd körét, és ebbe a körbe egyre nagyobb számú közönséget bevonni. Akkor beszélhetünk virágzó magyar színházi kultúráról, ha a méltán népszerű, klasszikussá vált zenés művek mellett, megközelítő mozgósító erővel tudunk bemutatni kortárs drámai műveket is. Terveink szerint a Kóti Árpád Terem, valódi színházi laboratóriumként, a pályakezdő fiatal alkotók kísérleti terepe lesz, és izgalmas előadások sora teszi azt kultikussá egy új nemzedék számára.

D. Rácz *Hadd kérdezzem saját rendezéseiről is. Feltűnő, hogy milyen fontos darabválasztásaiban és rendezéseiben a tragikomikus. Tudatos választás ez? Vonzódik ehhez és rokon minőségeihez, az abszurdhoz és a groteszkhez?*

Szabó K. A tragikum és a komikum együtt alkotnak teljes képet, hiszen a magasztosban kódolva van a bukás bizonyossága, és az leginkább dicstelen, a nevetségesben meg benne foglaltatik a tragikus vétség. Az élet önmagában egy tragikus aktus, egyirányú út a fizikai megsemmisülés felé, ennek abszurdumát felfogni csak erős hittel vagy egészséges humorérzékkel lehet. De nem árt, ha mindkettő megvan. Szokás az abszurdot valamiféle elvont valóságérzékelésként, művészi zsákutcaként aposztrofálni; véleményem szerint viszont a legközelebb áll az ember és az emberi lét valóságos ábrázolásához. Az abszurd, vagy ahogyan az a magyar drámairodalomban inkább csak groteszkként azonosítható, görbe tükörként mutat valós képet rólunk, relatív igazságainkról, ellentmondásainkról, torz arányérzékelésünkről. Személy szerint nem rajongok a héroszokért, de annál inkább a bolondokért, mert ők valóban alkalmasak a tisztánlátásra.

D. Rácz *Egyszer azt nyilatkozta, hogy rendezéseiben a szöveg mellett mindig meghatározó szerepe van a látványnak. Ez a debreceni közönségnek is feltűnt, legutóbb a* Gyászúton *előadásán. Az új játszóhelyek adnak-e a vizualitás kidolgozására új lehetőségeket?*

Szabó K. Így igaz, erősen vizuális alkat vagyok, az én képzeletemben a gondolat fogantatásából előbb a kép születik meg, és csak azután bármi más, ami része

lehet a készülő előadásnak. El tud varázsolni egy fénytörés vagy egy sötét sarok, és ugyanúgy ihletforrás lehet az ürességek, mint a zsúfolt tér. A képzelet szülte kép beég a retinámba, és tovább már nem hagy nyugodni, elkezdődik a szcenírozás. Például a *Kísértés* című munkám tervezése közben csak az volt előttem erősen, hogy egy kiszáradt, só-fehér tengermeder fölött elúszik egy gyönyörű aranyhal, a *Makrancos hölgy* előkészítésekor egy masszív betonfalat láttam, előtte egy karcsú hárfával… Itt csatlakozik a munkához a díszlettervező, ő továbbrajzolja, dramatizálja a látomásomat. A színház új terei remek technikai felszereléssel rendelkeznek, adott minden ahhoz, hogy izgalmas megoldásokkal tágítsuk a néző fantáziájának tereit is.

D. Rácz *Eddigi rendezéseiben fontos szerepe volt a zenének is – érdekes módon alapvetően prózai darabokban is. Debreceni rendezései közül különösen feltűnt ez a* Biedermann és a gyújtogatók*-ban és a már említett* Gyászúton*-ban. Nemcsak zenei aláfestésről volt szó, hanem jelentésképző elemekről. Így lesz ez újabb rendezéseiben is? Esetleg tervezi zenés darabok, akár operák rendezését is?*

Szabó K. A zenének olyannyira fontos szerepe van az előadásaimban, hogy zenei struktúrákra, kottaszerűen írom meg az előadás rendezői példányát is. *A földigiliszták életéből* című előadásom a rekviem kilenc tételére épült, számos előadásomban kórusok jelennek meg, vagy egész prózai jelenetek vannak feldolgozva zenei kompozíciókként. A zeneszerzővel való közös munkánk mindjárt a tervezés fázisában elkezdődik, és végigköveti a teljes próbafolyamatot. A zene valóban jelentésképző elemként van jelen, hiszen dramaturgiai funkcióval rendelkezik, kötőelemként működik vizualitás és textus között, utat nyit a transzcendencia felé. Ami a zenés darabokat illeti, Bertolt Brecht-Kurt Weill zenés cirkuszával régóta kacérkodom, és a közeljövőben, remélem, lehetőségem adódik egy *Koldusopera* vagy *Kabaré* színpadra állítására, ahogy az opera-rendezés is jó ideje foglalkoztat, Mozart, Verdi, Gounod vagy Alban Berg művei különösen hívogatnak.

D. Rácz *Többen fölfigyeltek már rá, hogy az utóbbi évek előadásaiban milyen sokat foglalkozott az anyaság és általában a nőiség kérdésével. Az új évadban tervezett saját rendezéseinek már a címei is árulkodóak:* Dorottya*,* Trójai nők*. Tudatosan folytatja a sort? Egy korábbi nyilatkozatában ezt a tematikát személyes veszteségekre, traumákra vezette vissza. Van-e egyéb magyarázat is?*

Szabó K. A női sorstörténetek szériája, azt hiszem, hogy a *Júlia – Párbeszéd a szerelemről* című Visky András által írt kálvária-történettel kezdődött. Ráckevei Annával egy olyan érzékeny világot próbáltunk megragadni, értelmezni, közvetíteni, mely a nőiség esszenciáit példázat formájában dolgozta fel. Anyaság,

hűség, szeretet és remény, olyan életőrző tartalmak ezek, melyek nélkül már régen felszámolta volna magát ez az önsorsrontó emberiség. A kiszolgáltatottság empátiára sarkall, és a nők kiszolgáltatottsága számos társadalmi fordulatban, legyen az pusztító háború vagy az azt követő kínkeserves béke, tetten érhető. Nekik az a szerep jut, hogy a férfiak által feldúlt világban rendet rakjanak. Tulajdonképpen ők a valódi világépítők, és, bár kevésbé heroikus, de annál gazdagabb, érzékenyebb sorstörténetek bontakoznak ki a férfiak történelmi jelentőségű cselekedetei mögött.

D. Rácz *Az Önről szóló könyv,* A hovatartozás illúziója *azt sugallja: véleménye szerint a színházban „szép illúzióban" élünk, „gyönyörű utazást" teszünk. Minden színházat szerető ember érti ezt, mégis megkérdezem: nincs ez ellentmondásban azzal, hogy rendezései többnyire felkavaróak, nyugtalanítóak? Akiknek tetszik, azok se nagyon használják utána a „szép" vagy „gyönyörű" szavakat.*

Szabó K. Erre hadd idézzem Lucifert, Madách remekművéből: „Nem adhatok mást, csak mi lényegem ", és nyugtalan alkotó emberként az előadásaim is ebből a belső feszültségből táplálkoznak. Ami nem kavar fel, az nyomot sem hagy. Azt gondolom, hogy a valódi művészeti aktus nem valami szelíd fuvallat, hanem érzelmi és értelmi forgószél, mely akár arra is képes, hogy sebet ejtsen a befogadón, kibillentse őt lelki egyensúlyából. Nincs is ezzel semmi baj, hiszen a sebezhetőség éppúgy része a műélvezetnek, mint maga a „merénylet". Ha mélyebb hatással találkozunk, azt mondjuk: „fájóan szép", és ez mennyivel több annál, mint az, hogy „érdekes", vagy „időtöltésnek bevált". Ami a hovatartozás illúzióját illeti, színházi létezésünk felkínál egy csodálatos paradoxont, miközben folyamatosan úton vagyunk, elárvultan keressük a helyünket, hangunkat, identitásunkat a világot jelentő deszkán, mégiscsak otthon vagyunk, a házban, egy biztonságos családi környezetben, ahol az együvé tartozásnak különösen erős formáját éljük meg.

D. Rácz *Végül térjünk vissza művészeti vezetői szerepköréhez. Milyen közönséget céloz meg? A szórakozásra vágyókat? Az egyetemistákat? Az ő számuk csaknem harmincezer, köztük több ezer külföldi. A középiskolásokat, a gyerekeket? Lehetséges, hogy mindezt (és még másokat is) együtt?*

Szabó K. A 2023-2024-es évadunk repertoárját úgy állítottuk össze, hogy minél szélesebb műfaji skálán szólíthassuk meg közönségünket. Különböző korosztályoknak, a kisiskolásoktól a középiskolásokig, felnőtteknek és nyugdíjasoknak egyaránt kínálunk színházi élményt. A változatos játszóhelyek lehetővé teszik a sokszínű fogalmazásmódot is, a Teátrumban (történelmi épület) főleg klasszikusok, opera és nagyobb kiállítású zenés előadások láthatók, a Latinovits Terem-

ben (Fórum) klasszikus és kortárs feldolgozások egyaránt megtalálhatók, a Kóti Árpád Teremben a közönséget közvetlenebb módon megszólító kamara-előadásokkal találkozhatnak az érdeklődők. A Simor Ottó Orfeum stand-up, zenés és irodalmi estek, különleges színházi csemegék helyszíne, remek ajánlat lehet a tartalmas találkozásra az amúgy eseménytelen debreceni vasárnapi estéken. Debrecen hatalmas tradícióval rendelkező iskola- és egyetemi központ, ebből logikusan arra következtethetnénk, hogy a színház egyetemi közönsége meghatározó létszámú, pedig ez korántsem így van. Az egyetemi város, földrajzi elhelyezkedéséből kifolyólag is, leszakad a történelmi centrumról, és jelenleg vajmi kevés kapcsolódási felület van a színház és az egyetem között. Ezen szeretnénk változtatni a jövőben. Három egyetemi, a Borbély Szilárd, a Térey János valamint az Universitas, külföldi diákoknak szánt bérletcsomagokkal, reméljük, sikerül meggyőznünk az Egyetem polgárait is, hogy a színházban eltöltött idő nyert idő, és kölcsönösen építeni tudjuk egymást. A könnyebb befogadás végett előadásaink jelentős részét angolul is feliratozzuk. De törekszünk arra is, hogy tevékenységünk ne szoruljon be a színház falai közé, így, a már bejáratott CSIP (Csokonai Ifjúsági Program) révén középiskolákba, de új, közös alkotói platformjaink kidolgozásával az Egyetemen is igyekszünk egyre hatékonyabban jelen lenni. A színház nemcsak az előadás megtekintését jelenti, hanem rituális együttlétet, egyéni és közösségi flow-élményt, az entrópia cáfolatát, az ünnep örömét, és ennek szellemében szeretnénk cselekedni.

D. Rácz *Kívánom, hogy így legyen, és köszönöm a beszélgetést.*

ELŐSZÓ

Kedves Olvasó! 2023-ban több olyan érdekes könyv jelent meg, amely Debrecenről szól. A Debreceni Szemle eme kötetének hasábjain a legérdekesebbek, legeredetibbek közül mutatunk be néhányat.

Papp József recenziója Nyul Imre Podmaniczky-díjas helytörténész új könyvéről szól, amelyből a *Csigekert és a Köntöskert* történetét ismerhetjük meg. Nyul Imre munkája annak a tíz kötetes, magánkiadásban megjelent sorozatnak a része, amely Debrecen mára már jelentősen átalakult kertségeit tárja elénk, többek között részletesen körüljárja a *Vénkert*, az *Újkert*, a *Széchenyi kert* vagy a *Tócóskert* eltűnt emlékeit.

Könnyedebb olvasmánynak ígérkezik a debreceni kocsmák mindennapjaival foglalkozó „útikönyv". Az Árvai Tünde és Szőlősi Zsombor szerkesztésében megjelent *Néhány korty Debrecen* ebben a fontos témában segít elmerülni az olvasónak remek képek és történetek segítségével.

Ha már megtaláltuk a jókedvünk forrását, akkor az ital mellett énekeljünk és anekdotázzunk is, melyhez ihletet ad Horog Máté *Debreceni diák dalos- és anekdotakönyve*. Ebből a hiánypótló gyűjteményből a „régi" debreceni diákok jókedvű énekeit, költeményeit ismerhetjük meg. A csatoskönyvet Seprényi Kinga mutatja be.

Amikor vonattal érkezünk Debrecenbe, a Nagyállomás „késő-modern" épületéből kilépve azonnal a látóterünkbe kerül a hatalmas, szürke toronyház, a körülötte köröző madarak és az előtte lődörgő alakok. A „mindenki gondol róla valamit" épület, a vasútállomások melletti „magasház-építések" korában „került oda" a lepényépületekkel együtt pontosan 50 éve. A különösen „érzékeny" képek mellett a Löki Viktor és Szőlősi Zsombor szerkesztésében megjelenő *24 emelet, 24 történet* című kötet jól felépített beszélgetéseket is tartalmaz a ház tervezőjével és jelenlegi lakóival. A teljesség igényéhez hozzátartozik a ház közelében látogatható italkimérő bemutatása is. A képeskönyvet Nyul Imre helytörténész ismerteti.

A legfiatalabb debreceni civiseknek szánták a Grela Alexandra illusztrációit tartalmazó *Az én Debrecenem* című foglalkoztatókönyvet, amely kiegészíti a korábban kiadott azonos című interaktív kötetet. Az illusztrációs kiadványról Seprényi Kinga készített rövid ismertetőt, aki az azonos című színes gyerekkönyvet a Debreceni Szemle 2023. I. számában mutatta be.

A *24 emelet, 24 történet*, a *Néhány korty Debrecen,* a *Debreceni diák dalos- és anekdotakönyv és Az én Debrecenem*, *foglalkoztatókönyv* a Méliusz Juhász Péter Könyvtár kiadásában jelent meg.

Nyul Imre: ***Csigekert és Köntöskert - Debrecen***
Magánkiadás, Debrecen, 2023.

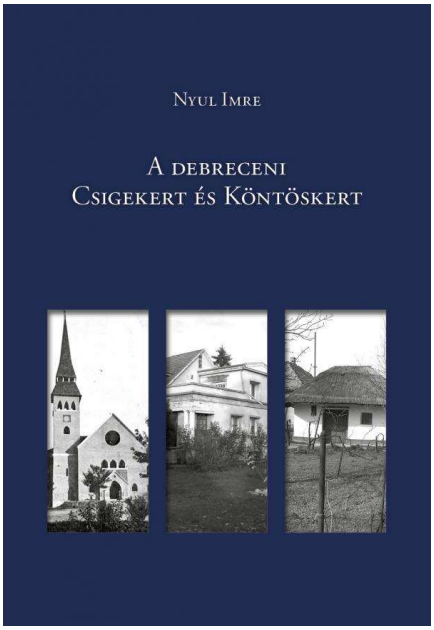

Az elmúlt napokban szembesültem azzal, hogy Nyul Imre és köztem kezd igencsak hosszúvá válni az a kapcsolat, amely valamikor egy-egy konkrét helytörténeti kérdés felvetésével indult. Akkoriban egyikőnk sem gondolta, gondolhatta, milyen távlatokba is vezet majd az az egyszeri érdeklődés. Azt pedig végképp nem érezhettük, az a találkozás elvezethet Nyul Imre mostani, tizedik könyvéhez. Akkoriban, ahogyan a szerző a kutatómunka során mindinkább belebonyolódott a felvett témáiba, szembesülnie kellett azzal, amivel minden kezdő helytörténeti kutatónak, hogy igencsak hatalmas az a fa, amibe belevágta a fejszéjét. Az is csak ekkor derülhetett ki, az a bizonyos fa nem éppen puha fenyő, inkább a legkeményebb, leggöcsörtösebb akáctuskó lesz. Azzal, hogy most a tizedik könyvét is megcsodálhatjuk, eldőlt, Nyul Imre sikeresen megtalálta azt a szerszámkészletet, amivel eredményesen kifaraghatta alkotásait, a híres debreceni kertségek történetét bemutató hiánypótló sorozatát. Nekem abban a különleges szerencsében van részem, már csírájában megismerhettem kutatási eredményeit, lektorként segíthettem a kéziratok véglegesítését. Örömmel érzékelhettem azt a töretlenül felfelé ívelő folyamatot, amely a legkorábbi eredményekből összeállt első kézirattól a mostani tizedikig elvezetett.

A jelenlegi kiadvány két, egymással szomszédos debreceni nagy szőlőskert, a Csigekert és a Köntöskert múltjának felidézésére vállalkozik. A terjedelmét tekintve közel kétszáz oldalas kötetben egyenként mutatja be a valamikor körülzárt szőlős és gyümölcsös kertségek földrajzi, történeti viszonyait, régvolt és mai épületeit, lakóit, érdekességeit. A leírások mellett táblázatokba szedve láthatók a korabeli házak és a benne lakók névsorai. Ezeken túl több mint 180 fekete-fehér, közel 50 színes fénykép, dokumentum és további közel 20 történeti térkép segíti a leírt tények megértését. Külön érdekes-

ség, hogy a fényképek nagyobb részben első közlések, azok eddig családi gyűjteményekben lappangtak.

Debrecen történetének különleges specialitása a város külsőségében sok évszázaddal ezelőtt kialakult zárt szőlőskertek létrejötte, jellegzetes működési rendje. Az ún. Bellegelőből kiszakított, egyedenként körbe kerített kertségi szigetek láncolata gyűrűként ölelte a mindenkori lakott várost. Önigazgatási rendjük, speciálisan zárt világuk egészen a 19. század második feléig őrizte hagyományait, amíg a századfordulón egycsapásra mindegyik zárt szőlőskertet beépíthetővé – mai fogalommal belterületté – nyilvánítottak. Bennük ezek után fokozatosan családi házak váltották fel a présházakat, mégis különleges maradt helyzetük a nagyvárosban. Megjelenésüket, az ott lakók életformáját tekintve, alig lehetett összevetni az ősi határaikat nem egyszer még ma is megőrző valamikori kertségeket a régi városárkon belüli belső várossal. Ha egy átlagos faluhoz viszonyították, akkor inkább egyfajta kertvárosnak gondolhatták, de ha Debrecen belvárosához, akkor még az 1960-as években is inkább egy-egy jókora falu, esetleg kisváros képét láthatták bennük. Az ott folyó élet is inkább az utóbbiakhoz hasonlított. Az útburkolatok és csatornázás szinte teljes hiánya, az egyéb közművek falusias viszonyai, a családi házakhoz tartozó hatalmas kertek, a nagyfokú állattartás, a kisboltok, kiskocsmák is mind-mind ezt mutatták. Viszont e külső megjelenésében igen szegényesnek tetsző világban az emberi kapcsolatok, a mindennapi élet szinte romantikusan szép, mára nosztalgikus emlékké simuló megannyi személyes élmény melegágya volt.

Nyul Imre ezeket a napjainkra javarészt eltűnt világokat kereste, találta meg, és mindannyiunk élményévé téve idézi és dokumentálja sikeresen. Mint más hasonló igényű történeti kiadványnál természetes, sőt kötelező, nem hiányoznak könyveiből a szárazabbnak tűnő tényadatok. A lakónévsorok, intézményi, szervezeti listák pontos közlése mellett viszont ott vannak azok a mély emberségről tanúskodó visszaemlékezések is, amelyek a kívülálló számára is személyes közelségbe hozzák azt a mai Debrecenből javarészt teljesen eltűnt világot, ahol nemzedékek sora nőhetett fel árnyas fák, igazi biogyümölcsök és zöldségek, a valódi természet közegében. A kertségekhez családi szálakkal kötődők írásai és esetenként fényképei a kisebb-nagyobb kertségi közösségeket is megmutatják az olvasónak. Mivel pedig a még elérhető visszaemlékezők zömmel fiatal éveiket tölthették a hajdani kertségben, így a gyermekek szemszögéből is láthatóvá válik ez a mára letűnt különleges világ.

E tizedik kötet apropóján érdemes megemlékezni a – reményeink szerint még korántsem befejezett – sorozat egészéről. Az előzők és a jelenlegi munka megismerése után nem lehet eléggé felmagasztalni azt a kitartást, ügybuzgalmat, és persze

a mindent átható mély személyességet, amely minduntalan kiütközik a száraz betűkből álló mondatokból. Felvetődik: mi is ez a könyvsorozat? Várostörténet? Lokális építéstörténet? Családtörténeti visszaemlékezések sorozata? Nyugodtan leírhatom: mindezek egyben. A már eddig megjelent összes kötet úgy kínál nélkülözhetetlen és rendkívül pontos forrásadatokat a helytörténet hivatásos kutatóinak és az érdeklődőknek, hogy közben a személyes visszaemlékezéseken keresztül belülről is megvilágítja egy-egy letűnt korszak viszonyait, a mikrovilág és a nagyobb közeg egymásra hatását.

E helytörténeti sorozat köteteit forgatva jóleső érzés tudni, van, aki önzetlenül, ilyen mélyen szívén viseli Debrecen múltját. Minden városlakó, minden erre fogékony lokálpatrióta hálás lehet Nyul Imrének, aki nem akármilyen személyes áldozatot hoz azért, hogy megismerhessük azt a múltat, amelyből a mai jelen is tanulhat. Mert jó, ha minden érdeklődő tudja, csöppet sem a haszonszerzés motiválta a kutató/szerzőt, amikor könyvei megírásához fogott. Ma már ugyan elmondhatjuk, végre méltó helyre került Nyul Imre könyvsorozata a Debreceni Értéktár kincsei között, de mind az eddigi tíz kötet a szerző magánkiadása volt! Mindössze a legelső, újkerti könyv nyert el némi támogatási összeget egy városi pályázaton. Elmondható sajnos, hogy Debrecen „hivatalosan" mindeddig csak élvezte és élvezi a hiánypótló kutatások eredményei nyomán létrejött tíz kötetet. Tudjuk mindannyian, akik hasonló dolgokba vetettük bele magunkat, nem ez a műfaj az, amelyből kacsalábon forgó kastélyokat lehet szerezni. Nem is ez lenne a cél, de az azért elvárható, legalább a könyvkiadás egyre magasabb összegeit ne a szerző családjának házi pénztárából kelljen finanszírozni. Reméljük, ezentúl Nyul Imre kutatási stádiumban lévő további munkái mérhető anyagi támogatást nyernek Debrecen múltjának hiteles megismerése, tehát mindannyiunk érdekében.

Papp József
helytörténész, nyugdíjas főmunkatárs, Polgármesteri Hivatal,
Debrecen

Árvai Tünde, Löki Viktor, Szőlősi Zsombor, Vadász Márton, Vigh Levente, Vona Zoltán: ***Néhány korty Debrecen***
szerkesztette: Árvai Tünde és Szőlősi Zsombor;
technikai szerkesztő: Löki Viktor
Debrecen: Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2023.

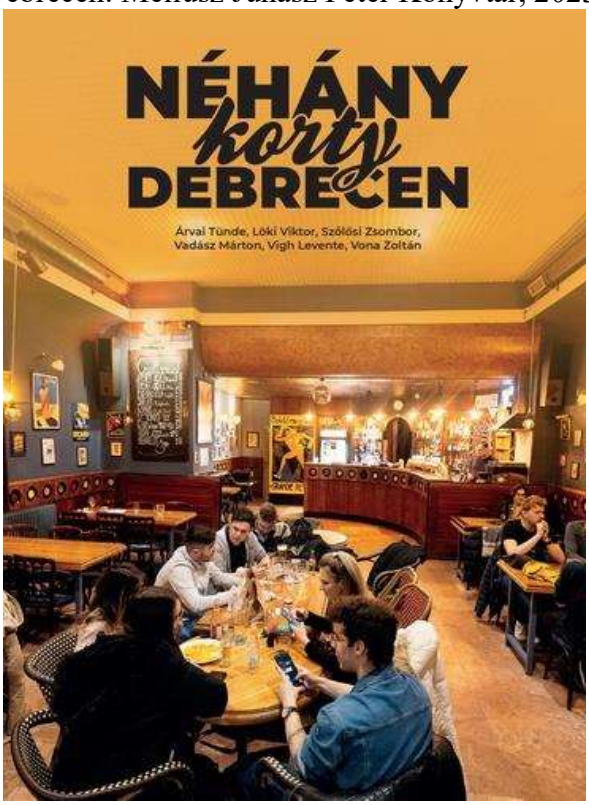

Amikor először jártam Londonban, a repülőtéren a kezembe akadt egy tenyérnyire összehajtott térképecske, amely a világváros nevezetességeit mutatta be. Ám, ez a kis papír nem a megszokott turistalátványosságok (pl.: múzeumok, Big Ben) helyét jelölte, hanem a mellettük található rejtett helyi kis kocsmákat, vagy ahogy ők mondják, a pubokat. Az ajánlott útitervet követve egyre vidámabb hangulatban telt a városnézés. Ezt a különleges emléket idézte fel bennem az Árvai Tünde és Szőlősi Zsombor szerkesztésében, az idei Debreceni Ünnepi Könyvhéten megjelent *Néhány korty Debrecen* című album. A könyv kiadását a Méliusz Juhász Péter Könyvtár pályázati forrásokból támogatta.[1]

Nagyszerű vállalkozás és hiánypótló dokumentum ez a kötet, ugyanis egy ilyen gazdag kultúrájú egyetemvárosnak, mint Debrecen számtalan ikonikus „italkimérője" van, figyelemreméltó történetekkel, érdekes (törzs)vendégekkel.

Ahogy a kezünkbe vesszük a képekkel gazdagon illusztrált könyvet, azonnal feltűnik, hogy az első és a hátsó borítólapján egy behajtott fül található (hasonlóan Löki Viktor *Debreceni Egypercesek* című képeskönyvéhez, amely szintén a Méliusz Juhász Péter Könyvtár gondozásában jelent meg 2022-ben), ami behajtva lehet könyvjelző, de levágva levelezőlapként is funkcionálhat.

A kötet címe a kicsinyítés költői kifejezőeszközével él, erre utal a borítólap belső fülén látható fotó, amelyen a megfáradt cívis békésen álomba szenderült – valószínűleg jó pár korty után – az italbolt küszöbén.

A könyvben a vendéglátóegységek történetének, az üzemeltetők, a csaposok és a törzsvendégek bemutatása előtt, egy érdekfeszítő összefoglaló esszét olvashatunk Árvai Tünde tollából. A tudományos alapossággal szerkesztett tanulmányból megismerhetjük a debreceni italmérés első világháború előtti történetét. Képet kapunk az italgyártásról és -mérésről, sőt a borivó városban a sör elterjedéséről, valamint a később meghonosodó pálinkafőzésről és -fogyasztásról is. Mélyebb részleteket tudhatunk meg a cívisváros korai és a vasút lefektetése utáni csárda– és kocsmatérképéről, illetve a legendás söntésekről. Az írásban olvashatunk még a Leveles csárda nevének eredetéről, a régi Arany Bika és az Angol Királynő Hotelről is. A szerző bemutatja a „fehérszemélyek", vagyis a nők szerepét az ital -előállításban és -mérésben. Árvai Tünde tanulmányát a Méliusz Juhász Péter Könyvtár és a Szabó Anna Viola által a Déri Múzeum gyűjteményéből válogatott archív kocsmaképek teszik látványossá.

A kötet a Debrecen történelmi épületeiben ma is működő bárok körüljárásával folytatódik. Vona Zoltán először részletesen bemutatja a Bakelit Music Cafét, amely az Angol Királynő Hotel része volt, ami fénykorában városunk második legjelentősebb szállodájaként várta vendégeit. Azt is megtudhatjuk, hogy itt alakult meg az Ady Társaság 1927-ben, de kisebb szerveződések, pl. a Debreceni Bölcs Férfiak Sörtársaságának törzshelye is volt. Az épület történetének megismerése után a fejezet szerzője közreadja a jelenlegi tulajdonosokkal folytatott beszélgetést, amely során elmesélik, hogyan lett a Csokonai Kávéházból a Bakelit, továbbá bepillantást nyerhetünk a kávézó életébe, megismerkedhetünk vendégkörével.

Tovább lapozva elolvashatjuk a patinás Belga Étterem és Söröző épületének hosszú történetét. Rácsodálkozhatunk, hogy a barokk stílusú épület már a 19. századtól – többékevésbé átvészelve a történelem viharait – fogadóként működött egészen a 2001-es felújításáig. Az új tulajdonosok katasztrofális állapotban

vették meg az épületet, de sikerült a „Belgian Beer Café franchise" alapján felújítani, így kölcsönözve a helynek igényes múlt századi hangulatot. Eleganciája megmutatkozik az étterem kínálatán, a szálláshelyen és a vendégeken is.

Sétánk következő állomása a 2018 júniusában megnyitott LvLUp Esport Bár a Gambrinus-közben, mely teljesen más hangulatú hely, mint az előzőben ismertetett Belga. Az épület történetét bemutató írásból elénk tárul a négyemeletes bérpalota, amelyben 1967–2013 között működött az *Alföld* című irodalmi folyóirat, és itt várta vendégeit a Gambrinus Sörcsarnok is. Vona Zoltán beszélgetéséből kirajzolódnak az Esport Bár kialakulásának állomásai. A régi épületben egy modern szórakoztató hely várja a számítógépes– és a társasjátékok szerelmeseit, ahol egy kellemes italt is elfogyaszthatunk a játék után. Az Esport Bár nagy előnye, hogy a „játéktermek" egymástól elszigetelve helyezkednek el, így biztosított a zavartalan szórakozás.

A fejezet végén a Darabos utcában található Susmus Café légkörének megidézése következik. Vona Zoltán részletekbe menően mutatja be a Csokonai családhoz számos ponton kapcsolódó épület történetét, melynek emlékét a többször átépített cívisházon egy emléktábla őrzi. Az üzemeltetővel folytatott beszélgetés során olvashatunk az irodalmi kocsmatúráról is, mely érdekes programja lehet a városba látogatóknak (úgy, mint nekem a londoni volt). A Susmus Café helyet biztosít egy népszerű galériának is, ahol időszakos kiállításokat tekinthetünk meg kortárs, akár amatőr művészektől egyaránt. Ezt a fejezetet szintén Szőlősi Zsombor jó hangulatú képei hozzák közelebb az olvasóhoz.

A következő részben Vadász Márton ismerteti az Egri Borozót, a Mátyás Pincét és a Hetes Tanszék Presszót. Először az Egri Borozó történetét meséli el, amely egy belvárosi cívisház régi pincéjében működik. A Borozó jó hangulatát biztosítja egy kis színpad is, ahol szárnyaikat bontogató zenekarok lépnek fel. Egyéb kulturális eseményekre is nyitott hely, ugyanis felolvasóesteket tartanak, valamint több helyi középiskola diákjainak képzőművészeti alkotásait mutatják be. Az Egri Borozó tulajdonosának kalandos életútjáról is szót ejt a szerző. Színesíti a leírást, hogy Vadász Márton néhány törzsvendéget is megszólaltat.

Képzeletbeli utunk következő helyszíne a Péterfia–Ajtó utca sarkán, egy 130 éves cívisházban működő Mátyás Pince. Itt volt Török Gábor híres pezsgőgyára a századfordulón, majd 1967-től a Hajdú-Bihar Megyei Vendéglátóipari Vállalat „Óbester" borozója, mely az évek folyamán Debrecen egyik meghatározó egységévé nőtte ki magát. A hely a mai nevén 2010-től üzemel étteremként, azonban megtudhatjuk, hogy a különteremben táncház és kézműves foglalkozások, valamint más rendezvények is helyet kapnak.

Vadász Márton ír még – az egyetemista koromban gyakran célba vett

– Nagy Lajos király téri bérház földszintjén működő Hetes Tanszék Presszóról is. A zajos Egyetem sugárút szomszédsága ellenére nyugodt presszónak már a névadása is érdekes, mely mutatja az egyetem közelségét. A jó üzleti szellem hamar megmutatkozik a kocsmában, ugyanis a pulton olvashatjuk a törzsvendégek névtábláit is, illetve napjainkban fontos hívószó, hogy a hely kutyabarát.

A kötet utolsó szöveges fejezetében beszélgetéseket olvashatunk a Laktanya utcai Jimmy's Pub üzletvezetőjével, a csapos hölggyel és természetesen a törzsvendégekkel is. Löki Viktor jól irányított kérdései által kibontakoznak a kocsmai élet képei, amely pillanatait szintén Szőlősi Zsombor kapta lencsevégre.

Örömmel szűröm le a beszélgetésekből, hogy a világjárvány és a jelenlegi gazdasági helyzet gördítette akadályokat a vendéglátóegységek szerencsére sikeresen leküzdötték.

A szövegek mellett az album nagyon fontos része a *Kis debreceni kocsmakörkép* címmel ellátott fényképgyűjtemény. Löki Viktor és Vigh Levente itt felvillantja – a teljesség igénye nélkül – Debrecen néhány kiskocsmájának képeit.

Itt meg kell jegyeznem, hogy nekem hiányzik néhány kultikus hely részletes bemutatása a könyvből, ilyen az egyetemisták körében (is) népszerű Ibolya (csak egy fényképet láthatunk róla) és a Fácán, de néhány szót megérdemelt volna a már elbontott vagány Kikötő is. Remélem, a folyatásban ezek is szerepnek majd.

Az Ábrajegyzék segítségünkre lehet a régi fényképek beazonosításában, és információt kaphatunk az újabb képek készítőiről, illetve a kötet végén szerepel a hat szerző szakmai életútja is. Hiányolnám ugyanakkor, hogy a könyvhöz nincs csatolva egy olyan Debrecen térkép, amely mutatná, hogy hol találhatóak ezek a helyek. Ellenben a kocsmák címei többé-kevésbé pontos helymegjelöléssel szerepelnek, így a mai „okos világban" a térképre már nincs is szükség.

Bízom benne, hogy a kötet kereskedelmi forgalomban is kapható lesz, ugyanis az első kiadás gyorsan elfogyott. Útmutatásra szomjasan várom a folytatást, ugyanis maradt még ikonikus vendéglátóegység a civisvárosban, ami alig várja, hogy betérjünk egy kortyra.

Egészségünkre!

[1] Ez a kiadvány a TOP-6.9.2-16 kódszámú „A helyi identitás és kohézió erősítése" című pályázati kiíráson támogatást nyert TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00001 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen1 városrészen", TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00004 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen3 városrészen", TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00005 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen2 városrészen" azonosítószámú és című projektek keretében valósult meg.

Udvardy Antal
vegyész, Debreceni Egyetem

Debreceni Diák dalos- és anekdotakönyv

Szerző és illusztrátor: Horog Máté
Debrecen: Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2023.

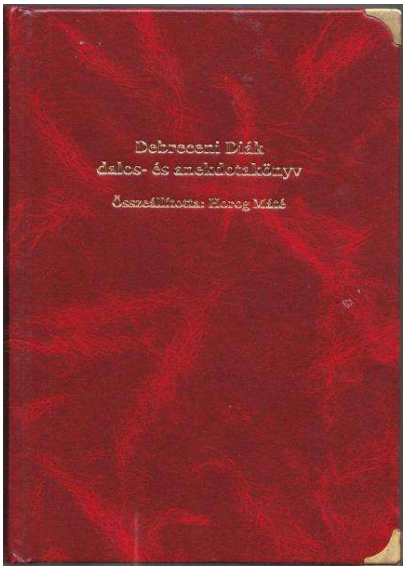

A Méliusz Juhász Péter Könyvtár kiadásában[1] 2023 júniusában jelent meg egy különleges, hiánypótló daloskönyv, amelyet a debreceni diákok által írt énekek összegyűjtésén túl, rengeteg érdekes történettel, kulturális ismeretanyaggal egészített ki a szerző, gyűjtő és illusztrátor: Horog Máté. A kottákat az eredeti kéziratok alapján Horog Máté és Pető Marcell készítette.

A szerző, Horog Máté erősen kötődik szülővárosához, Debrecenhez. 1986-ban született a cívisvárosban, a Debreceni Református Kollégiumban tanult és érettségizett, majd a Debreceni Egyetemen szociálpedagógus, szociálpolitikus végzettséget szerzett. Modern polihisztornak mondható. Diák kora óta jelennek meg kiállításokon grafikái, általában városokról (Debrecen, Miskolc, Budapest stb.), nevezetességekről, saját élményekről. Autodidakta módon fejleszti magát, és szinte mindenbe belekóstol, amit az élet felkínál: volt harangozó, amatőr színész, táncos, zenekarban is megmérette magát és az írással is megpróbálkozott.

Jelenleg szociális területen dolgozik, emellett a nevéhez fűződik a City-Legends.com oldal, ahol a cívisváros legendái, misztikus kincsei kerülnek feltárásra közösségi séták és előadások keretében. A séták célpontjai már bekerültek a Debreceni Értéktárba is. Ezen projektekben és a magánéletben is társa a felesége, Horogné Szatmári Alexandra. 2020-ban jelent meg első könyvük, az *Alföldi „Szellemes" Históriák, avagy Képtelenségek képes gyűjteménye* címmel.

Horog Máté 2023 áprilisában elnyerte a Debrecen Kultúrájáért Alapítvány alkotói ösztöndíját, amelyből egy alternatív útikönyvet valósít meg, melynek a „*Debrecen Útikalauz Gyalogosoknak – (Nem Csak) Szubjektív Impressziók Debrecenről Debrecenieknek*" címet adta.

2023 júniusában, az Ünnepi Könyvhéten került bemutatásra új kötete, a Debreceni Diák dalos- és anekdotakönyv. Figyelemfelkeltő a mai színes, általában gazdagon illusztrált borítókhoz képest, hogy ez

a könyv visszafogott, klasszikus hangulatot kölcsönző bordó színű keményfedeles bőrkötésben jelent meg aranyszínű betűkkel és sarokvédővel.

Az anyag összegyűjtése 2010 és 2015 között történt, de folyamatosan aktualizálták és bővítették a könyv megjelenése előtt. A kötet 400 oldalból áll, a harmadik oldalon a szerző által írt költemény szerepel mottóként. A könyvben való könnyebb tájékozódásban a *Tartalomjegyzék* segít (11 számozott fejezettel), az archaikus és tájnyelvi szavak megértésében pedig a 19 oldalas *Nagy Debrecen-szótár*ra támaszkodhatunk. Ez utóbbi esetében az olyan általunk ismert, de a gyűjteményben nem szereplő szavakat le is jegyezhetjük a szöveg utáni vonalas részbe.

Tartalmát tekintve nagyon összetett műről van szó. Az előszó, azaz „*Elöljáró beszéd*" használati útmutatóként funkcionál: „*Ellentétben a hagyománnyal, könyvecskénk […] minél gyűröttebb, használtabb, annál inkább beteljesíti feladatát.".* Kedvcsinálónak szánják, hogy a régi, elfeledett debreceni diákhagyományok (pl. versírás, rajzolás, rézmetszés és symposionok, azaz ünnepi összejövetelek tartása) újjáéledhessenek.

Ezt követik az ismeretterjesztő történetek: Debrecenről, az Alma materről, azaz a Református Kollégiumról és az egyetemről, valamint a híres symposionokról.

Megtalálható benne egy eredeti kézírással jegyzett, kottával ellátott 98 oldalas dalgyűjtemény, melyben egyes darabok a XVIII. századból valók. Elismert költőink műveit is olvashatjuk köztük, például Csokonai Vitéz Mihály, Fazekas Mihály, Szentjóbi Szabó László. Arany János és Pálóczi Horváth Ádám pedig az írás mellett népdalgyűjtéssel is foglalkozott.

Az egyik legérdekesebb része a kötetnek a 153 oldalnyi anekdotagyűjtemény, amely az alábbi kisebb fejezetrészekből tevődik össze. Az első nagyobb egység a Kollégiumhoz kapcsolódik; itt megismerhetjük többek között a debreceni diákok jellemzőit, a brúgót, a mustháborút, a külföldi egyetemeken tapasztaltakat, a híres íróinkhoz, költőinkhez kapcsolódó legendás elbeszéléseket (pl. Arany János, Petőfi, Szabolcska Mihály, Gulyás Pál), valamint a debreceni tanárokról szóló történetek. A második egység az egyetemhez kapcsolódó anekdotákat tárja elénk: diákokról, szemináriumokról és professzorokról is olvashatóak humoros történetek (például mikor a szórakozott professzor kétszer mondta el ugyanazt az anyagot, mert egy diák fogadásból azt mondta: „*Bocsánat professzor úr, véletlenül kettőt teszett fordítani!").* A következő részben további debreceni iskolák anekdotáit találjuk, a negyedik részben pedig a Kántusról, azaz a debreceni énekkarról olvashatunk. Ha a XVIII. századi debreceni diákéletről van szó, megkerülhetetlen Csokonai nevének és a hozzá fűződő legendák említése (például arról, hogyan kúrálta magát, a fogadásról Budai

Ézsaiással, a bor szerepéről, legációkról és még sok érdekességről). A hatodik fejezet egyéb debreceni érdekességeket mutat be: többek között a Nagyerdőről, a majálisról, a korcsmákról és a borról, a Bikáról, a „Kispipa" vendéglőről és a „Szabadság-szoborról". Az utolsó alfejezet 42 oldalnyi diákköltemény tartalmaz számos ismert és kevésbé ismert költőtől, mint Csokonai, Fazekas Mihály, G. Nagy Imre, Soós András stb. Az anekdotás fejezet a legtöbb illusztrációt, vicces grafikát, épületrajzot tartalmazó rész, melyek szintén Horog Máténak köszönhetők. A fejezetzáró oldalakon gyakran virágrajzok vagy egyéb kedves grafika tölti ki az oldalakat.

Fontos része a kötetnek a *Mellékletek*, mivel itt írja le a szerző, hogyan kell symposionokat szervezni, házirendet fogalmaz meg, az egyetemi cserkészekről is szó esik, valamint az eddig megrendezett Symposionok okleveleit is láthatjuk. Az utolsó részben nyomtatott és online formában elérhető ajánlott irodalmat találunk Debrecen felfedezéséhez.

A *Tartalomjegyzék* után az olvasó saját jegyzeteit is hozzáteheti a műhöz 12 oldalon keresztül. Bár az alkotásra buzdítás mellett a szerző zárójelben – kissé ironikusan – megjegyzi, hogy ezek az oldalak bizonyos nyomdai „ívproblémák" miatt kerültek bele a könyvbe.

A lényegkiemelő fülszöveg után még tartogat egy meglepetést a kötet: egy kb. 28×40-es kihajtható térképet találunk a kortalan Debrecenről, egy kissé sárguló papíron, épület és növényi grafikákkal, valamint kézírással jelölve az utcaneveket.

A mű tartalmi összefoglalóját találhatjuk a klasszikus utószóban, az Epilógusban. Ebben bölcs meglátással levonja a konklúziót az író: „[…] *mégha kicsit átalakult volna is a ruha és az épített környezet; a diákszellem, a tanárlét maradt*." Az elköszönés előtt még egy kapcsolatfelvételre buzdító e-mail címet is megoszt velünk, hogy bebizonyítsa, ez a könyv összehozni igyekszik az embereket, nem puszta passzív befogadásra íródott. Erre utal a mottó is: „*közösen írjuk a történetünket!"* Zárásként a versbe foglalt használati utasítás az alábbiak szerint hangzik:

„ […] *Három csepp bor legyen legalább könyveden.*
Add tovább a mókát;
hirdesse e gyűjtemény, s vele Te is,
a mindig Vidám Diákéletet!"

[1] Ez a kiadvány a TOP-6.9.2-16 kódszámú „A helyi identitás és kohézió erősítése" című pályázati kiíráson támogatást nyert TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00001 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen1 városrészen", TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00004 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen3 városrészen", TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00005 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen2 városrészen" azonosítószámú és című projektek keretében valósult meg.

Seprényi Kinga
magyar nyelv és irodalom - történelem szakos tanár
Medgyessy Ferenc Gimnázium, Művészeti Szakgimnázium és Technikum, Debrecen

Löki Viktor, Horváth Péter, China Tibor, Kovács Péter, Erdei Nóra, Juhász Tibor, Posgay Titanilla, Béres-Áfra Zsuzsa, Somogyi Tibor és Szőlősi Zsombor: *24 emelet, 24 történet*

Debrecen: Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2023.

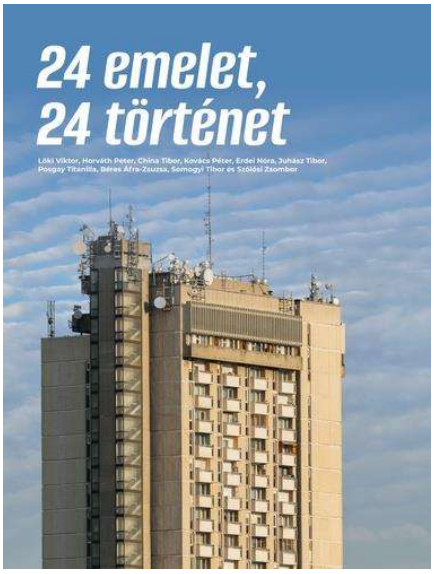

A könyv ötlete 2019-ben fogalmazódott meg Löki Viktorban[1], majd 2020-ban kezdett dolgozni rajta a csapatával. Löki Viktor a könyvet műfajilag „riportalbum közeliként" jellemezte. A könyv sokoldalúan mutatja be az 50 évvel ezelőtt átadott Petőfi téri épületet. A szerzőcsapat bemutatja a ház területét, környékét, az épülettervezés szempontjait. Riportok kapcsán megismerkedhetünk a tervezőkkel és az ott lakókkal is. A könyvet nagyon sok fénykép, újságcikk illusztrálja.

A könyv pályázati forrásokból jött létre a Méliusz Juhász Péter Könyvtár támogatásával.[2]

A 24 fejezetből/történetből álló könyvet 10 szerző jegyzi, szerkesztői: Löki Viktor és Szőlősi Zsombor. Maga a cím, sokakat megzavar, mivel mindenki 22 emeletesként aposztrofálja az épületet. A könyvből kiderül, hogy a „toronyház" – ahogy emlegetik – 22 emeletes, de 24 szintes. Innen van egy kis ellentmondás a címben. A 24 fejezet másmás szempontból mutatja be az épületet, az ott élőket, így a fejezeteken végigmenve mutatom be a könyvet.

Az első két fejezet Horváth Péter munkája. Az első fejezetben Torna – Boldogasszonyfalva területét mutatja be, ami az egykori árkon kívül volt. Később ezen a területen épült fel a 22 emeletes épület. A második részben a környék, főként a mai Petőfi tér beépítését veszi sorra a XIX. század végétől a toronyház felépüléséig. Ezen épületek közül több ma már nem létezik, nagy részük a bombázások áldozata lett.

A 3. fejezetben a szerzők China Tiborral közösen sorra veszik az ország magasházait, köztük a már lebontott pécsi épületet is. Bemutatják létrejöttük hátterét, a felmerülő problémákat.

A 4. fejezetben Kovács Péter írása alapján megismerhetjük a Petőfi tér és a magasház előzménytörténetét. A bombázások után a szabad

területek beépítésére több terv is született. Ebbe illeszkedett be végül az új Nagyállomás és a „toronyház" is. A magasház tervezésére Boruzs Bernátot és Szabó Jánost nevezték ki. Szabó János diplomafeladatként azt a magasházat választotta, mely végül kis különbséggel megépült.

Az 5. fejezet különösen értékes, mivel még interjú készülhetett a két, ma már idős tervezővel, a Kanadában élő Szabó Jánossal és Boruzs Bernáttal, aki ma is Debrecenben él. A tervező páros válaszaiból megismerhetők a felmerülő problémák, anomáliák, a tervezés szempontjai, de szót ejtenek az épület jövőjéről is.

A 6. fejezetben a ház egyik kivitelező építészével készült riport, aki a beszélgetés során főleg az alapozás nehézségeiről, a bonyolult vasszerelésről beszélt.

Löki Viktor négy fejezetben (7., 9., 16. és 18. fejezet) összegyűjtötte, hogy a különböző időszakokban a sajtó miként reagált a magasház építésére, a felmerülő problémákra, a lakók észrevételeire, panaszaira, illetve bemutatja a lakások cseréjére, eladására irányuló újsághirdetéseket és a környező üzletek hirdetéseit is.

A 11. fejezetben egy nagyon érdekes beszélgetés hangzik el a város főépítészével, Gábor Istvánnal. Az interjú során az 1944-es bombázás után kialakult hatalmas lebombázott terület építészeti tervein, az ott elpusztult és megmaradt épületeken végighaladva, a mai Petőfi tér kialakulásáig mutatja meg a felmerülő lehetőségeket, eljutva a magas házak létjogosultságáig, majd konkrétan a 22 emeletes ház építéséig. Majd beszél a magasházak jövőjéről is.

Két fejezetben (13. és 14. fejezet) a házhoz kapcsolódó épületben található üzlet vezetője, illetve alkalmazottja is nyilatkozott a szerzőknek a házról, a környéken lakó emberekről és az üzlet működéséről.

A 15. fejezetben a Debreceni Street Photo Crew válogatott fotói nézhetők meg a magasház környékéről.

Egyik legizgalmasabb rész a 17. fejezet, mivel nagyon sok embert érdekelhet, hogy miként üzemel ez a hatalmas épület. Erre ad választ a ház gondnokával készült interjú. Ilyen magas épületnél a legkardinálisabb téma a lift. Ezenkívül a riportban olvashatunk a felmerült problémákról, a portaszolgálatról (itt 24 órás portaszolgálat működik), a lakások belső átalakításáról, a bonyolult antennarendszerről, amely az épület tetején az utcáról is látható. Olvashatunk arról, hogy az utóbbi miként befolyásolja a lakók közös költségét.

A könyv szerzőinek sikerült interjút készíteniük három olyan lakóval is, akik elsőként költözhettek be lakásukba (8., 10. és 20. fejezet – az utóbbi interjú alanyai már nem laknak az épületben), illetve olyanokkal, akik később, csere vagy vétel útján kerültek a házba (12., 19., 21. és 22. fejezet). Az interjúkból kiderül, hogy a lakók miként élnek a házban, milyen volt és milyen most a ház közössége, miért szeretnek itt lakni, annak ellenére, hogy kisméretű lakásokról van szó, de többen elmondták problémáikat is. Sokan megosztották

azt is, miként alakult az életük, mik a terveik. Mindegyik riportalany beengedte a szerzőket a lakásába, ahol fényképfelvételeket készíthettek a lakásról és az ott lakókról is. Főleg a lakókkal készített interjúk kissé töredezettek, a szerkesztés során akár a válaszok sorrendjének változtatásával is összefogottabbá lehetett volna tenni ezeket.

A 23. fejezetben Béres-Áfra Zsuzsa esszéje nagyon jól összefoglalja a lakótelepek, a panelházak társadalmi hatásait. Az interjúkból idézve elemzi, hogy alakult az emberek viszonya a házhoz és egymáshoz az elmúlt 50 évben.

A 24. fejezetben Somogyi Tibor fikción alapuló novellája olvasható, amely egy fiatal férfi életét mutatja be. Az írásban feltűnik a toronyház is, és utalást találhatunk a házhoz kapcsolódó öngyilkosságokra is.

A kötet ábrajegyzékkel – összesen 300 régi és új fénykép, újságcikk található a könyvben – valamint a szerzők bemutatásával zárul.

Debrecen ikonikus épületének részletes, fényképekben gazdag bemutatása sok debreceni, de akár más városok lakóinak érdeklődését is felkeltheti, érdekes, elgondolkoztató olvasmány lehet számukra, illetve jó szívvel ajánlható az építészhallgatóknak is.

Az 1200 példányban kiadott kötet az ünnepi könyvhéten, június 10-én került bemutatásra. A könyvhöz a könyvhéten a Méliusz Juhász Péter Könyvtár standjánál lehetett hozzájutni, de akik lekéstek róla, azok a könyvtárban is beszerezhetik díjmentesen.

Az épülethez családi kapcsolatok is fűznek. Unokatestvérem családjával az első beköltözők között volt. Felesége 1986-ig a ház gondnokaként tevékenykedett. Segítségével a 70-es években feljutottam a tetőrészre, ami akkor tiltott volt. Egyrészt rá lehetett látni a katonai repülőtérre (a fényképezés szigorúan tilos volt), másrészt tartottak az öngyilkosjelöltektől. A tetőrész északi oldalán egy dobogó is volt, amit a városba látogató Kállai Gyula, a Hazafias Népfront elnöke debreceni látogatása alkalmával építettek, hogy az alacsony termetű politikus is megtekinthesse fentről a várost. Egy másik unokatestvérem lánya ma is a ház lakója.

[1]Löki Viktor biológus, a *Streets of Debrecen* nevű fotóblog gazdája, melynek célja, hogy Debrecen minden utcáján készítsen legalább egy fényképet.

[2]Ez a kiadvány a TOP-6.9.2-16 kódszámú „A helyi identitás és kohézió erősítése” című pályázati kiíráson támogatást nyert TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00004 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen3 városrészen” azonosítószámú és című projekt keretében valósult meg.

Nyul Imre
helytörténész, ny. középiskolai tanár, Debrecen

Grela Alexandra: ***Az Én Debrecenem (Foglalkoztatókönyv)***
Debrecen: Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2023.

A Méliusz Juhász Péter Könyvtár kiadásában[1] 2023 júniusában jelent meg a foglalkoztatókönyv, amely címében és tartalmában is szervesen kapcsolódik az idén februárban kiadott *Az én Debrecenem*[2] című kötethez. Ez is nagyalakú, puhakötésű (kartonált), színes borítójú, figyelemfelkeltő könyv, amely gyerekeknek szól. A szerző és illusztrátor ebben az esetben Grela Alexandra egyszemélyben. Ő alkotta meg Az *én Debrecenem* képi világát is, és azelső könyv ötlete is tőle származott,így nem meglepő, hogy ami abbólkimaradt, most egy új alakban öltötttestet.

Ő napjaink egyik legkiválóbb illusztrátora, 2019-ben a Budapesti Illusztrációs Fesztivál fődíjasa volt, 2021-ben pedig Az év illusztrátora címet és az MMA Alkotói Ösztöndíját nyerte el. 2022-ben felkerült az International Board On Books For Young People listájára, a világ legjobb gyerekkönyv-illusztrátorai közé. Ugyanebben az évben Debrecen városa Csokonai-díjat adományozott Grela Alexandrának a kulturális élet, valamint a művészetek terén kimagasló alkotó tevékenységéért. 2023-ban ő lett Az év illusztrátora a *Hol készül a művészet?* (szerző: Révész Emese) című kötettel, és az általa megrajzolt *A nagy*

lötty, avagy szülinap a bábszínházban (szerző: Kollár Árpád) az év leginnovatívabb gyerekkönyve lett.

A könyvterv és a nyomdai előkészítés ebben az esetben is Kónya Ábel nevéhez köthető, aki egy nemzetközileg elismert debreceni születésű kurátor, művész, grafikus, tervező és tanár. 2016-2017 a Déri Múzeum igazgatóhelyettese, 2016-2018 a MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ főkurátora, illetve 2019-től a Miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatóhelyettese és a Miskolci Galéria igazgatója.

A kötet színezőként és rajzoskreatív feladatgyűjteményként is funkcionál, miközben Debrecennel kapcsolatos információkat, helyszíneket, jelképeket, kulturális ismereteket szereznek a kisebbek.

Az első és hátsó borítólapon színes kavalkád vonzza a tekintetünket. A képek a célközönséget állítják a középpontba: mosolygós, kacagó, bohóckodó, rajzoló gyermekek láthatóak rajta és egy pedagógusnő, aki színesceruzákat hoz egy vödörben. Az emberek mellett szerepel még egy barna kutyus és három tarka cica is.

A foglalkoztatókönyv 64 oldalból áll, melyből az első (címoldal) és utolsó oldal számozatlan, de gazdagon illusztrált: a feladatokhoz kapcsolódó kellékek láthatóak rajta (zsírkréta, színesceruzák, toll, tolltartó, vonalzó, nagyító, ecset stb.). 17 főbb részből áll a könyv, melyekhez színező és foglalkoztató kapcsolódik. Ezek mellett cím nélküli feladatok, ismertetők is olvashatók a könyvben.

Érdekes, hogy a fejezetcímek a bal alsó sarokban találhatóak, és - a kisgyerekek számára könnyebben olvasható formában - csupa nagybetűvel vannak írva. A rövid címekkel (pl. *A nagyhíd; A Főnixváros; Református Kollégium; Könyvnyomtatás; Mesterségek; Cívisházak; Hortobágy; Irodalom és Csokonai; 1849; Hatvani István; Bújócska a főtéren 1-2.; Nagyerdő soroló; A Zsuzsi vonat; A bábszínház; A Virágkarnevál; Advent a főtéren*), valamint instrukciókkal ösztönzi alkotásra az óvodás és kisiskolás gyermekeket. Minden feladathoz magával ragadó grafikák kapcsolódnak.

Az első két oldalas kép cím nélküli, de a feladatból kitűnik, hogy a gyermeknaphoz kapcsolódik. Itt ki lehet színezni az adott grafikát, és mellette az instrukció alapján a gyereknek le kell rajzolnia saját magát és a barátját. Ezzel nem csupán passzív részvételre, hanem aktív alkotásra biztatja a kicsiket, erősíti a közösségi szellemet. Ehhez hasonlóan az összetartozásra hívja fel a figyelmet a Debrecen felirat előtt szülinapot ünneplő család képe, amely sok szívecskével jelzi, hogy a résztvevők szeretik egymást és városukat.

A nagyhíd című részben a hídi vásár elevenedik meg a szemünk előtt zöldségeket áruló kofákkal és jellegzetes öltözékű (szűr, sujtásos atilla stb.) cívis vásárlókkal. Ezt követi *A Főnixváros* című illusztráció, amely utal a gyakori debreceni tűzvészekre,

melyekből mindig erősebben született újjá Debrecen, akár a jelképe, a Főnixmadár. A hajdúsági mesterségekkel ismertet meg bennünket egy fejezet, amelyben láthatunk munka közben fazekasokat, kádárokat, kosárfonókat, kovácsokat, kelmefestőket és csizmadiákat is, valamint egy külön fejezetben a könyvnyomtatókat. Debrecen történelmének pillanatképei öltenek testet a cívis és egyéb házakról szóló grafikákban: dupla oldalon egy cívisház látható madártávlatból, majd a Nagytemplom, a Csonkatemplom, a színház, az egyetem, egy modernebb emeletesház és még pár egyéb épület. A Hortobágy világa bontakozik ki a pusztai emberek, a gémeskutak, a csikósok, a szürkemarha gulya, a rackák, a mangalica és egyéb haszonállatok ábrázolásában. Az 1849 című részben a debreceni csata emlékművének készítését eleveníti fel a szerző a cirkuszi oroszlánnal és egyéb fellépőkkel.

A kultúra és tudomány szereplői jelennek meg a *Református Kollégium* című részben, ahol feltűnik az épület és az előtte olvasó gyermekek, valamint a könyvtár rajza, illetve hozzá kapcsolódik egy útkereső feladvány is. Az *Irodalom és Csokonai* című grafikán a költő éppen verset szaval egy társaság előtt, és jobb oldalon feltűnnek debreceni kötődésű alkotóink: Fazekas Mihály, Borbély Szilárd és Szabó Magda. A Hatvani Istvánról elnevezett fejezetben a múltban kutató professzor alakja összekapcsolódik az ATOMKI fiatal tudósaival.

A jelenhez elérve a gyermekek által közkedvelt helyszíneket mutatja be Grela Alexandra. A Nagytemplom előtti főtéren például fagyit lehet enni, madarakat etetni, és még bújócskázásra is kiváló helyszín (Bújócska a főtéren 1-2.). A *Nagyerdő sorolóból* kitűnik, milyen játszóterek, sportolási lehetőségek gazdag tárháza várja a kicsiket és nagyokat ezen a csodás területen, amely 2023-ban elnyerte a Magyarország legszebb erdeje címet. A kiránduláshoz a foglalkoztatókönyv a 141 éves Zsuzsi vonatot ajánlja a kipufogó füstös, zsúfolt autókkal szemben. A Hungária mozi helyén megnyílt Vojtina Bábszínház matinéját minden gyerek élvezettel tekinti meg. Itt látható többek között a méltán híres Vitéz László és az ördög is.

Végül egy nyári és egy téli rendezvényt mutat be a kötetben a szerző: az augusztusi Virágkarnevált a virágkocsin néptáncoló figurákkal, rengeteg mosolygó arccal és táncos fellépővel, valamint az adventi vásárt a város főterén a karácsonyfával, bódékkal és jégkorcsolyázókkal. Az utóbbihoz két érdekes feladvány is kapcsolódik: egy párkereső és egy elrejtett tárgyak megtalálásáról szóló játék.

A két utolsó oldalon pedig a feladványok megoldásait találjuk, hogy a gyermekek le tudják ellenőrizni, jól dolgoztak e.

Ez a kötet önálló egész, ötletes feladatokkal és dinamikus, érdekes grafikákkal illusztrált foglalkoztatókönyv. Mégis akkor a leghatékonyabb az ismeretterjesztés, tanulás

szempontjából, ha a korábban megjelent *Az én Debrecenem* című interaktív könyvvel együtt használjuk.

[1] A kiadvány a TOP-6.9.2-16 kódszámú „A helyi identitás és kohézió erősítése" című pályázati kiíráson támogatást nyert TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00001 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen1 városrészen", TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00004 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen3 városrészen", TOP-6.9.2-16-DE1-2017-00005 „Helyi közösségfejlesztés Debrecen2 városrészen" azonosítószámú és című projektek keretében valósult meg.

Seprényi Kinga
magyar nyelv és irodalom - történelem szakos tanár
Medgyessy Ferenc Gimnázium, Művészeti Szakgimnázium és Technikum, Debrecen

E számunk szerzői és elérhetőségeik

Bauerné Gáthy Andrea	agrárközgazdász, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, GTK, bauerne.gathy.andrea@econ.unideb.hu
D. Rácz István	irodalomtörténész, professzor emeritus, Debreceni Egyetem, BTK, racz.istvan@arts.unideb.hu
Fazekas Rózsa	történész, ny. főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem, f.rozsa88@gmail.com
Hancz Gabriella	építőmérnök, okleveles vízgazdálkodási és környezetvédelmi szakmérnök, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, MK, hgabi@eng.unideb.hu
Harangi Attila	építészmérnök, hatt926@gmail.com
Nyul Imre	helytörténész, nyugdíjas tanár – imre.nyul@gmail.com
Papp József	helytörténész, nyugdíjas főmunkatárs, Polgármesteri Hivatal, Debrecen, – jozsef52papp@gmail.com
Seprényi Kinga	magyar nyelv és irodalom – történelem szakos tanár Medgyessy Ferenc Gimnázium, Művészeti Szakgimnázium és Technikum, Debrecen – seprenyikinga@gmail.com
Szabó Attila	gyógyszerész, Bethlen utcai Patika, külsős oktató, Debreceni Egyetem, GYTK, szabo64a@gmail.com
Tarnóczi Tamás Bence	közgazdász, PhD hallgató, Debreceni Egyetem, GTK, tarnoczi.bence@fin.unideb.hu
Udvardy Antal	vegyész, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, TTK, udvardya@unideb.hu

THE DEBRECEN REVIEW

SCIENCE AND CULTURE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXXI. NO.3 NEW ISSUE 2023. III

Contents

ABOUT THE PRESENT OF DEBRECEN

Tamás Bence Tarnóczi – Andrea Bauer-Gáthy: Is It Worth Having Multiple Sources of Income? An Analysis of the Economic Production and Concentrating Economic Structure in Debrecen 243
Gabriella Hancz: The Water Management of CATL Battery Factory in Debrecen: A Professional View 256

ABOUT THE PAST OF DEBRECEN

Imre Nyul: Sándor Cserép: Clinical Optician and Inventor. 267
Attila Harangi: The House at 15 Kossuth Utca and the Story of Géza Kontsek's Store 276
Attila Szabó: István Weszprémi, Born 300 Years ago 296
Rózsa Fazekas: György Károlyi's Connections with Debrecen and the Region of Bihar 320

INTERVIEW

What Does Not Upset You Does Not Affect You Either. István D. Rácz in Conversation with István Szabó K., the New Art Director of Csokonai Theatre 332

BOOK REVIEWS

Preface (*Antal Udvardy*) 339
Imre Nyul: Csigekert and Köntöskert in Debrecen (*József Papp*) 340
Tünde Árvai, Viktor Löki, Zsombor Szőlősi, Márton Vadász, Levente Vígh, and Zoltán Vona: A Few Sips of Debrecen (*Antal Udvardy*) 343
Máté Horog: Debrecen Students' Book of Songs and Anecdotes (*Kinga Seprényi*) 347
Viktor Löki and Zsombor Szőlősi: 24 Floors and 24 Stories (*Imre Nyul*) 350
Alexandra Grela: My Debrecen: An Activity Book (*Kinga Seprényi*) 353

Authors of this Issue 357
Contents 358